

ŽEMAI I (MEDININKŲ) VYSKUPIJOS KURIMAS (1417) IR JOS REIKŠMĖ LIETUVIŲ TAUTAI (1417-1967)¹

I. Bul. «Lithuanorum gente» — Žemaičių vyskupijos išskirtymas — istoriografija apie jį

«Lietuvių tautai, Dievui padedant, po Didžiojo karo atgavus laisvę, mes, kurie savo akimis esame regę lietuvius tik jį bei religingumą, taip ilgai jį išlaikyti variuose varguose bei nelaimėse, ir būdami sitikinai, kad tolimesnis bažnytinis reikalavimas sutvarkymas bus labai naudingas ne tik Katalikybės reikalui, bet ir pačiai valstybei, laikome labai tinkama ir reikalinga padidinti skaičių vyskupijų ir iš jų sudaryti bažnytinę provinciją»².

Šitokiais jautriais vadiniais žodžiais prieš keturis su viršum dešimtmečius pradėjo savo Apaštališkąją Konstituciją, *Lithuanorum gente*, popiežius Pijus XI. Jis buvo iš viso pirmasis švento Petro paminėtas, kuris lankėsi Lietuvoje. Dar popiežiaus Benedikto XV jis (Achille Ratti) buvo paskirtas pirmuoju Švento Sosto nuncijumi, tik *de jure* (1919.III.30) pripažintai Lenkijai. Drauge jo jis apaštališkojo vizitatoriaus pareigas Lietuvai ir kitoms dviem Pabaltijo valstybėms. 1920 m. pavasarį jis buvo Kaune ir Kaišiadoryse. Vilniuje jis lankėsi tada du kartus³. Tad popiežius pats buvo regėjus atsikeliančią Lietuvą.

Tarp didelių daugybės svarbių Pijaus XI pontifikato darbų priklausė ir susikomplicavusi Lietuvos bažnytinis reikalavimas sutvarkymas, kurio gyv. reikalavimas jau nuo 1918 metų ir nepriklausomos Lietuvos vyskupai, ir pati vyriausybė atvejais buvo judin⁴.

¹ Šita paskaita yra paplėsta ir papildyta išnašomis iš šaltinių ir atitinkamos literatūros.

² Vertimas paimtas iš *Tiesos Kelio*, 1926 m. 8 nr., 24 psl. Lotynišką tekstą žr.: *Relations entre la Lithuanie et le Saint-Siège*, Kaunas 1932, 5 psl.

³ St. Matulis, *Lietuva ir Apaštala Sostas 1795-1940*, žr. *Suvažiavimo Darbai*, IV (1961), 169 psl. ir 87 išn. Plg. Vysk. P. P. Būrys, *Pijaus XI darbai Lietuvai*, žr. rink. *Pijus XI*, Marijampolė 1937, 335 psl.; P. Rabikauskas, *Pijus XI ir Lietuva*, žr. LE 22, 488 psl. (svarbi bibliografija).

⁴ St. Matulis, *Lietuva ir Apaštala Sostas 1795-1940*, žr. L.K.M. Akademijos *Suvažiavimo Darbai*, IV t., (1961), 167-171 psl.

Savo iki šiol nespausdintoje disertacijoje apie apaštališką vizitatori arkivyskup Jurg Matulait -Matulevi i kun. dr. St. Matulis,

M.I.C., yra tuos klausimus iš pa i pirm j šaltini paliet s.

Tur damas savo asmenišk patyrim ir iš arti su lietuvi -lenk klausimu pats susipažin s, popiežius Pijus XI Lietuvon išsiunt apaštališkuoju vizitatoriumi lietuv , kurio apdairaus darbo vaisiams jis užd jo savo apaštališk autoritet . 1926-ais metais per Velykas (t. y. balandžio m n. 4 d.) savo reikšming ja bule Pijus XI ne tik iš pagrind pertvark Lietuvos bažnytinio gyvenimo organizacij , bet drauge užbaig egzistencij anos garsiosios, pla iosios Žemai i vyskupijos.

Atrod tada visokiais atžvilgiais racionali an istorišk j diecezij suskaldyti tris, visai naujas ribas gavusias vyskupijas, kurioms buvo duoti miest vardai. Sudarius Lietuvos bažnytin provincij , Kauno arkidiecezijos sostin tapo sostine metropolijos, — kuri ištiesai ap m vis tuometin nepriklausomos Lietuvos plot , — Telši vyskupija (su 13 dekanat) jau nebegal jo pilnai b ti laikoma anos Žemai i vyskupijos t s ja⁵, nors naujai Panev žio vyskupijai atiteko tik dešimt aukštai i gyvenam buvusiosios Žemai i vyskupijos dekanat ⁶. nauj j Kauno arkivyskupij , kuri ap m 11 dekanat ⁷, pateko visa eil grynai žemaitišk parapij ⁸.

Tad 1926 met bule formaliai liov si egzistavusi senut Žemai i vyskupija, kurios paskutiniuoju vyskupu buvo savo šviesiais darbais atmintinas, didelis savo tautos patriotas Pranciškus Karevi ius ⁹. Jo nuopelnai nepriklausom Lietuv statant buvo tokie akivaizd s, kad apie juos b t galima atskirai rašyti¹⁰. Tad jo, tikro « Žemai i vyskupo », kuris ir savo pamokslus tokia jam domia ir charakteringa žemai i vakarie i tarme (jis buvo kil s nuo Mos džio) sakydavo, pasitraukimas nuošalin ir stojimas marijon vienuolyn , buvo suprantamas kaip tokio brangaus ganytojo nust mimu.

Eyšium su Žemai i vyskupijos išskirstymu ir jos istoriško vardo

⁵ *Elenchus omnium ecclesiarum et universi eteri Provinciae Ecclesiasticae Lituanae, pro anno Domini 1940*, p. 100-137.

⁶ Ten pat, 151-182 psl.

⁷ Ten pat, 45-77 psl.

⁸ Ten pat, 60-63 psl. (Raseini dekanatas); 67-69 psl. (Šiluvos dekanatas), 72-74 psl. (dalis Veliunos dekanato).

⁹ St. Mat ul is, *Arkiv. Pr. Karevi ius*, ir. *Suvažiavimo Darbai*, IV (1961), 240-243 psl. (gausi bibliografija).

¹⁰ Vac l. Bir žiška, *Lietuvi rašytoj kalendorius*, Vilnius-T bingenas 1946, p. 83 vienu sakiniu apie ark. P. Karevi i taip atsilies : «... pirmasis po Merkelio Giedrai io Žemai i vyskupas — lietuvi patriotas, jau Nepriklausomoje Lietuvoje d l to Vatikano iš aktuali vyskup nušalintas ».

iš naujos bul s išbraukimu, žemai iai patriotai bei «separatistai», kuriems per tiek generacij išlaikytas «Žemai i vyskupijos » ir «Žemai i vyskupo» vardas buvo gana brangus, reišk aišk nepasitenkinim . Tokio ryškaus nepasitenkinimo ir kritikos, kam « sunaikinama » tokia garsi vyskupija, buvo ne tik pa ioje Žemaitijoje, jos parapijose, bet ir Lietuvos universitete (Kaune) žemai i student tarpe. Žemai i Student Simano Daukanto Draugija m si iniciatyvos paruošti apaštališkajam vizitatoriui, arkivysk. J. Matulai iui pla iai motyvuot rašt , kad bažnytin Lietuvos provincij steigiant, b t paliktas « Žemai i vyskupijos » vardas ¹¹. Nurodant Žemai i kunigaikštijos, jos seni nijos («starostijos ») ilg šimt met tradicijas, labiausiai buvo akcentuotas tos, palyginti, senos vyskupijos vardo istoriškumas, taip branginamas ne tik žemai i , bet ir kit lietuvi ^{11 12}.

Ta iau «Žemai i vyskupijos » vardas nebebuvo išgelb tas. Jis tur jo nueiti istorijon¹³. Paskutinis tos vyskupijos generalvikaras, Juozapas Skvireckas, tap s Kauno arkivyskupu ir metropolitu, kai raš savo pirmuosius ganytojiškus laiškus savo kapitulai ir tikintiesiems, atsir m Žemai i vyskupijos garbing praeit . Jis prisimin «did j liaudies šviet j ir blaivyb s apaštal Motiej [Valan i], dr s tik jimo gyn j Me islov [Paliulion], gerašird vis mylim Gaspar [Cirtaut] ir nenuilstamo uolumo Dievo garbei Prancišk [Karevi i]»¹⁴.

Kai 1926 m. geguž s m n. 13 d. (Kristaus Dangun Žengimo švent je) naujasis Lietuvos Metropolitas atliko iškilmingai savo ingres Kauno Bazilik , dalyvaujant vizitatoriui arkiv. J. Matulai iui, seniems ir naujiems vyskupams, Lietuvos vyriausybei, Seimo nariams, užsienio diplomatams, organizacijoms ir didelei miniai tikin j , formaliai, žinoma, skait si Žemai i vyskupija nu jusi grab . Lietuvos Bažny ios bei kult ros istorijoje nemir ta iau jos darbai.

Populiarioji Žemai i vyskupija (*Dioecesis Samogitiensis*), kuri ilgai Medinink ir Varni vardais buvo vadinama, ir etnografiniu atžvilgiu buvo daug lietuviškesn už kitas dvi vyskupijas (Vilniaus ir Sein). Iš ties ji per pilnus keturis šimtme ius (tiksliau 409-ri

¹¹ didel pergament meniškai surašytas raštas buvo arkiv. J. Matulevi iui teiktas 1926 m. vasario m n. Žemai i Student Simano Daukanto draugijos delegacijos. Jai vadovavo draugijos pirmininkas Domas Jurkus, nariais buvo Juozas Tarvydas, Antanas Petreikis, Zenonas Ivinskis.

¹² Tekste labiausiai buvo motyvuota istoriškais argumentais.

¹³ Vyskupijoms, kaip paprastai jau nuo seno yra *usus*; buvo paimti miest vardai.

¹⁴ *Tiesos Kelias*, 1926 m. 5 nr., Oficialin dalis, 68 ir 70-71 psl.

metus) visokeriopu atžvilgiu yra r žusi savo originalius p dsakus Lietuvos istorijoje.

Jeigu 30 met anks iau (1387) kurtoji Vilniaus vyskupija ap m branduol vadinamosios «tikrosios Lietuvos » (*Lituania Propria*) t. y. Vilniaus ir Trak vaivadijas, jeigu po paskutiniojo padalinimo pagaliau 1818 m. sukurtosios Sein vyskupijos pus sudar lietuviškoji S duva (6 lietuvi gyvenami dekanatai), tai Žemai i vyskupija labiausiai buvo išraiška svarbaus istoriško proceso, anos dramatiškos kovos, kuri Vytauto laikais pasiek savo kulminacin punkt . Tai buvo nuo XIII amžiaus vidurio besit sianti kova su kryžiuoiais, kam Žemai i žem turi priklausyti¹⁵.

Žemaitija, apie kurios gana tipiškas, savotiškai egzotiškas pagonyb s liekanas, žinoma, su ryškia tendencija ir grubiais per d j imais, dar kalba XVI amžiaus šaltiniai¹⁶, per por v lybesni šimtme i taip akivaizdžiai sukrišk ion jo, jog ji virto kryži ir smutke li šalimi¹⁷ ¹⁸. Tad XIX amžiaus rašytojai, keliautojai per Žemaitij , kuri netr kdavo ir iš Lenk karalyst s Žemaitijos dvaruose ir klebonijose, dav jai « Šventosios Žemaitijos » *wi ta mud* vard . Taip skaitome ne kart lenk žurnaluose iki I pasaulinio karo ¹⁸.

Šitame ryšyje iš Vieکشni (prie Ventos) kil s prof. Mykolas Biržiška domiai pasteb jo apie sen j pagonišk j motyv *per jim* , ar *supanaš jim* su naujais religiniais — krikš ioniškaisiais motyvais ¹⁹. Ne mums priklauso ia klausimas aiškinti, kiek prof. M. Biržiškos teigimai yra teisingi²⁰. M. Biržiška rašo, jog žemaiiai krikš ionišk j «vier » taip sužemaitino, jog ilgainiui jie jaut si lyg nuo amži j išpažin , iš savo prot vi paveld j . Jie es stat savo bažnyias ir koplyias savo sen j šventykl vietoje ²¹. Vaidil vietoje kunigus jie laik tokioje pat didel je pagarboje ²². Tokioje

¹⁵ Z. Ivinskis, *Kovos bruožai d l Žemai i ir j sien*, žr. *Athenaeum*, V t. (1935), 54-117 psl.

¹⁶ Z. Ivinskis, *Medži kultas lietuvi religijoje*, žr. *Soter*, XV t., 2 nr. (1938), 140-176 psl.; XVI t. (1939), 113-114 psl.

¹⁷ Ign. Konius, *Žemai i padang s kryži ir koplyt li statistika*, žr. *Soter*, 1931-1938 m.

¹⁸ Tokiu pasakymu nor ta pabr žti ne tik gausas pakeli kryžiai ir koplyt l s, bet ir pats žmoni religingumas, j patriarchaliniai santykiai, sav bažny i energingas gynimas (K staiiai, Kražiai) nuo rus užuoma i .

¹⁹ M. Biržiška, *Lietuvi tautos kelias*, I t., Los Angeles 1952, 81 psl.

²⁰ Apie pagonišk j motyv *per jim* krikš ioniškuosius kalbama Europos tautose, kurios anks iau yra buvusios pagoniškos : Z. Ivinskis, *Medži kultas*, žr. *Soter*, XVI t., 113 psl. ir toliau.

²¹ M. Biržiška *Lietuvi tautos kelias*, I t., Los Angeles 1952, 81 psl.

²² Ten pat.

pat pagarboje jie kabin prie švent j žuol ir liep sm tkelius ir statul les, ar prie nam stat kryžius ir kopylt les. Es ir sen sias «ramoves»²³ jie pavert kalvarijomis ... D l savo didelio religinio uolumo bei pamaldumo kraštas ir gavo ilgainiui « šventosios Žemaitijos » vard ²⁴.

M. Biržiška turi tiesos teigdamas, kad Žemaitijoje veik misininkai, žinoma, daugiausia j zuitai, kuri uol veikim , be kitko dokumentuoja ir gaus s j pa i surašyti *Litterae Annuae*²⁵, ne tik energingai kovojo su pagonyb s liekanomis, bet jie perk l « senovinius tikybinius jausmus* naujausius krikš ionyb s simbolius »²⁵. Patys misininkai m si iniciatyvos kabinti statul les ir sm tkelius prie švent j liep ir žuol . Alkviet se, šventuose miškeliuose b davo parenkamos vietos bažny ioms²⁷.

Šitaip per jimas prie naujojo tik jimo pasidar lengvesnis ir tvirtesnis. Žemai i katalikyb pasidar iš dalies žemaitiška. Juk ir vysk. Valan iaus *Švent j gyvenim* pirmieji kankiniai, šventieji ir popiežiai «kalbiškai, butišškai ir dvasiškai» nesiskyr nuo Als dži ar Eržvilko žemai i ²⁸.

Kas religiniu atžvilgiu toje žem je poreformaciniuose šimtmeiuose vyko, skamba lyg savotišku paradoksu, panašiai, kaip žinomoje Mišpar giesm je *Magnificat*, kai žemieji ir alkstantieji buvo išaukštinti ir pripildyti g rybi , o galingieji krito nuo sosto ²⁹. Ar ne taip yra vyk su Pr s žem s ordino riteriais — kryžiuoiais. Iš vis lietuvi tautos gyvenam plot per tiek daug generacij jie labiausiai ginklu teriojo, žud ir naikino Žemaitijoje. Savo monopolin ms krikštijimo teis ms pagoni žemes pagr sti kryžiuoiais tur jo

²³ Ten pat.

²⁴ Ten pat.

²⁵ Plg. Z. Ivinskis, *Litterae Annuae*, LE 16, p. 302.

* M. Biržiška ia bus suklyd s, ar bent dviprasmiškai išsireišk s bei interpretacijos klaid trauk s ir prof. Z. Ivinsk . Juk ne pagonišk turin (jausmus) misininkai perk l krikš ioniškas formas (simbolius), bet atviršk iai, jie steng si pagoniškoms formoms duoti krikš ionišk turin . Apskritai, b t laikas, kad kas nors su teologiniu nusimanytu griežtu moksliniu metodu išstudijuot jau gana gausi surinkti medžiag apie krikš ionyb s vedim Lietuvoje ir jos santykius su pagonybe, kad nebeb t painiojamos vairios s vokos ir neapdairiai kartojami dideli netikslumai (Redaktoriaus prierasas).

²⁶ M. Biržiška, *Lietuvi tautos kelias*, I t., Los Angeles 1952, 81 psl.

²⁷ XV ir XVI amž. bažny i fundacij aktuose (Taurag , Joniškis ir kitos) kartais yra užsimenama apie reikal statyti toje vietoje bažny i , kad b t išnaikinti pagoniški papro iai. Niekur ta iau tokiuose aktuose neteko užtikti sakmaus pažym jimo, kad bažny ia pastatyta alkviet je.

²⁸ M. Biržiška, *Lietuvi tautos kelias*, I t., Los Angeles 1952, 81 psl.

²⁹ Kan. F. Bartkus, *B k mums malonus* (maldaknyg), Stuttgart 1948, p. 312 ; *Luko* 1, 51-53.

dar iš XIII amžiaus pirmos pusės pergamentus paįaukšiau-
sij tuo metu autoritet (imperatoriaus ir popiežiaus). Oficialiai
jie ir neš lotynišką kryžį. Bet paskui patys pirmieji nuo to Romos
kryžiaus atsimet, kai vos tik pasirodė Liuterio mokslas.

Gyventojai gi Žemaitijos žemės, kuri ordinas kaip sau būtina
reikalingą teritoriją «tilt» tarp Prūsijos ir Livonijos visokiomis prie-
monėmis stengėsi užvaldyti, ne iš ordino malonės pirmą krikštą ir
gavo savo vyskupą. Tai buvo, beje, labai reikšminga aplinkybė
būsimam ordino valstybės krizei. Kai ordinas sekuliarizavosi ir tapo
protestantiška hercogija, Žemaitiai ir toliau pasiliko ištikimi Romai,
nors iš Prūsijos žemės einanti Liuterio mokslo banga padarė, ypač
kilmingąją tarpe, daug takos³⁰.

Žemaitiai ne tik atlaikė ir pasiliko katalikais, bet jie vėliau dide-
liu užsispyrimu, naujais heroizmo aktais paliudijo savo prisirišimą
prie Romos, oia turiu galvoje ne tik Kražių skerdynes (1893), bet dar
septyneriais metais anksčiau (1886) prie Alsėdžių vykusį gynimą
Kėstaičių bažnyčios³¹. Jis reiškė iš viso pirmąją masinį lietuvi
pasipriešinimą rusų pravoslaviniui užuomaioms³².

Neliesime oia kitą, nors ir domimės klausimais, susijusiems su lietuvi
tautos sukrikščioninimo eiga. Neužgriebsime oia nistorijos Vilniaus
diecezijos, senesnės už Medininkų vyskupiją visa generacija (30 metų).
Mums oia terpi išsiaiškinti, atsiskleidus pagrindinius šaltinius,
kaip, kokiomis aplinkybėmis buvo kurta Žemaitės vyskupija, kuri
— galima sakyti — per visą XVI amžių vis dar Medininkų vardne-
šiojo.

Savo gana domi ir originali praeit per keturis amžius
turėjusios vyskupijos pradžia buvo taip pat domiai originali. Savo
steigimo aplinkybėmis ji išsiskyrė iš kitų vidurinių amžių katalikų
vyskupijų, kurioms normaliai vis pradži duodavo Romos kurija,
t. y. Šv. Petro pėdinis. Žemaitės (Medininkų) vyskupiją prieš 550 metų
yra kėrusi bažnytinis koncilijs Konstancoje. Anie 1417 metais yra
apskritai gana reikšminga data Bažnyčios istorijoje. Tada pirmą
kartą buvo iškeltas klausimas Bažnyčios reformos «virš nje ir
nariuose» (*causa reformationis in capite et membris*).

Lygiai šimtui metų praeit m t reikalavim savaip kelti
augustinijon vienuolis, Šv. Rašto d stytojas Martynas Liuteris
(1517), dav s pradži savo pas komis taip toli nu jusiam lotyniškiosios

³⁰ Z. Ivinskis, *Die Entwicklung der Reformation in Litauen bis zum Erscheinen der Jesuiten* (1569), atsp. iš *Forschungen zur osteuropäischen Geschichte*, XII t. (1962), 17, 25-31 psl.

³¹ P. Veblaitis, *Kova su caro valdžia už Kėstaičių bažnyčią*, atsp. iš Draugijos 1938.

³² Plg. A. Bendorius, *Kėstaičiai*, LE 11, 404 psl.

(Vakar) Bažny ios skilimui. Tad 1967 metais svarbi jubiliejin dat šven ia ne tik lietuviai, min dami pradži Žemai i , t. y. antrosios, vyskupijos lietuvi gyvenamuose plotuose. Protestantai (evangelikai-liuteronai) atžymi 450 met nuo Liuterio tezi prikalamo prie Wittenbergo pilies bažny ios Vis Švent j švent s vigilijoje (1517.X.31).

Žemai i vyskupijos k rimas Medininkuose 1417 metais buvo vienas iš Konstancos koncilijos darb ³³. Prie to mums svarbaus jubiliejinio fakto pereidami, bandysime ia, nors labai trumpai, inventoriskai, apžvelgti ikišiolinius tyrin jimus, skirtus Žemai i vyskupijos pradžiai, jos k rimui ir tos diecezijos tolimesnei istorijai.

Apie Žemaitij ir jos gyventojus apie XIX amž. pradži prad ta daugiau rašin ti, ypa lenk ir kiek v liau rus periodikoje, vairiomis kult ros istorijos temomis ³⁴. Labiausiai trauk d mes saviti žemai i papro iai, j perd m konservatyvi kaimo buitiss. vairios folkloro sritys (pasakos, dainos, burtai, prietarai, ceremoningi vestuvi ir didži j šven i papro iai ir t.t.), yra susilauk , ypa laikraš iuose (labiausiai nepriklausomos Lietuvos dešimtme iais), daug straipsni -straipsneli , kartais ištis studij , knyg ³⁵.

Kaip Mikalojus Katkus savo *Balanos gadyn je* dav pobaudžiaminio laikotarpio lietuvi kinink papro i ir j vis met darb gyv aprašym ³⁶, taip žemaitis prof. Ignas Kon ius savo *Žemai io šnekose* ³⁷ patiek gyv vakarie i žemai i (Telši apskr.) gyvenimo ir juos supan ios aplinkos plastišk vaizd ³⁸. Su ne mažesne savo žem s meile Ign. Kon ius yra apvažin j s Žemaitijos keliais per 2.400 km ir suraš s 3.234 pakeli kryžius ir koplyt les ^{38a}. Charakteringos etnografin s medžiagos apie Žemaitij yra paskelbta krašto tyros žurnale *Gimtasai Kraštas* (Šiauliai, 1934-1943). Plateliskis

³³ Z. Ivinskis, *Konstancos susirinkimas*, LE 12, 373-375 psl.

³⁴ Bibliografij tuo klausimu žr. S. Baltramaitis, *Sbornik bibliografi eskich materialov dla geografu, etnografii i statistiki Litvy*, St. Petersburg 1904. Tikslensnius nurodymus žr. V. Maci nas, *Lituanistinis s j dis XIX a. pradžioje* (atsp. iš *Darbai ir Dienos*, VIII) Kaunas 1939. Atkreiptinas d mesys, k apie Žemai ius yra nurod s L. Finkel, *Bibliografia Historii Polskiej*, I, ²Varšuva 1956, 7.175, 9.484, 10.120 nr.

³⁵ Žr. bibliografinius priedus prie *Tautosakos Darb* (red. J. Balys), 1-7 t. (1935-1940) ; Z. Ivinskis, *Senov s lietuvi religijos bibliografija* (atsp. iš *Soter*; 1935-1937), Kaunas 1938.

³⁶ M. Katkus, *Balanos gadyn* (M. Katkaus raštai), Vilnius 1965 (tre ias lietuviskas leidimas).

³⁷ Ign. Kon ius, *Žemai io šnekos*, I-II t., Londonas 1961.

³⁸ Žemai i b tov s, j dvasinio gyvenimo aprašymuose J. Kon ius pavartojo daug speciali žemaitišk žodži , kuri žodyn l prid jo prie abiej dali .

^{38a} Spausdinta *Sotere* 1931, 1933, 1934, 1936, 1937, 1938 metais.

Juozas Mickevičius ten ir kitur yra paskelbęs vairių žemaičių kultūriniai straipsniai³⁹, kaip jį dabar trečties periodikoje skelbia plungiškis Aleksandras Pakalniškis⁴⁰.

Iš tų pačių paminėtų žemaičių žemės aprašymų Ignas Konius darbas apie Žemaitijos pakelių kryžius ir koplytles gauna ypatingos reikšmės. Visa tai, kas per generacijas taip gyvai atestavo žemaičių religingumą, šiandien yra iš pakelių ir sodybų visai pašalinta, « o liaudies meistrų drožti rąstų liai, kiek jį išlik, kurdinami muziejuose »⁴¹.

vairiopa medžiaga, liečianti Žemaitijos gyventojų religinius, kultūrinius, bei etnografinius ir politinius santykius, yra gana turtinga. Bet vis tik iki šiol istorija tos svarbios žemės, kuri atlaikė ir pagrindinius kryžiuočių ordino smūgius, ištiesi dar nėra parašyta.

Šiandien turime galvoje tokio tipo veikalą, kaip jį, pavyzdžiui, yra davęs prof. kun. Dr. J. Totoraitis Sėduvos kraštui⁴². Visuotinei Žemaičių istorijai rašyti būtų buvęs naudingas gausios nespausdintos medžiagos rinkinys, kur buvo sudaręs didysis žemaitis ir pirmasis tautinis istorikas Simanas Daukantas⁴³. Tas rinkinys savo laiku (1911), drauge su Daukanto biblioteka ir jo rankraščiu dalimi buvo patekęs į Vilniuje Lietuvių Mokslo Draugijai⁴⁴.

Apie Žemaičius yra tauriau reikšmingi daliniai tyrimai, liečiantys ir administraciją, ir religinius ir kitokius santykius. Gausiai panaudodamas didžiojo Lietuvos kunigaikščio kanceliarijos archyvą, *Lietuvos Metriką*⁴⁵, yra prof. Motiejus Liubavskij

³⁹ Svarbesnieji J. Mickevičiaus straipsniai iš Žemaičių kultūros istorijos sužymėti LE 18, 354 psl. Nuo 1960 m. J. Mickevičius yra Kretingos kraštotyros muziejaus direktorius.

⁴⁰ A. Pakalniškis davė domi straipsnius iš Žemaičių materialinės kultūros: Apie Žemaičių tautą, žr. *Tautos Praeitis*, II t., 3-4 nr., 1967, 376-381 psl.; *Taip maitinosi mūsų tėvai. Etnografinis aprašas*, žr. *Aidai*, 1965 m. 2 nr., 81-86 psl.; *Laidotuvės. Etnografinis aprašas*, žr. *Aidai*, 1966 m. 9 nr., 414-418 psl.; *Vakarojimai Žemaičiuose. Etnografinis aprašas*, žr. *Aidai*, 1968 m. 8 nr., 368-370 psl. *Žemaičių tautos. Etnografinis aprašas*, žr. *Aidai* 1969 m. 5 nr., 226-230. Mums tauriau svarbesnis yra A. Pakalniškio, *Žemaičių tikėjimas XX amžiaus pradžioje*, žr. *Naujienos*, Chicago, 1970 m. spalio 28, 29, 30 ir lapkričio 2 d. numeriai.

⁴¹ Vilnius Baltrūnas, *Pasikalbėjimas su prof. A. Saliu*, žr. *Gimtasīs Kraštas* 1969 m. 37 nr. (rugsėjo 11 d.).

⁴² J. Totoraitis, *Sėduvos-Suvalkijos istorija*, Kaunas 1938.

⁴³ S. Daukanto nuorašai ir išrašai buvo padaryti daugiausia iš dabar neprieinamos Lietuvos Metrikos. Plg. Vcl. Biržiška, *Daukantas*, LE 4, 364-365 psl.; Vcl. Biržiška, *Aleksandrynas*, III t., Chicago 1965, 9-10, 12-14 psl.

⁴⁴ Žr. M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, Kaunas 1937, 6 psl.

⁴⁵ Z. Ivinskis, *Lietuvos Metrika*, LE 16, 135-137 psl.; J. Jurginis, *Lietuvos Metrika*, žr. *Mokslas ir Gyvenimas* 1961 m., 1 nr. 15-16 psl.

dav s brangios medžiagos apie t krašt , baigdamas savo tyrin jimus Liublino unija (3 569). Kadangi *Lietuvos Metrika* nuo I pasaulinio karo Lietuvos istorijos mokslui pasidar nebeprieinama, Liubavskij panaudoti šaltiniai gyja reliatyviai dar didesn s vert s. Taip yra ir su jo duomenimis apie Žemai ius ⁴⁶.

Žemai i žem s istorijai ger naš padar savo disertacija salantiškis prof. dr. Antanas Salys ⁴⁷. Prieš tyrin damas Žemai i tarmes, A. Salys dav kritišk to krašto istorij , kiek ji jam buvo reikalinga išsiaiškinti, kaip susiklost nuo XIII amž. visa apgyvendinimo eiga tame krašte. Eidamas šaltinius, jis apžvelg visus reikšmingiausius vidaus kolonizacijos etapus. Juose vaidino didel rol po ordino kar laikotarpio apgyvendinimas didži j mišk masyv ⁴⁸.

Savo pla iu plotu vykdytame užsimojime, veikale *M s Lietuva*, aukštaitis autorius Bronius Kviklys s kmingai yra dav s detal Žemaitijos miest -miesteli geografiškai-istorin aprašym ⁴⁹. Br. Kviklys yra išsamiau ir daug tiksliau savo uždavin atlik s negu tai randame apie Žemaitijos vietoves M. Balinskio ir *Słownik Geograficzny* veikaluose ⁵⁰.

Palikdami tos r šies bibliografiškai-inventorišk apžvalg Žemaitijos istorijos kitai progai, pamin sime tik kaikuriuos veikalus bei studijas, kuriuose krikš ionyb s pradžia Žemai iuose yra tyrinta, ar paliesta. Jeigu pati Žemai i žem dar nesulauk savo istoriko, tai krikš ionyb s istorijai ten parodyta didesnio d mesio. Jau mokslingai buvo nusiteik s j zuit aukl tinis, kun. Stanislovas erskis (Czerski). Tap s Žemai i kapitulos kanauninku ir Salant parapijos klebonu (1824), jis susidom jo savo diecezija ir 1830 m. dav jos informacin aprašym , prid damas tris žem lapius ⁵¹. O už

⁴⁶ M. Liubavskij, *Oblastnoje delenje i mestnoje upravleni e Litovsko-Russkogo gosudarstva ko vremeni izdanija pervogo Litovskogo Statuta* (atsp. iš *tenija v imperatorskom obs estve istoriji i drevnostej pri Moskovskom universitete* 1892-1893, 162-163 t., 166-167 t.), Maskva 1893, 35-36, 201-208 psl.

⁴⁷ A. Salys, *Die žemaitischen Mundarten*, Teil I (*Geschichte des žemaitischen Sprachgebiets*), Kaunas 1930.

⁴⁸ A. Salys, ten pat, 90-119 psl.

⁴⁹ Br. Kviklys, *M s Lietuva. Krašto vietovi istoriniai, geografiniai ir etnografiniai bruožai*, IV t., South Boston, Mass., 1968, 8-603 psl. (Žemai iai), plati Žemai i srities bibliografija 603-606 psl. Kviklys yra atitais s eil M. Balinskio ir *Słownik geograficzny* padaryt klaid .

⁵⁰ M. Balinski, *Staro ytna Polska*, IV t. (*Wielkie Ksi stwo Litewskie*), Varšuva 1866. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych Krajów słowia skich*, 1-XVII t., Varšuva 1880-1902.

⁵¹ Stanisław Czerski, *Opis mudzkiej dyecezyi*, Vilnius 1830, 91 psl. Plg. Vcl. Biržiška, *Stanislovas erskis, Aleksandrynas*, II t., kicaga 1963, 348-351 psl.; Vcl.

38 met (1848) Vilniuje, to meto lietuvi raštams Vilniuje pagrindin je Juozapo Zavadskio spaustuv je, buvo išspausdintas «K. Motiejaus Wolonczewskio » veikalas *Żemajtiu Wiskupiste*, kurio du tomeliai sudaro 611 psl. (337 +274).

ia nevertinsime iš esm s Valan iaus patikimumo ir jo kritiškumo laipsnio kaip savos vyskupijos istoriko. Jau XIX amž. savo palankias nuomones yra pareiškę žinomi lenk istorikai (Julius Bartoszewicz, Stanislovas Smolka)⁵². Iš lietuvi specialiau t ra raš kun. dr. J. Matusas. Jis išsamiau par m min t lenk nuomon , kurie pasir pino Valan iaus veikal išversdinti ir lenkiškiai ⁵³.

O vis tik tame garsiame ir tiek daug lietuvi kult ros ir j Bažny ios istorijai per dešimtme ius naudotame veikale, kuris m s temai, kai yra ding kaikurie autentiški dokumentai, beveik *šaltiniu* virsta, galima rasti tr kum ir daug netikslum . Jie atsiranda ne vien tod l, kad šitas mums taip brangus veikalas prieš 120 su viršum met yra rašytas. Nors Valan ius daug rašt « peržleberiojo » (jo vadiniai žodžiai), ta iau jo *Žemai i vyskupyst je* yra gerokai supainiota ne tik Medinink vyskup eil ir j datos iki XVI amžiaus pradžios, bet pasitaiko visa eil netikslum ir bažny i dat , j statymo bei parapij steigimo « Tobliczese »^{53a}. Jau J. Matusas yra dav s eil pavyzdži ⁵⁴, kaip Valan iaus nurodyti parapij k rimo metai ne retai nesutinka su datomis, kurios randamos kan. Mato Babinovskio sudarytoje Medinink vyskupijos parapij fundacij ir kit dokument bei privilegij nuoraš knygoje ⁵⁵.

Žemai i kapitulos prelatas ir didelis praeities m g jas Benediktas Smigelskis, kuris apie Žemai i vyskupij yra palik s nespausdintus net penkis rankraš ius (šeštasis yra žuv s)⁵⁶, yra paraš s ir gana plai Valan iaus *Žemai i vyskupyst s* recenzij , net ištis kritišk studij , kuri *Draugijos*redaktorius A. Jakštas-Dambrauskas išspaus-

Bir žiška, *erskis*, St., LE 4, 173-174 psl.; T. Turkowski, *Czerski* St., žr. *Polski Słownik Biograficzny*, IV (1938), 347-348 psl.

⁵² J. Bartoszewicz, *Wolonczewski M.*, Ir. *Encyklopedja Powszechna*, Olgeblanda, t. 27 ; St. Smolka, vadas M. Hryszkiewicz padaryt Valan iaus *Žemai i Vyskupyst s* vertim (Krokuva 1898). Abiej min t lenk istorik citat ištraukas paduoda J. Matusas, *Motiejus Valan ius kaip istorikas*, žr. *Senov* , IV t. (1938), 22-24 psl.

⁵³ J. Matusas, ten pat, 3-24 psl.

^{53a} Wolonczewskis, *Żemajtiu Wiskupiste*, I dalis, 274-331 psl.

⁵⁴ Ten pat, 18-20 psl.

⁵⁵ Ten pat, 18 psl. ; Z. Ivinskis, *Die Entwicklung der Reformation in Litauen*, žr. *Forschungen zur osteuropäischen Geschichte*, XII (1962), 13-14 psl. ir 42-51 išnaša.

⁵⁶ R. Krasauskas, *Smigelskis*, B., LE 28, 180 psl.

dino lietuviškai savo žurnale^{57 58}. Gaila, kad kiti Smigelskio darbai pasiliko rankrašiuose. Tuo atžvilgiu ne geriau josi ir dvių Žemaii vyskup sekretoriui, kun. prof. Bronislovui Žongolaviui⁵⁸, kuris buvo parašęs iš Žemaii vyskupijos ir jos teis istorijos vis eil rašini, kuri tik pora t ra išspausdinti⁵⁹.

B. Smigelskio darbai b t Valan iaus veikal, kurio pradžia labai sumariška yra, gerokai papild. Jau Marija Andziulyt -Ruginien savo apdairioje disertacijoje *Žemaii christianizacijos pradžia*^{60 61} tur jo dr sos apie m s did j vyskup -rašytoj pasakyti, jog jis apie Žemaii persilaužim krikš ionyb t ra dav s « schematin, ir tai ne visur tiksli apžvalg »⁶¹. Toki fakt autor ir savo tekste yra nurodžiusi.

Bet m soji generacija, kuri tariasi aukštai iš lusi kritiškumo v lia v, naujos, patobulintos Žemaii istorijos, nors per paskutin šimtmet tiek daug šaltini paskelbta ir taip ne sunkiai prieinami kaikurie didieji archyvai, iki šiol dar n ra parašiusi. Kai dabar tiek daug sen veikal ir žurnal naujai fotomechaniškai perspausdinama, Valan ius tikrai yra užsitarnav s tokio naujo išleidimo. Jo veikalas vis dar pasilieka su savo originaliu «valan išku » stiliumi ir jam charakteringais posakiais mums labai brangiu ir ankstybu moksliniu veikalu lietuvi kalba, kai tada moksliniai veikalai paprastai lenkiškai, ar kitomis kalbomis tebuvo rašomi. Be to, d l eil s panaudot šaltini, ypa v lesniems amžiams (XVI-XVIII), kuri daugelis šian dien nebprieinami, ar yra ding, Valan iaus istorija n ra nustojusi savo mokslin s vert s, juo labiau, kad jis nuo blaivaus objektyvumo linijos paprastai nenutolsta.

Pabaigai reikia atžym ti pat naujausi stamb kun. Stasio Ylos dvių dali darb apie Šiluv Žemaii istorijoje^{61a}. Nesitenkin damas vien siauru lokalin s istorijos d stymu, autorius su dideliu žvalgumu ir atsid jimu yra pirmoje dalyje dav s plat reformacijos ir katalikyb s restauracijos laik vakar Žemaitijos paveiksl, domiai pailiustruot vairiais genealoginiais ryšiais.

⁵⁷ B. Smigel skis, *M. Valan iaus Žemajtiu Wiskupist s kritika*, žr. *Draugija* 1911 m. 55-59 nr.; 1912 m. 63-64 nr., 65-70 psl.

⁵⁸ A. Mažiul is, *Žongolavi ius*, Br., LE 35, 418 psl.

⁵⁹ Žongol owicz, Br., *Status ecclesiae in Samogitia*, 1903; *De scholis irt dioecesi Samogitiensi*, 1907.

⁶⁰ Žr. 44 išnaš.

⁶¹ M. Andziul yt -Ruginien, *Žemaii christianizacijos pradžia*, Kaunas 1937, 5 psl.

^{61a} Ryšium su Šiluva reformacijos ir katalikyb s atstatymo šimtmeiais (XVI-XVII), kun. St. Yla apskritai iš Žemaii istorijos duoda nauju b du pergalvot aiškinim ir samprotavim: *Šiluva Žemaii Istorijoje*, Bostonas, Mass., 1970.

Iš gale pridedamo bibliografinio s rašo matyti, jog apie krikščionyb s pradži Žemai iuose, apie Konstancos koncilių, kuri Medinink vyskupij k r , yra raš variomis progomis visa eil lietuvi : B. Dundulis, Y. Gidži nas, J. Jakštas, A. Janulaitis, R. Krasauskas, Pr. Penkauskas, S. Sužied lis, Ad. Šapoka ir kiti, ta iau M. Andziulyt s-Ruginien s tyrin jimas šia tema yra pagrindinis. Autor buvo kritiška ir pasak daug nauja. Tik ji iš dalies dar pasiliko pusiaukel je Medinink diecezijos vyskup chronologijos reikalui. J žymiai tiksliau yra nustat s kun. R. Krasauskas⁶².

Lenkai, kuriems ne tik vadinamasis Aukštai i krikštas (Vilniaus vyskupijos k rimas 1387), bet ir Žemai i kristianizacija t ra tik nat rali išdava fakto, kad lietuvis tapo Lenkijos karaliumi ir buvo lenkk pakrikštytas, yra parod d mesio ir Medinink vyskupijos istorijai. Apie Žemai i atvertim (*Nawrócenie mudzi*) daugiausia yra pasak s žinomasis lenk Bažny ios istorikas, geras ir Lietuvos praeities šaltini žinovas, kun. prof. J. Fijałekas savo stambiame darbe apie *Romos katalik Bažny i Lietuvoje*. Antrasis tos studijos pavadinimas yra *Lenkijos vykdytas Lietuvos pakrikštijimas ir apsaugojimas gyventoj kalbos*⁶³. Iš tokio titulo formulavimo matyti, kaip nor ta parodyti, jog lenkai, kai lietuvi tauta pri m Romos krikšt , es steng si atsizvelgti žmoni kalb . Nelie iant ia to doma us klausimo iš esm s, reikia ta iau pasakyti, jog, Lietuvos bajorijai prisiimant lenk kalb , kuria kalb jimas buvo virt s vienu iš bajoriškumo atribut , Bažny ia bepasiliko vienintel viešoji institucija, kur lietuvi kalbos reliatyviai dar buvo paisoma liaudies pastoracijos reikalui per pamokslus, katechizacij , lietuviškus giedojimus, tikybinės knygeles (katekizmus ir kita). Šalia Fijaleko ia dar reik t pamin ti St. Hain , A. Prochask , Fr. Piekosinsk , Wł. Semkowiezi ir kitus lenkus, kurie apie kristianizacijos pradži Žemai iuose yra raš . Daugeliui j pagrindinius duomenis tiek žinomoji Jono Dluogošo kronika⁶⁴, kurios netikslumai yra jau iš dalies atitaisyti⁶⁵.

⁶² R. Krasauskas, *Medinink diecezija*, LE 18, 95 psl. ; R. Krasauskas, *Žemai i vyskupija*, LE 35, 210 psl. Dar labiau, ypa pirm j Medinink vyskup eil ir chronologij patikslino kun. R. Krasauskas ir Vilniaus ir Žemai i vyskupij reliacij *ad Limina Apostolorum* rinkinio vyr. redaktorius prof. P. Rabikauskas, S. J. Pradedant *Relationes Status Ecclesiae Samogitiae (Mednicensis)*, yra duodami (227-231 psl.) vis Žemai i vyskup ir j sufragan s rašai, patiekiant verting pabast išnašose.

⁶³ J. Fijałek, *Uchrze cjanienie Litwy przez Polsk i zachowanie w niej zyka ludu*, rink. *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, 1914, 70-119 psl. (*Nawrócenie mudzi*).

⁶⁴ J. Dlugosz, *Opera Omnia*, XIII t. (1877), 159-162 psl.

⁶⁵ Jan D browski (red.), *Rozbiór krytyczny Annalium Poloniae Jana Dlugosza z lat 1385-1444*, I t. (1961), 147-148 psl.

Savo tyrin jim parašt je Medinink vyskupijos dramatišk k rim (Konstancoje) yra užgrieb ir kryžiuo i ordino istorikai vokie iai. Jiems Žemai i krikš ionyb s pradžia tebuvo tiek domi, kiek šio krašto gyventojai pagaliau buvo pakrikštyti ne ordino, kuris vis laik tar si tur s krikšto monopol pagonims, bet pa i Lietuvos valdov . Robertas Krumboltzas buvo pirmasis, kuris prieš 80 met savo gerai šaltiniais paremtoje disertacijoje (panaudoti ir dar nespausdinti Karaliau iaus archyvo dokumentai)⁶⁶ raš ne tik apie Žemai i ir Vokie i ordino santykius iki Melno taikos (1422), bet sustojo ir ties reikšminguoju Konstancos epizodu ⁶⁷, kai Žemai i delegacija iš jo su dideliu skundu prieš kryžiuo ius. Jau atskirai savo disertacijose tuos klausimus liet Jonas Bell e ir Paulius Nieborow-skis. Pati naujausia disertacija apie vokie i ordino did j magistr M. Kuchmeister (1414-1422), kuri paruoš Wilbelmas Nöbelis, labai akylai naudodamas ir nespausdintus šaltinius, Žemai i klausimui Konstancoje ir j krikšto pradžiai skiria reikiamo d mesio ⁶⁸. Nöbelis, be kitko, dav nauj duomen apie ordino kurt Žemai iuose sav apygard (*Vogtei*), kai jis buvo gav s t krašt valdyti⁶⁹. Apie t ordino valdym kaip tik dideliai griaudžiai skund si Žemai i atstovai Konstancoje.

Naujos šviesos Konstancos laikotarp neša taip pat naujai išleistasis tomas vokie i ordino generalinio prokuratoriaus pranešim ⁷⁰. Tai apsuokraus generalinio prokuratoriaus Petro iš Worm-ditto (1403-1419) ordino interes Romoje gynimo laikai. P. Nieborow-skis, rašydamas savo min t j disertacij , tik maž dal tebuvo panaudoj s tos medžiagos, kuri šiandien visu platumu atsiveria tyrin tojui. Bet žymiai daugiau medžiagos apie Medinink vyskupijos istorij patiekia mums jau min tasis M. Babinovskio kodeksas, pirm kart akyliau rankas tepaimtas I pasaulinio karo metu žinomo medievisto, tada jauno leitenanto Waltherio Holtzmanno⁷¹. Likimas

⁶⁶ R. Krumbholtz, *Samaiten und der Deutsche Orden bis zum Frieden am Melno-See 1422*, Karaliau ius 1890 (atsp. iš *Altpreussische Monatsschrift*, 1889-1900).

⁶⁷ Ten pat, 187 psl. ir kt.

⁶⁸ Wil h. Nöbel, *Michael Kuchmeister; Hochmeister des Deutschen Ordens 1414-1422 (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens)*, herausgegeben von P. Kl emens Wieser, V t.), Bad Godesberg 1969, 92-103 psl.

⁶⁹ W. Nöbel, *Das Problem der Einrichtung der Ordensvogtei Samaiten*, žr. *Zeitschrift für Ostforschung*, 1968, 4 s. siuv., 692-697 psl.

⁷⁰ *Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens an der Kurie*, II t. *Peter von Wormditt (1403-1419)*, išl. Hans Köppen, Göttingenas 1960 (Veröffentlichungen der Niedersächsischen Archivverwaltung, 13 s. siuv.). Plg. Z. Ivinskis, *Wormditt*, Peter von, LE 36, 534 psl.

⁷¹ W. Hol tzmann, *Die Gründung des Bistums Samaiten*, žr. *Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins*. Neue Folge, XXXII t. (1917), 70 psl.

panor jo, kad W. Holtzmannas (Bonnos universiteto prof.) po 45 met šios paskaitos autoriui dovanuoja visus iš Babinovskio kodekso Kaune pasidarytuosius nuorašus ⁷².

Kas yra M. Babinovskis ir jo vardu minimasis kodeksas ? Žemai i kapitulos kan. M. Babinovskis buvo žinomas kaip uolus kapitulos kanauninko (v liau vysk. sufragano) Jono Kazakevi iaus⁷³ bendradarbis, atieškant bažnytinius turtus iš kalvinist ⁷⁴. Matomai jiedu abu tur jo vysk. Stanislovo Kiškos (1618-1626) pasitik jim , nes po jo mirties abu tvark ir jo asmenišk turt ⁷⁵. Yra paskui žinoma, kad Babinovskis dalyvavo 1636 ir 1639 m. Žemai i vysk. Jurgio Tiškevi iaus sušauktuose diecezijos sinoduose⁷⁶. Bet pats svarbiausias Babinovskio darbas buvo sudarymas ano fundacini ir kit dokument nuoraš kodekso (vokiškai vadinamo *Kopialbuch*), kurio titulinis lapas turi 1619 m. dat ⁷⁷.

Iki šiol Babinovskio kodeksas, palyginti, dar nedaug mokslo reikalui tebuvo panaudotas ⁷⁸. Juo labiau susidom ta m s tremtyje, kur yra geros galimyb s to kodekso dokumentus papildyti vertingais Vatikano archyvo ir jo bibliotekos rankraš i skyriaus radiniais. Mons. Paulius Jatulis yra keliuose mašinraš io egzemplioriuose padar s daugumos to kodekso dokument (202 numerius *in extenso* ar ištraukose) nuorašus⁷⁹. Jatulis ten yra dar prid j s nurašytus originalius dokumentus, kuriuos 1917 m. W. Holtzmannas rado Kauno muziejuje ir dieceziniame archyve.

⁷² Šiandien jie mons. dr. P. Jatulio žinioje. Atiduodamas Z. Ivinskiui visus Kaune I pasaulinio karo metu padarytus nuorašus, W. Holtzmannas pabr ž , jog nebetur s laiko prie t klausim gr žti.

⁷³ Z. Ivinskis, *Kazakevi ius Smolka Jonas*, LE 11, 255-256 psl.

⁷⁴ B. Smigel skis, M. *Valan iaus Žemajtiu Wiskupist s kritika*, žr. *Draugija*, 1911 m. 55-56 nr. 271 psl.

⁷⁵ J. Kurczewski, *Ko ciól Zamkowy czyli Kaledra Wile ska*, III t., Vilnius 1916, 108 psl. ; Z. Ivinskis, LE. 11, 256 psl.

⁷⁶ M. Woł onczewski, *Žemajtiu Wiskupisle*, II d., 152, 156 psl.

⁷⁷ *Codex Babinowski: Fundationes, pridiegia ecclesiae cathedralis Mednicensis totiusque dioecesis Samogitiae per Mat thaeum Babinowski, canonicum dictae cathedr., sacra apostolica autoritate notarium fideliter ex authenticis descripta et collecta, Vornis seu Miednics*, 7. Aug. 1619.

⁷⁸ Pirmasis j naudojo W. Holtzmannas (1917), v liau K. Jablonskis, kuris nurod ir Z. Ivinskiui panaudoti t kodeks disertacijai *Geschichte des Bauernstandes in Litauen* (1933). 1938 m. juo naudojosi J. Matusas, rašydamas apie Valan i (Senov , IV). Kun. R. Krasauskas pirmasis Romoje sigijo to kodekso mikrofilm ir sudar galimyb tuo kodeksu naudotis ir kitiems (mons. P. Jatulis, kun. St Yla ir kiti).

⁷⁹ *Codex Babinowski*, Mednicis 1619 - Roma 1961, 150 psl. (mašinraš io). Z. Ivinskis tuos nuorašus gausiai panaudojo strp. *Die Entwicklung der Reformation*, žr. *Forschungen zur osteuropäischen Geschichte*, 12 (1967).

Kitados nepriklausomoje Lietuvoje prof. Konstantinas Jablonskis buvo prad j s labai d mesingai rankioti Babinovskio kodeks papildan ius dokumentus iš Kauno vyskupo kurijos, Centrinio valstybinio ir kit archyv ⁸⁰. Berods, Babinovskio kodeks pad damas pagrindan jis nor jo išleisti atskir tom šaltini — Žemai i vyskupijos kodeks , kuris b t buv s paralele žinomajam Vilniaus katedros ir vyskupijos kodeksui. Tada K. Jablonskis surado ir iš dalies panaudojo ir labai dom šaltin *Tarquiniū Peculi Visitaciones Ecclesiarum in dioecesi Mednicensi peractae a. D. 1579*⁸¹. Bet K. Jablonskis, kuris nuolat tur jo kit darb ir užsi mim ⁸², savo Žemai i vyskupijos kodeksu nebaig , o po 1945 m. visai nebeliko vilties jo Lietuvoje išleisti⁸³. Vienintel viltis tok šaltini rinkin išspausdinti, žinoma, dedant Babinovskio kodeks pagrindan ir papildant Vatikano ir kit archyv teikiama medžiaga, b ra likusi Romoje, kur jau daug tos r šies dokument , testament , inventori , nekalbant jau apie fundacij aktus, yra mons. P. Jatulis išleidimui paruoš s. Šalia Žemai i vyskup reliacij Šv. Sostui⁸⁴, kurios, prof. P. Rabikausko redakcijoje, sudaro atskir spausdint tom , šalia gausi tos diecezijos vyskup kandidat kanonišk j (konsistorialini) proces (byl), kuri mons. P. Jatulis tiek daug jau yra iš vairi Vatikano archyvo fond surankioj s, papildytasis Babinovskio kodeksas sudarys pat svarbiausi naš naujausioje tos vyskupijos istoriografijoje. Tada jau tur s pra-

⁸⁰ K. Jablonskis savo Žemai i vyskupijos rinkiniui vairios vertingos medžiagos buvo rad s ir j nusiraš s iš teism akt byl tvarkingai sud tas s siuvinio formato papkes, kuriomis Z. Ivinskiui teko savo laiku naudotis. Nuostabu, kad V. Žukas, kuris smulkiai yra išskai iav s ir rankraštini K. Jablonskio palikim (*Prof. K. Jablonskio bibliografija, žr. Bibliotekininkyst s ir Bibliografijos klausimai*, IV t., 1965, 155-196 psl.), nieko nemini atskirai apie nuorašus Žemai i vyskupijos kodeksui. J , be abejo, reikia ieškoti tarp «20 t kstan i lap vairi darb », tarp gausyb s « Vilniaus kapitulos archyvo ir teismo byl nuoraš » (ten pat, 155, 169 psl.). Pats V. Žukas pastebi, jog dalies archyvin s nuoraš medžiagos nepavyko K. Jablonskio istorini dokument rinkiniuose surasti, nors ji ten tur jo b ti. V. Žukas sp ja, « kad dalis K. Jablonskio surinktos medžiagos liko pas kitus asmenis » jo asmenin archyv nesugr žinta (ten pat, 190 psl.).

⁸¹ K. Jablonskis, *Papildomosios žinios apie kan. M. Daukš , žr. Archivum Philologicum*, IV t. (1933), 64-85 psl.

⁸² Pl g. Z. Ivinskis, *Prof. K. Jablonskio atminimui (1892-1960). Jo našas Lietuvos istorijos mokslui, žr. Aida*, 1961 m. 1 nr., 18-22 psl.

⁸³ Kaip Tarybin s Lietuvos Moksl Akademijos nariui ir universiteto profesoriui, K. Jablonskiui buvo pavestas visai kitokios r šies šaltini leidimas. Jis buvo, be kitko, redakcin je kolegijoje atsakan iuoju redaktoriumi, kai buvo leidžiami Lietuvos TSR istorijos šaltiniai (I, III t.), Lietuvos XVI-XVII amž. inventoriai ir kiti rinkiniai. Min t vyskupijos kodeks išleisti negal jo b ti planuose Lietuvos tarybinio mokslo, kurio šaltini rinkiniai taip vienašališkai atrinkti.

⁸⁴ Žr. 62 išnaš .

sid ti naujas etapas apskritai Lietuvos Bažnyios ir jos kultūros istorijos tyrinėjimo lauke⁸⁵. Tik pačio Medininkų vyskupijos anam reikšmingam jos krikščioniškumui faktui nušviesti nėra su žiburium, berods, archyvuose nieko naujo ir nežinomo nebegalima rasti. Prieš pereidami prie šito klausimo, turime dar trumpai dirstelti bandymus Žemaitijai pakrikštyti iki 1417 metų.

II. Sunkus Žemaitijos kelias krikščionybą kryžiuočių kovakivaizdoje

Skamba savotišku paradoksu, bet buvo istoriška tiesa, jog vokiečių ordinai, aukštesnės institucijos taip numylėtas ir gausiomis privilegijomis nuo 1226 metų (garsioji bulė Rimini mieste) visą apylinką, tas ordinai, kuris naudojosi išimtina teise atstovauti visą kristianizacijos reikalą Pabaltijai žemėse, tapo didžiausia kliūtimi Žemaičiams pasikrikštyti. Vis XIV amžius jis užstojo jiems kelią

krikščionybą, kol energingos Vytauto ir Jogailos pastangos pagaliau garantavo pilną laimėjimą (1417) krikščionystėje, nors dėl politinės Žemaitijos priklausomybės ordinai dar kietai penkerius metus toliau kovojo. Kaip ir Vilniaus vyskupijai kuriant, ir ją kryžiuočių piktai išsėdėdavo turėjo stebėti, kaip tas kraštas, kur jie jau nuo Mindaugo laikų bandė viską kelti, krikščionystei pastangą.

Jau iš Lietuvos pirmojo karaliaus ordinai užpakrikštyjimui ir jam išpopiežiaus karūnos parpinimui buvo išskaulinti, ypač Žemaičiuose, nauji ir nauji dovanojimai⁸⁶. Kryžiuočių toliau vis labiau sitikino, jog jų valstybė, einanti nuo Oderio iki šiaurinės Estijos sienos (Varvos), negalės toliau iš viso gerai bujoti ir vystytis, kol priešiška Žemaitija, lyg kokis platus pleištas, tų valstybė negailestingai pusiau skaldys į dvi atskiras Prūsijos ir Livonijos dalis. Kryžiuočių šventai buvo sėkmingai ir tam reikalui aukoję daug savo energijos, jog jų valstybei anas jungiantis teritorinis ryšys bet kokia kaina turėtų būti gyvas⁸⁷.

⁸⁵ Reikia tik bent minimalinių materialinių lyg tyms istorikams, kurie Romoje dabar tam darbui aukojasi ir reikia, žinoma, iš paruošties leidiniams išleisti, kaip su pagrindu spaudoje (*Drauge, Tiesos žiburius*) 1969 m. vasarą eilę straipsnių šio klausimo kilmę kun. Dr. P. Celiešius.

⁸⁶ Teisingai pastebi K. Forstreuter (*Deutschland und Litauen im Mittelalter, Studien zum Deutschtum in Osten*, 1), Köln-Graz 1962, 7 psl.), jog «vokiečių ordinai savo draugystę su Mindaugu be saiko (*übermäßig*) išnaudojo, kai jis, be kitko per mūsų lietuvius giminis žemė (*das litauische Stammland*) Žemaičius, kurie sudarė tiltą tarp Prūsijos ir Livonijos».

⁸⁷ Ten pat, 11-13 psl.

Kai per kart kartas nusit susioms ir kruvinoms *Litauerreisen* vis nebuvo galo ir jos vis negelb jo Žemaitijai pajungti, ordinas m naudotis nauja taktika. Jis ieškojo nesutikim tarp pa i Gediminai i . Jogail , pavyzdžiui, jis gudriai palaik prieš jo d d K stut , ir už s kming pagalb tur jo šis Algirdaitis mok ti Žemaitija, j užrašyti ordinui iki Dubysos. Bet jau kitais metais kryžiuoiai m r pestingai remti pab g l K stutait jo kovoje prieš jo pusbroli Jogail , greitai gaudami dovan pergament — Žemai ius iki Nev žio. Nuo ordino atsimet s Vytautas, ko, žinoma, kryžiuoiai n iš tolo nebuvo lauk , gal jo antrukt naudotis jo parama, kai tik v l pakartojo pirmuosius pažadus, t. y. užraš v l Žemai ius. Žinia, Vytautas atsimet ir nuo antr j Žemaitijos užrašym , nes Jogaila savo narsiam pusbroliui buvo priverstas gr žinti ne tik t višk Trakus, bet ir vis Lietuv (1392).

Didysis K stutaitis tiesiog funkcijoje savo interes ir toliau vikriai naudojo kryžiuo ius, jiems dar por kart naujai užrašydamas Žemaitij . Net pagrindine priežastimi vadinamojo « didžiojo karo », kurio virš n je buvo Žalgirio kautyn s ir reikšmingoji pergal , tebuvo bandymas kardu išspr sti, kam turi pagaliau Žemaitija priklausyti. 1404 metais kryžiuoiai antrukt gavo iš Vytauto t krašt valdyti. Tai buvo jau ketvirtas iš eil s Vytauto Žemaitijos dovanojimas ordinui. Bet vos tik jis sp jo Žemaitijoje, kaip ir 1399 (1400 m.) pasistatyti por savo pili , sukilo gyventojai. Ir 1401 ir 1409 met gyventoj sukilimas baig si tuo pa iu rezultatu : kryžiuoiai tur jo galvotr kiais iš Žemaitijos pasitraukti⁸⁸. Bet ir po Žalgirio pergal s Žemaitijos priklausomyb s klausimas dar vis tuzin met nuodijo santykius. Neži rint Torno taikos (1411), kuria Žemaitija pusbroliams tebuvo palikta iki j dviej gyvos galvos (o jiedu tada jau buvo persirit per 60 !), reik jo dar kelis kartus mobilizuotis, kariauti ir vairiais b dais veikti, vis ieškant galimybi apsaugoti to krašto ateit .

Vis deryb , kov ir bandym išgelb ti nuo kryžiuo i Žemaitij , ia ned stysime pla iau. Tos kovos dramatiški momentai yra jau anks iau, remiantis, palyginti, gausiais šaltiniais, atžym ti⁸⁹.

⁸⁸ Pla iai žr. B. Dundul is, *Žemai i sukilimai prieš teutoniškuosius paver-g jus 1401 ir 1409 m.*, Vilnius 1955, 118-147 psl. Plg. M. Ju as, *Telkiamas j gos galutinai sunaikinti ordin (1380-1409)*, kolektyviniame rink.: *Lietuvi Karas su Kry-žiuoiais*, Vilnius 1964, 247-256 psl. (Žemai i sukilimai). Nauj duomen duoda W. Nöbel, *M. Kuchmeister, Hochmeister d s Deutschen Orderis 1414-1422*, 15-33 psl.

⁸⁹ R. Krumbhol tz, *Samaiten und der Deutsche Orden bis zum Frieden am Mel-nosee*. J. Jakšt as, *Jogailos ir Vytauto kovos su vokie i ordinu*, rink. *Jogaila* (red. Alf. Šapoka), Kaunas 1935, 129-183 psl. Z. Ivinskis, *Kovos bruožai d l Žemai i*, žr. Athenaeum, V (1935)

Iš lietuvi paskutinis ties tuo klausimu pla iai sustojo Br. Dundulis ⁹⁰. ia tenor tume tik trumpiai pažym ti: kai 1414 met vasar jungtin lietuvi ir lenk kariuomen , kaip prieš ketverius metus, v l trauk prie Vislos ir Pr suose j ga m imti ordino pilis, sikišo popiežiaus Jono XXIII delegatas. Jis si l amžinai nebaigiam Žemaitijos priklausomyb s klausim su visais kitais gin ais perkelti to popiežiaus kvie iam bažnytin susirinkim Konstancoje, kur jis tik josi tapti tikruoju šv. Petro p diniu, kai kiti du popiežiaus sosto pretendentai tur jo b ti pašalinti.

Vytautas ir Jogaila sutiko su tokiu pasi lymu. Jiedu tik josi Konstancoje pasisekimo. Dar prieš tai Jonas XXIII, pusbroliams prašant, buvo panaikin s visas ordino privilegijas ir dovanojimus, lie ian ius Lietuv .

Kai Jono XXIII delegatas gavo iš abiej besivaidijan i pusi sutikim pavesti an kyri byl spr sti bažnytiniam susirinkimui Konstancoje, Žemaitijos klausimas gijo tarptautin pob d. Konciliija, lyg kokia aukš iausia taut organizacija, tur jo tarti savo žod ir apie tiek ilgai Bažny ios globoto ordino ginkluotas misijas, ir apie santykius su naujakrikštais lietuviais, ir apie k tik Jogailos ir Vytauto skubotai atlikt krikštijim Žemai i . Tas domus pusbroli žygis, kuris tur jo paremti j dviej politinius aktus tvir iau Žemaitij užsitikrinti, buvo rodymas, jog jiedu negalvojo t krašt tik laikinai, iki savo mirties, valdyti. Abu valdovai tik josi silpnin ordino pretenzijas Žemai i žem , kai jiedu beveik simboliškai krikštijo j , 1413 met lapkri io m nes vos savaitei tenuvyk Dubysos krantus ⁹¹.

Apie šit Vytauto ir Jogailos žyg žinome iš autentišk šaltini . Žinomasis lenk kronistas J. Dluogošas yra pla iai t fakt pamin j s⁹². Jo platus aprašymas Žemai i krikšto (1413 m.) turi ta iau daug panašumo su jo paties pasakojimais, kaip buvo vykdomas Lietuvos krikštas prieš 26 metus (1387) Lietuvos sostin je⁹³. Nesustodami pla iau ties išsamiau Dluogošo aprašymu, turime ia trumpai

⁹⁰ Be min tosios studijos (žr. 88 išnaš) yra dar penki kiti B. Dundulio straipsniai, kurie tiesiogiai lie ia kov su ordinu d l Žemai i (žr. bibliografin pried). Trumpiau B. Dundulio knygoje : *Lietuvi kova d l Žemaitijos ir Užnemun s XV amžiuje*, Vilnius 1960, 320 psl.

⁹¹ M. Andziulyt -Ruginien , *Žemai i christianizacijos pradžia*, 45-47 psl.

⁹² J. Dł ugosz, *Opera Omnia*, XIII t., 159-160 psl., J. Fijał ek, *Uchrześci anienie Litwy przez Polsk i zachowanie w niej j zyka ludu*, 71-74 psl., yra pirmasis atkreip s d mes , jog per tok trump laik (vien savait), kur Dluogošas paduoda, nebuvo galima vykdyti tikro Žemai i atvertimo krikš ionyb . Plg. *Rozbiór Krytyczny Annalium Poloniae J. Długosz*, I t., 147 psl.

⁹³ J. Dł ugosz, *Opera Omnia*, XII t., 471-472 psl.

atsakyti du klausimu : ar yra koki patikimesni žini apie bandymus Žemai ius krikštyti dar prieš 1413 metus ? Ar buvo bandoma t krašt nešti kryži jau tada, kai jis kent kruvinus ordino karo žygius ? Ir antra, kod l Žemaitija nebuvo traukta krikštijimo akcijon 1387 metais, o tur jo dar oficialaus krikšto vis generacij (26 metus) laukti ?

Pirmuoju klausimu, t. y. apie bandymus pakrikštyti Žemai ius, yra naujai duomen patiek s T vas dr. Viktoras Gidži nas, O.F.M. ⁹⁴. Apie atskir Žemai i krikšt yra savo svarstymus paskelb s dr. J. Jakštas ⁹⁵.

Išlas s eil vairi versmi ir akylai peržvelg s Žemaitij lie ian ius šaltinius, dr. V. Gidži nas nedaug juose tegal jo rasti fakt , kurie tikinan iai gal t paliudyti, jog Žemai ius prieš 1433 metus b t pasiekusi pastovesn krikšto banga. Iš šaltini galima išrankioti eil užuomin , vairi pastang ir Žemai ius Evangelij atnešti, galima surankioti kryžiuo i pamin tus faktus, kur jie Žemai i kaitus, ar j palydovus krikštijo, ta iau išvada pasilieka aiški: iki Vytauto ir Jogailos pasirodymo kraštas dar visai skend jo pagonyb je, nebuvo jame nei parapij , nebuvo nei bažny i , nekaltant apie vienuolynus, kurie Žemai iuose yra labai v lybos datos ⁹⁶.

Šaltiniai yra sakmiai paliudij , kaip sunkiai sek si Žemai iuose pirmajam Lietuvos vyskupui Kristijonui ⁹⁷, kur karaliui Mindaugui Livonijos (kryžiuo i) ordinas buvo parink s iš savo nari tarpo. Greitai vyskupas tur jo palikti ir savo žemes Žemaitijoje (Raseinius, Betygal , Ariogal ir Laukuv)^{98 99}, kuri pus Mindaugas buvo užraš s Livonijos ordinui. Kai užsien pasitrauk vysk. Kristijonas ⁹⁹, s lygos krikš ionyb s švieselei laikytis dar si sunkesn s. ia nesustosime ties klausimu, ar pats Mindaugas, kuris atkrito nuo s jungos su ordinu, gal jo v liau dar išlikti krikš ionimi. Prie to, kas anks iau jau išd styta ¹⁰⁰, galima ia dar prid ti paties ordino argu-

⁹⁴ Žr. tuo klausimu V. Gidži nas, O.F.M., *Pirmieji bandymai krikštyti Žemai ius*, atsp. iš *Kario*, 1967, 8 nr. (spali m n.), 17 psl.

⁹⁵ J. Jakštas, *Šis tas d l atskiro Žemai i krikšto*, atsp. iš *L.K.M. Akademijos Metraš io*, III t., 9 psl.

⁹⁶ Plg. V. Gidži nas, *Vienuolijos Lietuvoje, IX-XV amžiai*, atsp. iš *L.K.M. Akademijos Suvažiavimo Darb* , VI t., 1970, 243-275 psl.

⁹⁷ K. Forstreuter, *Deutschland und Litauen im Mittelalter*; 7 psl. 7 išnaša. Z. Ivinskis, *Kristijonas*, LE 13, 145-146 psl.

⁹⁸ Šaltini duomenys ; Z. Ivinskis, *Lietuvos krikšto problema*, žr. *Aidai* 1966, 5 nr., 196-198 psl.

⁹⁹ Ten pat, 196 psl. Apie Kristijono veikl užsienyje žr. keliolika šaltini nuorod H. Paszkiewicz, *Regesta Lithuaniae*, I t., Varšuva 1930, 72-100, 179 psl.

¹⁰⁰ Žr. pla iau Z. Ivinskis, *Pirmasis Lietuvos karalius Mindaugas ir jo palikimas*, atsp. iš *L.K.M. Akademijos Metraš io*, I t., 92-93 psl.

mentacij , pavartot kaip tik Konstancos koncilioje. Atsikirsdamas kaltintojams ordino delegatas kalbjo : «Lietuvos karalius Mindaugas didel mis ordino pastangomis krikštytas ir iš pagonyb s klaidos tik jim atverstas, greitu laiku po krikšto pri mimo krit s apostazijon », teriojo ordino žemes¹⁰¹. Jeigu kryžiuo iai dr so t prie kaišt koncilioje viešai priminti, r m si jie pusanthro šimto met senumo tradicija. Bet jau ir 60 met po Mindaugo nužudymo (1324) popiežius Jonas XXII raš iš Avignono apie Mindaugo atkritim . domu, kad popiežius d l Mindaugo « nuo tik jimo atsimitimo ir gr žimo pirmutin klaid » ia sakmiai kaltino ordin . Mindaugo apostazija buvo vykusi « pas koje žiauri ir nedraugišk skriaud , kurias padar mylimo vokie i ordino s n s ... »^{101 102}. Galimas daiktas, kad tada Avignono kurija r m si duomenimis plataus proceso, kur Rygoje 1312 m. prieš ordin buvo prad j s popiežiaus legatas Francesco de Moliano ^{102a}. Jau tada apklausin ti liudininkai ne kart buvo min j Mindaugo atkritim nuo krikš ionyb s¹⁰³. Nuo an Lietuv taip sukr tusi vyki nebuvo dar pra j pilnai 50 met . Anie liudininkai gal jo dar daug k prisiminti, kaip pavyzdžiui, šiandien m s senesnieji be vargo prisimena Did j Vilniaus seim , ar anuos 1905 met vykius, nuo kuri jau turime daugiau kaip pus s šimto met laiko tarp .

Šitame ryšyje noriu atkreipti d mes , jog Francesco de Moliano liudinink apklausin jimo protokolai ir Mindaugo apostazijos klausimui spr sti yra šaltinis, su kuriuo reikia skaitytis. Gaila, kad m - sieji Mindaugo epochos tyrin tojai yra t šaltin pamirš ¹⁰⁴. Yra dar labai svarbu, k sako liudininkai po 50 met , kaip, pavyzdžiui, šiandien mums dar turi istorin s reikšm s, k po tiek pat laiko pasakoja apie nepriklausomyb s kovas j dalyviai. Kai Fr. de Moliano savo tardym ved , dar buvo eil gyv liudinink , kurie prisimin Mindaugo laikus. Pora j tur jo smulkesni žini apie Mindaugo santykius su Livonijos ordinu ir priežastis, kod l Lietuvos karalius atkrito nuo

¹⁰¹ _____ «Myndowe... pauco tempore post susceptum baptisma apostando relapsum... » CEV 1027 psl.

¹⁰² LUB, II t., 1855, 172 psl. (703 nr.); A. Theiner, *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, I t., 1860, 293 nr. ; *Gedimino laiškai*, pareng V. Pašuta ir I. Štal., Vilnius 1966, 93 psl.

^{102a} *Das Zeugenverhör des Franciscus de Moliano (1312). Quellen zur Geschichte des Deutschen Ordens*, išl. A. Seraphim, Karaliau ius 1912.

¹⁰³ Ten pat, 46, 63, 78, 99 psl.

¹⁰⁴ Nuostabu, kad ir toks apdairus tyrin tojas J. St akauskas (*Lietuva ir Vakar Europa XIII amž.*, Kaunas 1934) taip pat to svarbaus šaltinio nepanaudojo.

krišk ionyb s^{105 106}. Vienas tos bylos liudinink dar pažino kunig , «kuris buvo klebonas (*plebanus*) min to karaliaus [Mindaugo] žem je ».¹⁰⁶

Šitomis pastabomis kreipdami tyrin toj d mes taip svarb šaltin , drauge galime konstatuoti, jog anas reikšmingas Mindaugo žygis — jo pasikrikštijimas, Žemai i žem je nepaliko žym tin p dsak . Pagonyb toliau kerojo, ir tas faktas dav kryžiuo iams patog pretekst t sti savo žygius, ginklu vergti krašt , kurio gyven tojai savo turtus ir žemes vald , pagal ano meto paži r , neteis tai vien tod l, kad jie nebuvo krišk ionys¹⁰⁷.

ia susidaryt tikrai ilgas s rašas jeigu bandytume inventoriškai sužym ti žinom j ordino kronik pamin tus, ar pla iai aprašy tus žygius Žemaitij¹⁰⁸. Žygiuose kartais su ordino kariuomene traukdavo ir vienuoliai, kaip mums sakmiai yra pamin jusi *Eiliiuotoji kronika* apie didel Livonijos ordino žyg Žemaitij , kai Mindaugas dar laik si krišk ionyb s, o Žemai iai vis nesidav kryžiuo i palaužiami. Kaip tada (1256-1257) su priešo kariuomene ženg vienuoliai niekuo nesiskyr nuo kit kryžiuo i ir, netur dami jokio draugiško kontakto su vietiniais gyventojais, drauge naikino nekrikšt žem¹⁰⁹, vienus po kit padegin dami namus, taip gal jo b ti ir su v lesniais žygiais. Juose buvo reikalingi dvasininkai aptarnauti saviems karo žygio dalyviams. Jeigu didesniuose gyventoj susitelkimo punktuose, kur buvo krišk ioni karo belaisvi , ypa iš lenk žemi , dar buvo galima vaizduotis vien kit bažnyt l , ar kok kunig -misinink , tai dar nereišk pa ioje tautoje krišk ionyb s vedimo, kaip ir dabar, pavyzdžiui, dar nelaikome sukrikš ionintomis daug Afrikos ir Azijos taut , nors ten ir veikia ne viena katalik ,

¹⁰⁵ *Das Zeugenverhör des Franciscus de Moliano (1312). Quellen zur Geschichte des Deutschen Ordens*, išl. A. Seraphim, Karaliau ius 1912, 78, 99 psl.

¹⁰⁶ Ten pat, 141 psl.

¹⁰⁷ Žr. tuo klausimu bibliografijoje nurodytas E. Weise ir St. Belch studijas. Plg. P. Jatulis, *Włodkowic, Paweł*, LE 34, p. 626-627 ; Z. Ivinskis, *Krišk ioniškosios Vakar Europos santykiai su pagonišk ja Lietuva*, žr. *Athenaeum*, IV t. (1933), 135-144 psl.

¹⁰⁸ Tuo klausimu naujausi duomens pas B. Dundul , M. Ju (žr. 88 išnaš) ir W. Nöbel (žr. 68 išnaš) .

¹⁰⁹ Pati *Eiliiuotoji Livonijos kronika* gana vaizdingai pamini, kaip « basieji » (*barvuzer*) ir pamokslautojai (*prediger*) vienuoliai, t. y. pranciškonai ir domininkonai, kurie ordino riterius lyd jo 1256-1257 m. žygyje Žemaitij , pirmieji uždeg pirmuosius gaisrus, pirmiausia domininkonas, o paskui pranciškonas (*Livländische Reimchronik*; išl. Leo Meyer, 1963, 97 psl., 4235-4239 eil.). Žr. apie tai platesniuose r muose V. Gidžinas, *Vienuolij Lietuvosje*, IX-XV amžiai, žr. L.K.M. Akademijos *Suvažiavimo Darb* VI t., Roma 1970, 254 psl. Vienuoliai, ar paties vokie i ordino kunigai dalyvaudavo karo žygiuose, žinoma, tur dami uždavin sužeistiesiems žygio krišk ionims teikti religinius patarnavimus.

ar protestant misij stotis, nors pastatomos ir bažny ios, ar kopylios.

Ne tik popiežiaus kurijai, kuriai per saro prokuratorius žinias tiek Ordinas, bet ir patiems Lietuvos valdovams, kuri žemes XIV amžiuje buvo skelbiami kryžiaus karai, Aukštai i gyventoj plotai tebesiskait pagoniški. Ta intencija Lietuvos kunigaikš iai vis vesdavo derybas d l krikšto¹¹⁰. Kryžiuo i kronikos mums patiekia gyv pavyzdži iš XIV amžiaus pradžios Žemaitijos pietin se žem se, kur buvo dešiniojo Nemuno plotus persimetusios sunkios kovos. Tarp tenykš i Žemaitijos pili gyn j atsirasdavo toki , kurie perb g davo ordino pus . Jie b davo tuojau pakrikštijami. Tokiems pab g liams ordinas tuojau laikinai duodavo Pr suose žem s, kol, Lietuv nukariavus, tokis pab g lis atgaus savo t višk ¹¹¹. Žemai i akyse tokie pab g liai-neofitai skait si tik išdavikais, nes jie atvesdavo pil prieš , kuris jos gyn jus išžudydavo. Kronikos pamini, pavyzdžiui, Aukaimio pilies (Bataki -Skaudivil s srityje) gyn j istorij , m s akimis didel tragedij . 1302 m. vienas iš pil n Draika (Draik), « nor damas [pagonišk] stab vieton tetar nauti tikram ir gyvam Dievui » per savo s n Pin (Pinne) užmezg ryšius su Ragain s komt ru ir j nuolankiai praš « kad tas j išlaisvint iš pagonyb s klaid ir netik li rank » ¹¹². Raštu atsiklaus s paties magistro, Ragain s komt ras apgul Aukaimio pil kaip tik tuo metu, kai Draika buvo sargyboje. Kai pil nai ils josi nakties metu slapta jis atidar kryžiuo iams pilies vartus. Šie vyrus išžud , moteris ir vaikus pa m nelaisv n, o pil iki pamat sudegino. « Min tasis Draika buvo nugabentas Ragain ir ten su visa savo šeima pakrikštytas»^{113 114}. Nikalojaus Jeroschino kronikoje yra pasakyta, kad Draika krikštijosi su savo *gesinde* ¹¹⁴. Tai reikšt šeimyn platesne prasme, drauge su tarnais ir kitais Draikos k priklausan iais.

Aukaimio pilis buvo atstatyta, bet už trej met ten kartojos panaši tragedija. Kai 1305 m. Gav nios metu Karaliau iaus komt ras

¹¹⁰ Pla iai apie jas K. Chodynicki, *Próby zaprowadzenia chrze cija stwa na Litwie, Przegl d Historyczny*, 18 t., 1914. Plg. Z. Ivinskis, *Lietuvos krikšto problemos*, žr. *Aida* 1966, 6 nr., 266-270 psl.

¹¹¹ PUB IV, 117-118, 505 psl.; V, 546 psl. Pla iau žr. K. Sideravi ius, *Sunkiausi kov šimtmetis*, rink. *Lietuvi karas su kryžiuo iais*, 1964, 197 psl.

¹¹³ SRP 11., 166-171 psl. (P. Dusburgie io kronika) ; III t., 585 psl.; žr. *Draik* , LE 5, 164 psl.

¹¹⁴ SRP I, 167 psl.; *Aukaimis*, LE 1, 419 psl. ; *Aukaimis*, žr. *Mažoji Tarybin Lietuvos Enciklopedija*, I t., 1966, 117 psl.; A. Sal ys, *Die žemaitischen Mundarten*, 59-60 (227-228) psl. *Lietuvos TSR Istorijos Šaltiniai*, I 1., 1955, 52 psl. Plg. K. Sideravi ius, *Sunkiausi kov šimtmetis*, rink. *Lietuvi karas su kryžiuo iais*, 1964, 192 psl.

¹¹⁴ SRP I, 560 psl.

art jo prie Aukaimio pilies, «tik jimo ir tikin i j draugas», pil - nas Svirtila (Swirtil) v l išdav pil . Ir v l visi vyrai buvo išžudyti, kai moterys ir vaikai buvo supan ioti nelaisv s žygiui¹¹⁵. M s pa-grindinis kronistas Dusburgietis prideda: «Pats Svirtila su savo šeima, pasitraukdamas su [ordino] broliais, gavo krikšto malon »¹¹⁶.

P da p don tokia pat istorija buvo ir su kitu kilminguoju Sp du (Spudo). B damas « galingas » P tv s-P tvinink pilyje¹¹⁷, jis slapta priešui atidar jos vartus. Kai P tv buvo sunaikinta, Sp dui, žinoma, kito kelio nebebuvo, ir jis su savo šeimynykš iais, t vu ir broliais pasitrauk pas kryžiuo ius ir ten krikštijosi¹¹⁸. Iš ordino dokument galima surankioti ir daugiau fakt , kur minimos pavard s pab g li (kilming j) iš Žemai i pietvakari plot¹¹⁹. Ir jie, pab g iš savo krašto, tegal jo krikštytis.

Jeigu kuris nors žemaitis ne kokiais asmeniškais išskai iavimais, bet savo giliu sitikinimu b t panor j s tapti tada krikš ionimi, jis savo krašte netur jo tam s lyg . Jis tur jo b gti pas kryžiuo- ius. Išpažinti žiauri prieš tik jim tada, suprantama, reišk b tij bendrininku.

Kai sisi bavo dažni kryžiuo i puolimai, Lietuva virto nuolatnio karo stovykla. Situacija susidar tragiška. Jeigu kas nor davo krikštytis, tur jo slapta b gti pas kryžiuo ius, kurie buvo apsup koki lietuvi pil . Pas juos tokis konvertitas nuopeln gydavo, jeigu jis sugeb davo išduoti savo tautie ius-pagonis. Ne vienas per- b g lis pas prieš tada tapo krikš ionimi, kai buvo paaukoti pilies gyn jai.

Yra žinomas tik vienas autentiškas atvejis, kai žemai iai, gelb damiesi iš beviltiškos pad ties apsuptoje Medv galio (pietus nuo Varni)¹²⁰ pilyje, panor jo krikštytis ir šitokia galimybe, kiek tai liet j pa i gyvybi išsaugojim , s kmingai pasinaudojo. Šitas

¹¹⁵ SRP I, 171 psl.

¹¹⁶ SRP I, 171, 567 psl. (N. Jeroschino kronika). Žr. Z. Ivinskis, *Svirtila*, LE 29, 276 psl.

¹¹⁷ P tv (prie up s J ros prieupio Akmen s, šiaur nuo Pagraman io). J. Puzinas, *P tv s pilis*, LE 24, 281-282 psl.; A. Sal ys, *Die žemaitischen Mundarten*, 33 (201) psl.; *P tv (P tvinkaš)*, žr. *Mazoji Tarybin Lietuviškoji Enciklopedija*, II t., 1968, 953 psl.

¹¹⁸ SRP I, 174, 571 psl. (N. Jerošino kronika).

¹¹⁸ PUB IV, 117-118, 505 psl. Plg. H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie a Moskwa*, I t., Varšuva 1933, 161-162 psl. (3 išnaša); Z. Ivinskis, *Lietuvos istorija nauj šaltini ir pokarini tyrin jim šviesoje*, atsp. iš *L.K.M. Akademijos Suvaziavimo Darb* V, t., 1964, 24 (546) psl.

¹²⁰ J. Puzinas, *Medviagalys*, LE 18, 107-108 psl. ; Br. Kvikl ys, *M s Lietuva*, IV t., 189 psl. ; *Medv galis*, žr. *Mazoji Tarybin Lietuviškoji Enciklopedija*, II t., 547 psl.

atvejis drauge mums parodo, koki abipusio nepasitik jimo dvasi buvo tada išaug kryžiaus karai Lietuv .

Kai ordinas 1329 m. pradžioje suorganizavo gausi kryžinink sve i žyg (viso 18.000 žmonei) pietvakari Žemaitij , žymi j sve i tarpe buvo pats ekijos karalius Jonas Liuksemburgietis. Eil je jo palydov , žymi riteri (graf) buvo ir pranc z poetas Guillaume de Machaut¹²¹, kuris savo 1357 m. rašytame veikale *Confort d'Ami* (Draugo parama) be Medv galio (Medouagle), min jo dar keturias paimtas pilis (Kv darn , Gedimino pil , Gegužkaln , Aukaim)¹²².

Nors Medv galio pil nai gana atkakliai gyn si, ta iau tok gaus prieš atmušti buvo sunku. Anot kronisto Jeroschino, kuris t epizod gana pla iai savo eil mis apraš , Medv galio gyn jai nuo sien « m visi vienu balsu šaukti, kad jie mielai nori krikštytis ir krikš-ioniškai gyventi, jeigu jiems bus palikta gyvyb »¹²³. domu, kad ordino magistras Werner von Orselen nenor jo tik ti tokiu pažadu ir laik j klasta, « nes vilkas nuo savos prigimties t ra retai atpratimas »¹²⁴. ekijos karaliui ta iau pasisek magistr perkalb ti. Vyr , moter ir vaik ten buvo pakrikštyta 6000, nes gana didel Medv galio pilis gal jo sutalpinti daug žmoni . Neofitai buvo per Graudulines (1329.II.2) paleisti. Ta iau prievartinis karo meto krikš- tas, nors ir išsaugojo žmon ms gyvyb ir laisv , neilgai tepatv r . Medv gal nai « v l greitai pagonyb n atvirto ». Ne be kart lio prideda Jeroschinas, jog jie «v l pasiliko tokiais vilkais kaip pirma»¹²⁵. O kronistas Wigandas Marburgietis piktai prideda : « Ir atsimet pagonyb, ir gr žo pirmykšt klaid , kaip šuo v l sugr žta prie savo v malo »¹²⁶.

Tos r šies nuo krikšto atsimetimo faktai, žinoma, ir toliau terod tik abipus nepasitik jim . Šitame ryšyje dar verta pamin ti kronik žinut apie žemai i pil n Peštve je (prie Dubysos žio i Sere- džiuje) pažad krikštytis. Bet ten n prie krikšto nebuvo prieita, nes žemai iai anuo krikštytoju nepasitik jo. Tai atsitiko sunkiu metu po Kauno išgriovimo (1362), kai didysis magistras Winrichas Kniprode vykd pat did j spaudim ir puol vien po kitos Nemuno

¹²¹ A. Vai iulatis, *Viduramžii poetas Machaut Lietuvoje*, žr. *Židinys*, XIX t., 2 nr., 1939. St. Zaj czkowski, *Wilhelm de Machaut i jego wiadomo ci do dziejów Polski i Litwy w XIV w.*, žr. *Kwartalnik Historyczny*, 43 t., 1 s. siuv. (1929), 217-228 psl.

¹²² Lokalizavimas « Gedimino pilies » ir « Gegužkalnio » (Geguse) sudaro sunkum .

¹²³ SRP I, 616 psl.

¹²⁴ SRP I, 215, 283, 615-616 psl. ; II, 465 psl.

¹²⁵ SRP, I, 616 psl.

¹²⁶ SRP I, 465 psl.

pilis. Apgultos Peštvs gyn jams buvo pasi lyta geruoju pasiduoti ir pasikrikštyti¹²⁷. Peštvs nai praš keli dien laiko ir svarst , tik dami «jog j kunigaikš iai per t laik ateis j iš apsupimo išvaduoti ir duos pagalbos »¹²⁸. Jie pasirinko geriau likti laisvais pagonimis negu tapti ordino belaisviais, kuriems buvo žad tas krikštas. Iš silpnai besaugojamos pilies tad visi, kas ten buvo nuo kryžiuo i pasisl p , tyliai pab go nakties tamsoje « su visu tuo, k jie su savimi vesti ir nešti gal jo »¹²⁹.

Dar du kartu Žemai iai iš ordino malon s tur jo progos susitikti su jo savaip sprendžiamu krikšto klausimu, nes du kartu kryžiuo- iai iš Vytauto Didžiojo buvo gav formaliai Žemaitij savo valdžion. Tai prasid jo už 25-ri met po ano Peštvs epizodo (1398-1401) ir v l paskui po ketveri met (1405-1409). Nesustosime ties tomis dviem okupacijomis politiniu atžvilgiu. Tuo klausimu užsi m visa eil tyrin toj ¹³⁰. Mums ter pi pamin ti ia paties ordino šaltiniuose randamus faktus, lie ian ius Žemai i krikštijim .

Pirmiausia domu pažym ti, kad tas pats K stutaitis, kuris 1413 m. v lyb ruden jau visai be kryžiuo i žinios pats su pusbroliu formaliai Žemaitijos krikštu r pinosi ir toje srityje skubotus žygius dar , dar prieš 13 met buvo reišk sis kaip uolus ordino bendradarbis. 1400 m. žiem (vasario m n. pradžioje) Vytautas buvo pad j s ordino maršalui Žemai ius ne tik j ga užimti, bet ir gyventojus krikštyti. Pats didysis magistras tada d kojo Vytautui už pagalb šil-iausiais žodžiais¹³¹. Ordinas oficialiai pripažino ekijos ir Vokietijos (Romos) karaliui Vaclovui, kad Vytautas, s jungoje su Ragain s komt ru, padar žyg Žemaitij prieš « nekrikštus »¹³². O kadangi kraštas, anot gerai informuoto kronisto Posilg s, «nebuvo sp tas »

¹²⁷ SRP II, 546 psl.

¹²⁸ SRP II, 547 psl. (Caspar Schütz paduoda savo kronikoje pla iai iš vokiš-ko eil tosios Wigando kronikos originalo).

¹²⁹ SRP II, 547 psl. Plg. Z. Ivinskis, *Peštvs*, LE 22, 347-348 psl.

¹³⁰ Paskutinieji iš lietuvi pus s buvo B. Dundulis ir M. Ju as (žr. 88 išnaš), o iš vokie i — W. Nöbel (žr. 68 išnaš). W. Nobeliui pasisek , be kitko, neabejoti- nai išaiškinti, jog per pirm j kryžiuo i šeiminkavim Žemai iuose (1398-1401) ordino valdytoju (*Voigt'is*) buvo ne M. Kuchmeister, kaip visi iki tol teigdavo, o kitas ordino pareig nas, b tent Henrikas von Schwelborn (žr. 69 išnaš).

¹³¹ CEV, 67 psl. (nr. 220).

¹³² CDP r VI t : 99 psl._ Didysis magistras karaliui, be kitko, raš apie t ordino žyg Žemai ius : « also das sie mit hülle Gotis vii der ungloubigen slugen und vyngen und ettwifil gegenote in den landen betwungen, da sie sich czu dem cristenglouben und myn m Orden undirtenig dirgeben hoben, und des ouch Ihre gyzele gegeben hoben...» (Ten pat, 99 psl.). Plg. K. Heinl, *Fürst Witold von Litauen in seinem Verhältnis zum Deutschen Orden (1382, 1401)*, Berlynas ²1964 (*Historische Studien*, išl. E. Ebering), 187 psl.

(*ungewarnet*)¹³³, kryžiuo iai tur jo daug grobio. Vytautas talkininkas Ragains komitruis kai kurias Žemaitijos sritis ne tik užimti, bet jas tokiu būdu pajungti, kad gyventojai dav kaitus «ir pakluso krikščioni tik jimui ir ordino valdžiai»¹³⁴.

Pagaliau ordinas jau gal jo, palyginus su ikitoliniais Žemaitijos krašto «dovanojimais» (1382 — Jogaila, 1381 ir 1390 (92) — Vytautas), kurie buvo pasilik tik pergamentiniais pažadais, dabar jau tur ti pagr st vil i Žemaitijoje sitvirtinti. Kryžiuo iai, žinoma, d jo visas pastangas palaikyti draugiškus ryšius su Vytautu, kurio žmona Ona 1400 m. liepos m. n. lank ordino žem je stebuklingas vietas ¹³⁵. Santykiai buvo palaikomi ne tik pataikaujan iomis pad komis, bet ir vertingomis dovanomis ¹³⁶.

Ir pa ius Žemai ius ordinas sau siek palenkti ne tik j ga, bet ir dovanomis, ieškodamas sau pirmiausia laim ti kilminguosius. Kai j grup 1400 met Kal doms nuvyko Karaliau i , buvo apdovanoti druska ir vilnoniais audiniais¹³⁷, t. y. to meto Lietuvoje branginamomis importo prek mis. 1401 m. sausio m. n. pradžioje Marienburg buvo atvyk s pirmasis Žemaitijos bajor b rys ¹³⁸. Jie ne tik nor jo išsir pinti patvirtinim savo turimoms luomin ms teis ms, bet ir patys krikštijosi. Jie es praš pakrikštyti ir kaitais paimtus j vaikus, kurie Pr suose tur jo sunki dali ¹³⁹. Kronistas Posilg toliau pažymi, kad su Marienburge pakrikštytaisiais kilmingaisiais Žemai ius vyko «keli kunigai ir vienuoliai», kurie tur jo pakrikštyti j [bajor] žmonas ir vaikus ir juos mokyti krikščioni tik jimo»¹⁴⁰. Konstancoje, atsakydamas Vytauto ir Jogailos vardu padarytus priekaištus, pažym jo ordino generalinis prokuratorius, jog Žemai-

¹³³ SRP III, 235-236 psl.

¹³⁴ GDPr VI, 99 psl.

¹³⁵ SRP III, 238 psl.; CEV, 961-963 psl. Plg. J. Voigt, *Geschichte Preussens*, VI t., 187-188 psl.

¹³⁶ GDPr VI, 99, 105 psl.; J. Voigt, *Geschichte Preussens* VI t., 185 psl.

¹³⁷ Žr. pla iau R. Krumbhol tz, *Samaiten und der Deutsche Orden bis zum Frieden am Melnosee 1422*, Karaliau ius 1890, 119-120 psl.

¹³⁸ SRP III, 240 psl.: «die grossin bayarin», «die bestln bayarin». Plg. M. Ju as, *Telkiamos j gos ...*, 247 psl. du kartu klaidingai nurodo SRP III t., 246 psl. (J. Posilg s kronik). Turi b ti SRP III t., 240 psl.

¹³⁹ Plg. Aug. von Kotzebue, *Preussens ältere Geschichte*, III t., 1808, 292 psl. (savo istorijoje autorius panaudojo svarbi archyvin medžiag).

¹⁴⁰ SRP III, 240 psl. CDPr VI, 114-118 psl. B. Dundulis, *Žemai i sukilimai prieš teutoniškuosius paverg jus 1401 ir 1409 m.*, 126 psl. (Krikštu Žemai i bajorai nor j palengvinti sunki dali kait — savo vaik). Plg. B. Dundulis, *Lietuvi kova d l Žemaitijos ir Užnemun s XV amžiuje*, Vilnius 1960, 53-54 psl. V. Gidži nas, *Pirmieji bandymai krikštyti Žemai ius*, atsp. iš *Kario*, 1967 nr. 8 nr. (spali m. n.), 8 psl.

iai visada es buv dideli kietasprandžiai ir labai žiaur s¹⁴¹. Bet, kai kryžiuo iai vald Žemaitij , tur j ten vokie i ordino ir kit paprast kunig ir elgetaujan i vienuoli , kurie gyventojus mok [tik jimo ties], kiek buv galima j pakrikštijimo pradžioje¹⁴².

Bet Žemai ius ordinui teteko valdyti, ten jau sp juo ir savo dvi pilis pasistatyti¹⁴³, vos pusantr met . Tuo tarpu Vytautas, po skaudaus Vorsklos pralaim jimo (1399), sustiprin s savo pad t Vilniaus-Radomo aktais (1401) ir formaliai gij s didžiojo kunigaikš io titul , v l atkreip savo d mes vakar sienai. Lengvai susirad s su kryžiuoiais pretekst gin ui (reikalas liet gr žinim ordinui per Nev ž Lietuvon išb gusi laisv Žemaitijos valstie i), Vytautas ir jo šalininkai 1401 m. kovo m n. slapta suorganizavo Žemai iuose sukilim . Ordinas tuojau kaltino Vytaut , kad jis pats es s Žemai ius sukurst s, ir tuojau siunt skundus vis krikš ionišk pasaul ,kad Vytautas es s papild s nauj «išdavyst »¹⁴⁴. Savo propagandiniuose raštuose Vakarus ordinas vis kartojo, kad jis pats es s vykd s Žemai i krikštijim . Daug kilming j ir bajor kryžiuo i ordino kunigai, vienuoliai ir šiaip dvasininkai ten pakrikštij ¹⁴⁵. Pasistat s savo dvi pilis Žemai iuose, ordinas r pin sis j krikš ioninimu¹⁴⁶. Keliuose savo skunduose Vytaut kaltindamas, ordinas gudriai argumentavo : Vytautas vykd s Žemai iuose perversm , nes jis pamat s ir ten kasdien susir pin s steb j s « didel , malon augim šventos krikš ionyb s»¹⁴⁷. Kad ordino valdžia tikrov je Žemaiiams reišk sunk jung (ypa sunkiai jie išgyveno didelio skaiiaus kait mim), parodo visa eil nustatyt fakt ¹⁴⁸. O kiek ordinas ten tebuvo padar s gyventoj krikštijimo srityje, vaizding atsakym dav Žemai i skundas Konstancoje¹⁴⁹.

¹⁴¹ «... Samaytharum gens durissime cervicis et ferocissima semper fuit...». CEV, 1034 psl.

¹⁴² CEV, 1034 psl. «...presbiteri de ordine et eciam seculares, et fratres ordinis mendicancium, qui ipsos in fide catholica quantum in principio conversionis ipsorum fuit possibile salubriter instruxerunt ». Vargiai b t gal j s ia ordinas tur ti galvoje antr j Žemaitijos valdym (1405-1409 m.), nes tada jis labiau r pinosi sitvirtinti, apleid s krikšto reikalus (žr. 166-169 išnašas).

¹⁴³ B. Dundulis, *Žemai i sukilimai prieš teutoniškuosius paverg jus 1401 ir 1409 m.*, 126 psl. (žr. ten 6 išnaš). Z. Ivinskis, *Friedeburg*; LE 6, 397 psl.

¹⁴⁴ CEV, 81 psl. ; CDPr V t., 156, 164, 180, 184 psl. ; VI. 111-112, 117, 118-121, 129, 131, 155, 163 psl.

¹⁴⁵ CDPr VI, 114 psl.

¹⁴⁶ CDPr VI, 114 psl.

¹⁴⁷ CDPr VI, 114 psl. : Žemai iuose « das grosse gnedige czuwachsen der heiligen cristenheit... » ; plg. CDPr VI, 116, 117, 118 psl.

¹⁴⁸ Apie tai pla iau žr. J. Jakšto, B. Dundulio, Z. Ivinskio ia cituotus darbus.

¹⁴⁹ CEV, 1018-1024 psl. (*Proposicio Samaytarum*).

Per kelet atsinaujinusios kovos met (1401 -1403) ordinas ta iau prieš Vytaut nieko nelaim jo. Tad jis m darytis nuolaidesnis, jeigu tik atgaut išslydusius Žemai ius. Kai d l Žemai i krikštijimo, iš to laikotarpio tegalima paminti vienintel fakt . ekas vienuolis Jeronimas Pragiškis¹⁵⁰, kur Jogaila buvo Vytautui nusiunt s, kelearius metus (iki 1404) veik kaip misininkas Žemai iuose. Bet jis perdaug uoliai naikino žinomuosius nam pagoniškojo kulto žalius ir energingai kirto alkmiškius (tariamuosius ger j dievybi pasirinktus « gyventi» medžius)¹⁵¹. Tad Žemai i gyventojai (ypa moterys) musios protestuoti. Tas j nepasitenkinimas, pareikštas pa iam Vytautui, baig sis tuo, kad misininkas-pamokslininkas Jeronimas Pragiškis¹⁵² tur jo pasitraukti iš Žemai i . Jo misijos, kuri rezultatas matomai buvo menkas, yra vienu atžvilgiu reikšmingos. Jis apie Žemai ius ir Lietuv perdav savo žinias, nors jose ir yra daug netikslum , humanistui E. S. Piccolomini (v lesniam pop. Pijui II). Tuo b du išliko žini . Tik jas vis reikia kritiškai apie tuometin Žemaitij atsijoti¹⁵³.

Kai Jeronimas Pragiškis staiga tur jo nutraukti savo Žemai i atvertimo darb , Vytautas v l susitaik su ordinu ir jam dar kart — bet buvo jau paskutinis — užleido Žemaitij . Prasid jo tragikomiškas Žemai i ir Vytauto Didžiojo santyki epizodas. Atvyk s pats su kariuomene, kaip prieš kelet met , 1405 m. pradžioje didžiojo Žemai i žem s gyn jo s nus pad jo kryžiuo iams užimti prie Dubysos Raseini , Vidukl s ir Ariogalos sritis. Liepos m n. Dubysos rajone v l pasirod Vytautas su karine j ga. Tik tokiais veiksmais Vytautas tegal jo atgauti prarast pasitik jim pas kryžiuo ius. Anot Dluogošo, Žemai i gyventojai išsislapst giriose. Prisimindami savo ištikimyb K stutai iui, jie jo maldav , kad j neatiduot vokie iams — kryžiuo iams — «Vakkis Ahriddis» ir neatpl št nuo kit lietuvi . Žemai iai es tos pa ios tautos, tos pat

¹⁵⁰ M. Andziul yt -Ruginien , *Žemai i christianizacijos pradžia*, 22-29, 31-40 92-94 psl. Pla iau žr. A. Janul ait is, *En jas Silvius Piccolomini bei Jeronimas Pragiškis ir j žinios apie Lietuv XIV-XV amž*, Kaunas 1928. V. Gidži nas, *Pirmieji bandymai*, ten pat, p. 8-9. J. Jakšt as, *Jeronimas Pragiškis*, LE 9, 385 psl. P. Rabi-kauskas, *Pijus II (Piccolominis)*, LE 22, 483 psl.

¹⁵¹ Pla iau žr. Z. Ivinskis, *Medži kultas lietuvi religijoje* (žr. 16 išnaš).

¹⁵² Šito (vienuolio) Jeronimo Pragiškio nereikia maišyti su Huso draugu taip pat Jeronimu Pragiškiu, kuris 1413 m. pavasar iš Krokuvos atvyko Lietuv ir su Vytautu buvo nuvyk s Vitebsk . Apie j labai pla iai yra raš s Ad. Šapoka, *Jeronimas Pragiškis ir jo kelion Lietuvon*, žr. *Praeitis*, II t., 1933, 252-290 psl. ; Ad. Šapoka, *Jeronimas Pragiškis*, LE 9, 385 psl.

¹⁵³ Bibl. žr. Z. Ivinskis, *Senov s lietuvi religijos bibliografija* (žr. 35 išnaš), 16 psl. (16 nr.), 49 (525 nr.), 71 (818 nr.), 111 (1185 nr.), 113 (1191 nr.).

kalbos ir papro i ¹⁵⁴. domu, kad šitaip buvo aiškinama ir *Žemai-
i skunde* Konstancoje¹⁵⁵. Labai temperamentingai, kai Breslave
(Vroclave) savo arbitražiniu sprendimu (1420) imperatorius Zigmantas
Liuksemburgietis Žemaitij priskyr ordinui, jau t pat jam skelb ir pats
Vytautas ¹⁵⁶.

Bet 1405 m. už visus Žemai i skundus stipresn buvo realioji
Vytauto politika. Jis nor jo taikos Vakaruose ordino pus je, kad gal t
tvarkyti pašlijusi pad t ryt žem se. Žemai iuose v l ordinas energingai ved
savo tvark . Ordino amatininkams vadovaujant, paties Vytauto kariuomen
netoli Josvaini ant Šušv s kranto (Jasuo žem je) pastat ordinui pil
Konigsburg ¹⁵⁷. Gal b t, pilies pavadinimas («Karaliaus pilis») tur jo
priminti per Salyno suvažiavim (1398) Vytautui Lietuvos didik ir bajor
teikt karaliaus titul . Kadangi ordinui daug vargo sudar priešo krašte pili
aprinimas, Königsburgui Vytautas tiek ne tik maist , pašar ir ginklus ¹⁵⁸,
bet ir pa i gul . Šalia 40 kryžiuo i ten buvo 400 lenk . Pats ordinas
stat si savo pilis Skirsnemun je ir kitur ¹⁵⁹. 1407 m. buvo atstatytas
ir Friedeburgas ¹⁶⁰. O svarbiausia kryžiuo i tvirtov Žemai iuose buvo
1407 m. baigta statyti Dubysos pilis — Dobesinburg (Tobisburg)¹⁶¹.

Ordino vietininkas (*Voigt*) M. Kűchmeisteris, kuris pramoko ir
žemaitiškai, skub jo vesti savo tvark . Jo «kamarninkai» matavo laukus,
surašin jo gyventojus¹⁶², siunt Žemaitij kolonist — kinink ,
amatinink ir pirkli . Su pa iais gyventojais, kurie lengva-

¹⁵⁴ J. Długosz, *Opera Omnia*, XII t., 563 psl. : «...ne eos a suo Principatu et Lithuanis cum quibus una gens et unus populus, tam linguae identitate quam morum coaequatione lorent, sequestratum et Crucileris subiectum.ne quoque illos amplius, tanquam proprios et fideles subditos et amicos, quoniam nullo pacto *Vakkis Ahrid-* l i s, id est Cruciferis Theutonicis, vellent subiecti esse, vastatum et oppressum iri sineret ».

¹⁵⁵ CEV, 1018 psl.

¹⁵⁶ CEV, 467 psl.

¹⁵⁷ CEV, 116, 119, 123 psl. ; SRP III, 278 psl. ; Długosz, *Opera Omnia*, XII t., 563 psl. ; Z. Ivinskis, *Königsburg*, LE 12 342 psl.

¹⁵⁸ CEV, 117, 133 psl.

¹⁵⁹ CEV, 175, 178, 184, 980 psl. ; SRP III, 291, 300 psl.

¹⁶⁰ CEV, 186 psl. (Fredeburg, Vredeburg). Žr. 143 išnaš .

¹⁶¹ Pla iau žr. Z. Ivinskis, *Dubysos pilis*, LE 5, 215 psl.

¹⁶² CEV 182psl. J. Voigt, *Geschichte Preussens*, VI t., 353-356 psl. R. Krumbholtz, *Samaiten*, 131-170 psl. J. Jakšt as, *Jogailos ir Vytauto kovos*, 146-151 psl. B. Dundulis, *Žemai i sukilimai*, 134-137 psl. Naujausi duomens W. Nöbel, *M. Kűchmeister, Hochmeister des Deutschen Ordens*, 15-33 psl. Autorius pla iai išnašose dav vis eil ištrauk iki šiol iš Karaliau iaus archyvo (dabar Göttingene) nepaskelbt M. Kűchmeisterio laišk ir kit archyvalij .

b diškai šiandien sak « taip », o rytoj jau « ne »¹⁶³, kryžiuo iai dar visokius bandymus. Tai jie m kaitus ir vykd kruvinas egzekucijas¹⁶⁴, tai siunt taip nuo ordino karo žygi sunaikint krašt jav , gyvuli ir kitko¹⁶⁵.

Bet jau 1407 m. Žemai i vardu vakar krikš ionims buvo patiektas memorialas. Jis buvo Žemai i delegacijos Konstancoje ištisai paskelbtas. Jame jie skund si kieta ordino priespauda ir jo žiaurumais. Dar n ra niekas tiksliai ir atsid j s ištyrin j s, kiek žemai i skunde, kuris žinomas *Proposicio Samaytarum* vardu, tiesos yra apie 1405-1409 m. ordino valdym Žemai iuose. Žemai i skunde su detal mis buvo išvardintos riteri padarytos skriaudos, gyventoj vertimas dirbti sunkiausius darbus, išvarin jimas iš nuosav žemi , žiaurus kait mimas, nuskriaudimas moter , gyventoj žudymas ir t.t.¹⁶⁶. Niekur ta iau Žemai iai savo skunde neužsimin kokio pozityvaus fakto, kad ordinas b t band s juos krikštėti. Ir Vytautas, kai v l naujai jo santykiai su ordinu atsid r aštrioje kriz je, 1409 m. ruden krikš-ionišk pasaul leido prieš kryžiuo ius skund . Jame jis primin , kod l kryžiuo iai nepasak , kiek jie per penkerius metus Žemai-iuose es pakrikštij¹⁶⁷. domu, kad ir paties vietininko Kuchmeisterio pranešimuose nerandame žini , kad jis b t r pin sis gyventoj krikštu. A. Prochaska yra pažym j s kelis Karaliau iaus archyve rastus pamin jimus, lie ian ius kryžiuo i duotas pašalpas krikš-ionyb pri musiems Žemai i vals iams¹⁶⁸. Kiek tokiais atvejais buvo susitaikymo su savo likimu ir prievartos, ia neanaluosime¹⁶⁹. Krinta ta iau akis, kad ordinas 1405-1409 m. negal jo pasigirti tokia krikš ioninimo akcija Žemai iuose, kaip jis j buvo dar s 1400-1401 m.

Kaip žinoma, ir antrasis kryžiuo i valdymas Žemaitijos baig si gyventoj sukilimu, kur dirigavo Vytautas. Žemai i klausimas buvo

¹⁶³ CEV, 129 psl. (nr. 343) ; J. Voigt, *Geschichte Preussens*, VI t., 354 psl. 2 išn.

¹⁶⁴ Žr. 162 išnaš .

¹⁶⁵ CDPr VI, 118 psl. CEV, 1034 psl. Fr. A. Doubek, *Skarga mudzinów i odpowied zakonu niemieckiego z roku 1416*, žr. *Ateneum Wile skie*, VII t., 1930, 885 psl. *Marienburg Tresslerbuch*, išl. E. Joachim, Karaliau ius 1896, 396-397, 404-405 psl. Plg. Z. Ivinskis, *Geschichte des Bauernstandes*, 69-70, 202-203 psl. Z. Ivinskis, *Lietuvos prekyba su Pr sais*, I t., Kaunas 1934, 61-62 psl.

¹⁶⁶ CEV, 1018-1024 psl.; F. A. Doubek, *Skarga mudzinów*, 873-883 psl. Plg. ten pat ordino atsakym (884-892) psl. ; lotyniškoji versija CEV, 1033-1038 psl.

¹⁶⁷ CEV, 199-201 psl. (tiksliau 201 psl.). Plg. V. Gidži nas, *Pirmieji bandymai krikštėti Žemai ius*, žr. *Karys*, 1967 m. 8, nr., 10 psl.

¹⁶⁸ A. Prochaska, *Szkice historyczne z XV wieku*, Krokua-Varšuva 1884, 78 psl. ; plg. 165 išnaš , ypa *Marienburger Tresslerbuch* nurodytus psl.

¹⁶⁹ Plg. B. Dundulis, *Žemai i sukilimai prieš teutoniškuosius paverg jus 1401 ir 1409 m.*, 137 pl. ir 2 išnaša.

viena iš svarbiausių priežasčių¹⁷⁰, kuri galutinai pribrandino didįjį konfliktą, žinomą Žalgirio kautynių vardu. Jos turėjo kraujuose paskandinti visus abiejose pusėse susitelkusius tuščius. O vis neatrیشamas «mazgas» — Žemaičių priklausomybės klausimas turėjo būti kardu perkirstas. Bet ir po didžiosios pergalės aiškumo nebuvo. Torno taika (1411) Žemaičiai buvo priskirti Vytautui ir Jogailai tik iki dviejų gyvos galvos. O jiedu jau buvo tada pradėję septintąjį dešimtį. Po pusbrolių mirties Žemaičiai turėjo vėl gauti ordinas^{170 171}.

Nedarysime išvairių pastangų iš abiejų pusių. Pirmieji ginai tarp Vytauto ir ordino prasidėjo dėl Žemaičių sienų. Imperatorius Zigmantas turėjo šį arbitrą Benediktą Makrą¹⁷², kurio sprendimą jau ordinas atmetė¹⁷³. Kai bandymas susitarti Grabove (1414 m. balandžio mėn. gale) nieko gero nedavė, vidurvasaryje (VII.18) Jogaila su Vytautu paskelbė ordinui karą, gavus «bado» karo vardą. 1410 metais pasimokė kryžiuočiai nestojantys atviras kautynes. Jie laikė stiprias gulas savo pilyse, gyventojus evakuavo šiaurę ir vakarus, o pasieniuose trukdė badaujančiams prieš kariuomenei pristatyti maistą¹⁷⁴.

Karo veiksmams užsitęsusiems, kai badas ir ligos mėgė varginti lietuvius ir lenkų kariuomenę, popiežius Jonas XXIII atsiuntė savo legatą, Lozano vyskupą Vilhelmą. Popiežiaus vardu jis pakvietė abi puses kariniais ginčais baigti bažnytiniame susirinkime¹⁷⁵. Legatui tarpin-

¹⁷⁰ Plačiau žr. Z. Ivinskis, *Žemaičių klausimas ir Žalgirio kautynės*, žr. *Aidai* 1960, m., 7 nr., 278-281 psl.; 8 nr. 323-328 psl.

¹⁷¹ L. Kolankowski, *Dzieje wielkiego księcia Litewskiego za Jagiellonów*, I t. (1377-1499), Varšuva, 108-109 psl. Z. Ivinskis, *Torun's taikos sutartys*, LE 31, 335-337 psl.

¹⁷² Br. Dundulis, *Lietuvos konfliktas su ordinu dėl Žemaitijos sienų ir imperatoriaus atstovo B. Makros misija Lietuvoje 1413 m.*, *Istorija*, I t., Vilnius 1958, 127-149 psl. Plg. Z. Ivinskis, *Makra Benediktas*, LE 17, 148-149 psl.

¹⁷³ Makra priskyrė Lietuvai visą Nemuno žemupio dešinę krantą ir pajūrį. Tad ir Klaipėdą jis pripažino Lietuvai, nes ji pastatyta Žemaičių žemėje. Plačiau žr. šaltinius: *Lites ac res gestae inter Polonos ordinemque Cruciferorum*, II t., išl. Z. Celichowski, Poznanis 1892, 140 psl. *Codex epistolaris saeculi XV (Monumentum mediae aevi res gestas Poloniae illustrantia*, XII t.), I t., Krokava 1876, 40 psl. Plg. B. Dundulis, *Lietuvių konfliktas su ordinu dėl Žemaičių sienų*, 147 psl. Z. Ivinskis, *Kovos bruožai dėl Žemaičių*, 18 psl. Makros sprendimo iš ordino pusės atmetimo tekstą žr. *Lites*, II t., 474 psl.

¹⁷⁴ A. Prochaska, *Król Władysław Jagiello*, II t., Krokava 1908, 6-9 psl. Naujaisi duomenys žr. W. Nöbel, *M. Kuchmeister, Hochmeister des Deutschen Ordens 1414-1422*, 79-84 psl.

¹⁷⁵ B. Dundulis, *Lietuvos kova prieš kryžiuočius Konstancos bažnytiniame susirinkime (1414-1413 m.)*, Vilnius 1958, 5-6 psl.

kaujant, Rytpr si Strasburge (lenk. Brodnicoje) 1414 m. spali 7 d. buvo padarytos paliaubos dvejiems metams ¹⁷⁶.

Šitaip garsioji Konstancos konciliija tur jo imtis spr sti lietuvi ir lenk nebaigiam konflikt su ordinu.

III. Konstancos bažnyt inis susir inkimas ir žemai i skundas

Konstancos konciliija tur jo savo programoje *causam fidei* — Huso herezij . Tas klausimas buvo grei iausiai išspr stas. Imperatorius Zigmantas Liuksemburgietis sulauž heretikui duot žod ir leido j sudeginti ant laužo ¹⁷⁷. Per beveik por dešim i met (1419-1436) ekai husitai vis keršijo imperatoriui savo nuožmiais karais už žodžio nesilaikym . O kai Vytauto temptoje kovoje už Žemaitij , savo arbitražiniu sprendimu Zigmantas t žem 1420 m. priskyr kryžiuo-iams ¹⁷⁸, ir Vytautas atmok jo Zigmantui. Jis palaik husitus, ne tik si sdamas ten su kariuomene savo s n n , bet ir pats žad damas tapti ek karaliumi¹⁷⁹.

Daug komplikuo tesnis buvo antras svarbus Konstancos konciliijos punktas — schizmos panaikinimas — *causa unionis*, nes vietoje trij taip vadinam Romos, Avignono ir Pisos obediencij : Grigaliaus XII, Benedikto XIII ir Jono XXIII reik jo atstatyti bažnyt in vienyb ir išrinkti vienintel šv. Petro p din , kuriuo 1417 lapkri io 11d. buvo sutartas Oddo Colonna — Martynas V.

Tre ias klausimas — *causa reformationis* nebebuvo išvestas iki galo. Visuotin s reformos klausimas buvo atid tas atei iai.

Šalia t trij svarbi klausim , kurie paskutinieji du tada, pa-lyginti, taip gausiai susirinkusiai konciliijai beveik ketveriems metams dav medžiagos, pateko ten ir amžinai nesibaigiantis ordino gin as d l Žemai i su Vytautu ir jo karališkuoju pusbroliu.

Ilgoje kovoje d l Žemaitijos priklausomyb s — tas gin as dar

¹⁷⁶ *Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preussen im 15. Jahrhundert*, I t., Karaliau ius 1903, 107-112 psl. (105-108 nr.). Plg. A. Janul ait is, *Žemai iai ir baž-nytinis seimas Konstancijoj (1414-1418 m.)*, žr. *Praeitis*; II t., Kaunas 1933, 314 psl.

¹⁷⁷ Imper. Karolis V savo duoto žodžio M. Liuteriui atvykti Wormso seim (1521) nesulauž .

¹⁷⁸ Žr. pla iau B. Dundul is, *Arbitražinis imperatoriaus Zigmanto sprendimas Žemaitijos ir S duvos klausimu 1420 m.*, Vilnius 1960, 127-150 psl.

¹⁷⁹ Šituo klausimu, kuris nuo seniau daug kart istorin je literat roje buvo liestas, naujesnius duomens žr. B. Dundul is, *Lietuvos s junga su husitais kovoje prieš vokie i feudal agresij 1420-1422 m.*, Vilnius 1957, 59-83 psl. (ten šaltini ir literat ros gausios išnašos).

t s si ketverius metus ir po Konstancos koncilijos (dar du kartu v l karui mobilizuojančis !) — vis tik Konstanca tur jo savo reikšm . Turiu galvoje ne tik Žemaitijos vyskupijos k rimo fakt , bet iš dalies ir vykusiai patiekt Krokuvos universiteto rektorius Pauliaus Vladimiri doktrin . Jai tyrin ti dabar yra didžiulis Stanislovo Belcho 1300 psl. veikalas, prieš penkeris metus išleistas Londone¹⁸⁰.

Atskira tema b t kalb ti, kaip Vladimiri, nor damas pakirsti pa ius ordino egzistencijos pagrindus, pavyzdžiui, 1415 m. liepos 5 dienos pos dyje išsamiai d st , jog negalima pagonims skelbti karo j krikšto reikalui, nes « krikštas yra laisvos valios ir Dievo malon s dalykas ». Tai žodžiai iš jo rašto apie popiežiaus ir imperatoriaus gali netikin i j atžvilgiu *Tractatus de potestate papae et imperatoris respectu infidelium*). Vladimiri (arba Włodkowicz) energingai pasisak prieš prievartines misijas ir apskritai kryžiaus karus.

Pagoniškos tautos turin ios taip pat teis savo nepriklausomyb , turto valdym ir šeimynin laim , kol jos kit taut nelie ian ios. Krikš ioni net pareiga esanti apsaugoti ir ginti taikingus pagonis nuo kit krikš ioni puldin jim ¹⁸¹.

domiu sutapimu tam koncilijos pos džiui, kuriame Vladimiri prieš kryžiu ius savo gana naujoviškai skamban ias tezes d st , pirmininkavo Kardinolas Prancesco Zabarella, pas kur kitados Paduvoje Vladimiri buvo klaus s paskait ¹⁸².

Patiekdamas eil detali , Vladimiri užgrieb ir ordino santykius su lietuviais.

Kryžiuo iai es lietuvius atgras nuo krikšto ir trukd prad t Žemai i krikš ioninim . sp džiui sustiprinti Vytautas 1415 met lapkri io m n. Konstanc atsiunt 60 jau pakrikštyt žemai i . Mes ia nesustosime pla iau ties dažnai pabr žtu faktu, kaip toji iš tolimo krašto atvykusi delegacija gyvai sudomino koncilijos dalyvius. Koncilijos kronistas, Konstancos miesto raštininkas Ulrich

¹⁸⁰ St. Belch, *Paulus Vladimiri and his doctrine concerning international law and politics*, I-II t. (viso 1292 psl.), Londonas 1965 (daug kart minima *Proposicio Sarmatarum* (Samogitarum).

¹⁸¹ Visos tos tez s pla iai išd stytos aname svarbiausiame Vladimiri veikalė (*Tractatus de potestate papae et imperatoris respectu infidelium*), kur , kaip ir kitus Vladimiri veikalus, St . Belch, *Paulus Vladimiri and his doctrine concerning international law and politics*, II t., 780 ir sek. psl. in extenso išspausdino. Plg. B. Dundulis, *Lietuvi kova Konstancos susirinkime (1414-1418)*, Vilnius 1958, 18-20 psl. A. Janulaitis, *Žemai iai ir bažnytinis seimas Konstancijoje 1414-1418 m.*, žr. *Praeitis*, II t., Kaunas 1933, 320-323 psl. P. Jatulis, *Włodkowic, Paweł*, LE 34, 626-627 psl.

¹⁸² A. Janulaitis, *Žemai iai ir bažnytinis seimas Konstancijoje*, žr. *Praeitis*, II t., Kaunas 1933. 319 psl. H. Holzapfel, *Tausend Jahre Kirche Polens*, Würzburg 1966, 80 psl.

von Bichenthal ne tik atžym jo žemai i pasirodym , bet savo knygoje nusipieš ir vadov herbus¹⁸³.

Kai Žemai i atstovai 1415 m. gruodžio 4 d. iškilmingai buvo priimti Konstancos katedroje (ten vyko ir pos džia), sulauk jie po trij m nesi progos išd styti susirinkimui prieš kryžiuo ius savo ilgiausi skund vadinam *Proposicio Samaytarum*. Šalia iš seniau žinomo jo lotyniško originalo, yra naujai paskelbtas ir jo vokiškas vertimas, kur Konstancoje, ruošdami savo plat atsakym , buvo sau pasidar kryžiuo i delegacijos atstovai¹⁸⁴.

Gana vaizdžiai, nevengiant ir perd jim , buvo koncilijai išd stytos kryžiuo i skriaudos žemai iams, buvo papasakotos visokios j nedoryb s ir žiaurumai, jungiant ir faktus iš 1104-1409 met , kai ordinas antrnkart vis penkmet vald Žemaitij .

Štai pora sakini iš pastraipos, kuri tur jo parodyti, kod l Žemai-iai ilgai nepri m krikšto : « Paži r kime, kaip jie [*crucifer*] išmok tik jimo ties pr sus, kuriuos jau seniau yra nukariav . Juos laiko kietoje vergijoje ir varin ja prie sunkiausi darb . Pr sai, kad ir krikštstyti, labai mažai k težino apie krikš ioni tik jim »¹⁸⁵.

Kitoje vietoje žodiškai t sia Žemai i skundas : «Kai riteriai rengia žygius svetimus kraštus, jie pirma siun ia pr sus kraujo lieti, taip išmokytus žudyti, deginti ir kitoki nedorybi , kad už juos n ra žiauresni barbar »¹⁸⁶.

Daugiausia *Proposicio Samaytarum* kalb jo apie neteisybes, kurias buvo iš ordino patyr patys žemai iai: « Kryžiuo iai mus sunkiausiai spaud , reikalaudami kasmet m s s n kaitais. O kai atsisakydame duoti d l to, kad jau pirmiau jie tur jo paimt kait , tada jie be jokio pasigail jimo pagrobdavo m s žmonas, nesitenkindami tuo, kad jie jau tur jo pa m kaitais beveik du šimtu m s vaik »¹⁸⁷.

Toliau jau gana konkre iai buvo d stomos vairios skriaudos, net nevengiant vard , kaip kryžiuo iai «m s dukteris ir seseris išniekino, nesidrov dami kryžiaus ženkle ». Štai, pavyzdžiui, kilmin-gasis «*terre nostre Kircutis nomine* [taip parašyta], *habens filiam elegantissimam...* ». Štai v l bajorai Wyssiginus, Swolkenus, Sungalo ir t.t. visi patyr vairi moralini nuoskaud ¹⁸⁸.

¹⁸³ Pla iau žr. Z. Ivinskis, *Ulrich von Richenthal*, LE 32, 201-202 psl. Plg. B. Dundulis, *Lietuvi kova Konstancos susirinkime*, 13 psl. ir 24 išnaš .

¹⁸⁴ Žr. 165 išnaš : A. Doubek, *Skarga Żmudzinów*, 873-892 psl.

¹⁸⁵ CEV, 1020 psl.: «...predicti Pruteni quamvis baptizati tamen in fide catholica penitus inperiti...».

¹⁸⁶ CEV, 1020-1021 psl.

¹⁸⁷ CEV, 1021 psl.

¹⁸⁸ CEV, 1022 psl. ; A. Doubek, *Skarga Żmudzinów*, 878 psl.

Vokie i ordino delegacija, vadovaujant energingajam kryžiuo i prokuratoriui Petru i iš Wormditto (dabar jau turime tris visai naujai išleistus tomus apie ordino prokuratori veikl Romos kurijoje), visaip steng si teisintis ir papunk iui paneigti sunkius kaltinimus.

Vargu galima tik tis, kad kada nors kuriam uoliam tyrin tojui pasiseks, nors iš dalies, gryn teisyb surasti, remiantis tuo pla iu (ištisa studija) žemai i skundu ir beveik tokio pat ilgumo ordino atsakymais. Priešingi teigimai yra tokie skirtingi, kad juos ne manoma suderinti.

Kai kryžiuo iams, pavyzdžiui, buvo daromas skaudus priekaištas, jog jie savo karo žygiuose Lietuvoje degin naujai pastatytas krikšioni bažnyias, j atsakymas buvo gana išdidus, jog tos naujos statybos buvusios labiau panašios tvartus, o ne bažnyias¹⁸⁹. Tod l jas ordinas, girdi, degino ir naikino (*combussit et dissipavit*).

Kai d l bažnyi — panaši tvartus, reikia susim styti. Ar nors vienam kuriam gausios ordino delegacijos nariui at jo galvon kukli-krikšioniška mintis, jog ir pats Viešpats kuklioje stanel je buvo gim s ! Savo stipriai konventams išm rytose pilyse, kur prie j šliedavosi dažniausiai gražaus gotiško stiliaus m rin s bažnyios, gyven riteriai, be abejo, iš aukšto šaip si iš lietuvi Dievo nam . sibrov Lietuvon kaip priešai, jie ži r davo paniekinan iai iš medžio kamien sur stas pirm sias parapines bažnyias. Taip buvo po 1387 met krikštijimo darbo Vilniaus vyskupijoje. Bet šitos r šies išdidumas kryžiuo iams neiš jo naudon, panašiai, kaip didžiojo magistro Jungingen išdidus manymas 1410 met vidurvasar , jog Jogailos ir Vytauto kariuomen s nepaj gsian ios susijungti d l nemok jimo per Vysl pasistatyti pontoninio tilto. (T kstan iai kari per jo per tok tilt , o kariuomeni susijungim ordinas skaudžiai patyr).

Geresniam supratimui ordino galvojimo ir jo visos laikysenos Konstancoje, nor iau ia tik trumpai pasteb ti: jau XIV amžiaus galo paties vokie i ordino šaltiniai vis akivaizdžiau buvo m apreikšti jo riteri tarp daugiau ir daugiau sibraunan i pasaulio dvasi . Žymiojo vokie i medievisto Ericho Casparo gal kiek sutirštintais kritiškais žodžiais, ir anos garsiosios kryžiuo i *Litauerreisen*, kurias ordinas savais originaliais propagandos metodais (apie juos¹⁸⁹

¹⁸⁹ CEV, 999 psl.: « pauce autem ibi sunt Christiane ecclesie et si ipse sint ibi, sunt tamen ipse stabilis similiores quam ecclesiis...». Apie ordino atsakym žr. *Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens an der Kurie*, išl. H. Koeppe, II t., 1960, 308-309 (ten nurodyta tuo klausimu gausi bibliografija), 312, 329 psl. ir 19-20 išnašos ; *Acta concilii Constanciensis*, II t., išl. H. Finke, Münsteris 1925, 275, 453 psl.; J. Caro, *Geschichte Polens*, III t., Gotha 1869 453-455 psi.

ia nekalb sime) sugeb davo sutraukti daug žymi sve i ir aukšt kilming j iš visos Europos, neišskiriant n Italijos, buvo išvirtusios dekadentišk nuotyki ieškojim . Tos *Litauerreisen*, anot Caspar, buvusios panašios XIX amžiaus Anglijos princ medžiokles Indijoje drambliams gaudyti...¹⁹⁰.

Bet dar ir Konstancos koncilioje ordinas vis skait si kovos prieš netik lius reikšmingiausių oficialiu atstovu Europos rytuose. Tokiu ordin tebelaik ir Vakarai. Kryžiuo iams iš po pat aki greit dings jo tolimesn s egzistencijos reikalui taip svarbi paskutin pagonyst s salel , prie kurios krikštijimo, kaip ir prieš 30 met Vilniuje, jie neprisid jo.

Ordino delegacija jaut si dar turinti daugelio kardinol param ir užtarim¹⁹¹. Be to, paties ordino generalinio prokuratoriaus archyvas atveria, kaip prokuratorius guviai sugeb davo per vairias ištikusias krizes gausiomis dovanomis, vairi pavidal beneficijomis ir provizijomis laim ti ordino naudai draug .

O ir vidurini amži žmogus — ia turime reikalo jau su v lybuoju viduramžiu — stipriai sugeb jo b ti *homo oeconomicus*. Jis nor jo tvirtai stov ti ant žem s, kad, — lyg tie pla i pamat reikalauj ilgi gotikos bažny i bokštai, — kuo aukš iau gal t ištiesti savo rankas link dangaus.

Pabr žiu — Konstancoje ordinas tur jo dar gana daug savo šalinink . Politiški Vytauto ir Jogailos laim jimai Konstancoje m soje istoriografijoje yra gerokai perdedami. Autentiški šaltiniai — j tarpe ir naujai išleistas ordino generalinio prokuratoriaus archyvas neleidžia toki išvad padaryti. Daugelis kardinol , neišskiriant n 1417 m. gale popiežiumi išrinkto kardinolo Colonna¹⁹², ordin laik ir toliau tikresniu krikš ionybei rams iu negu jiems neaiškius naujakrikštus, apie kuriuos kryžiuo i skundas tiek daug tariamai nekrikš ionišk darb buvo priskai iav s. Juk ir pa ios Žemaitijos priklausomyb s byla Konstancoje nebuvo išspr sta. Tam nebaigiamam klausimui galutinai užbaigti Konstanca, kaip savo laiku Ženevoje Taut S junga Vilniaus bylai, ar dabar UNO arab -žyd karo pas koms likviduoti, pasirod netinkama instancija.

Ordinas, kaip autentiškai parodo paties prokuratoriaus aktai, su

¹⁹⁰ Šitaip yra formuluota naujo Karaliau iaus universiteto rektoriaus iškilmi kalboje : E. Caspar, *Vom Wesen des Deutschordeusstaates*, Karaliau ius 1928, 20 psl.

¹⁹¹ *Die Berichte der Generalprokuratoren des Ordens*, II t., 386 psl. (196 nr.) ir 4 išnaša, 439 psl. (226 nr.) ir 2 išnaša, 483 psl. ir 21 išnaša, 498 psl.

¹⁹² *Die Berichte der Generalprokuratoren*, II t., 482-484 psl.

dovanomis ir pinigais mis aukomis buvo labai aktyvus¹⁹³. Ne tik kryžiuo iai, bet, žinoma, ir du didieji pusbroliai Konstancoje visaip ieškojo sau palankumo. Ir jiedu neveng dovan ! Tarp kitko, jau min tasis Konstancos konciliijos kronistas Ulrich von Bichenthal apraš ir savo kronikoje dom piešin d jo, vaizduojant gana egzotišk Jogailos dovan . Tai buvo trys Lietuvos giriose Bialovieže pagauti stumbrai, ir jie buvo nusi sti prie Bodeno ežero, kad taip ilgai pos džiauį labai gausaus susirinkimo dalyviai gal t rinktine m sa savo atsargas papildyti...¹⁹⁴.

Mums užtenkamai tikinan iai parodo gana kieti ir agresyv s ordino atsakymai Žemai i skund , jog oficialieji ryt Europos pagoni krikštytojai lietuvi neofitams n iš tolo nerod krikš ioniško atlaidumo. Visur ordinas jaut si savo teis je ! Kaip toli, beje, tie atsakymai buvo nuo anos tikrai evangeliškos dvasios airi ir škot vienuoli , kurie savo laiku taip s kmingai ir taikiai buvo sukrikš ionin vidurio Europos German tautas ! Pripažino Konstancoje kryžiuo iai tik, kad jie visada Žemaitij telaik kaip slid ungur už uodegos (*sicut anguillam per caudam*)^{194a}.

Nesigilindami ia toliau skaudži ordino ir Žemai i kontroversij ¹⁹⁵, kuri Vytauto ano meto Europos Vakarams taip originaliu b du buvo bandoma pristatyti, turime tik sustoti ties graudžios Žemai i *Proposicio Samaytarum* svarbiausiu prašymu. Jis skamb jo šitaip : galioti Jogail ir Vytaut , kad jiedu, pasi m Vilniaus vyskup Petr ir Lvovo arkivyskup Jon , atvykt Žemaitij ir mus pakrikštyt , pastatyt m s krašte katedr ir bažny i ¹⁹⁶.

Nors ordinas savo atsakyme ir buvo visaip band s griauti Žemai i ir valdov pusbroli koncilijai patiektus priekaištus, š kart Konstancos susirinkimas paklaus Vytauto, Jogailos ir pa i Žemai i prašymo. Jis dav pla ius galiojimus Vilniaus ir Lvovo vyskupams,

¹⁹³ J gavo ir pats popiežius Martynas V : * unserm heiligen vater deni bobste funfhundert gulden », žr. *Die Berichte der Generalprokuratoren*, II t., 483 psl. ir 21 išnaša.

¹⁹⁴ H. Holzapfel , *Tausend Jahre Kirche Polens*, 81 psl. (ten yra charakteringas vežam stumbr Ulr. v. Richentalio kronikos piešinys su jo rankraš io tekstu).

^{194a} CEV, 999 psl.

¹⁹⁵ Tuo klausimu yra daug rašyta ; žr. gale bibliografin s raš . Aštrus lietuvi ir lenk puolimas Europoje vis ne blog vard turin io ordino, negal jo dar atnešti Vytautui ir Jogailai pilno pasisekimo. Panaši situacij turime ir paiais naujaisiais laikais, kai, pavyzdžiui, daug kas iš amerikie i kari 1945 m. abejojo, ar netik jo DP lietuviais, pasakojan iais apie j s jungininko (bolševik) labai žiauriai Lietuvoje pravestas deportacijas (1944 m. birželio m. n. viduryje). Konstancoje pats realiausias dalykas, kur pasiek pusbroliai, buvo leidimas kurti vyskupij Žemai iams.

¹⁹⁶ CEV, 1023 psl.

kuriedu 1417 m. rugpi io m nes atvyko kurti Žemai i vyskupi-
jos. Kaune j dviej lauk pats Vytautas su didžiu b riu kilming j ,
kurie visi nuvyko Žemaitij ¹⁹⁷.

Pabr žiu : nors šituo Lietuvai palankiu koncilijos nutarimu ordino
vis gin įjamo Žemai i krašto klausimas ir nebuvo išspr stas, ta iau
vis tik tai buvo reikšmingas pos kis, juo labiau, kad ordinui nepasi-
sek koncilijos delegatams Žemaitij priskirti savojo atstovo.
Bet kryžiuo iai tuojau pat dar pastang busim j vyskupij
subordinuoti Rygos arkivyskupijai.

IV. Medinink vyskupijos k rimas ir jos pirmieji sunkumai

Vytauto ir Jogailos konflikto su ordinu atidavimas spr sti bažny-
tinei koncilijai buvo nepaprastas vykis. Lygiai taip pat buvo ne-
prasta ir, gal b t, t ra vienintelis faktas Bažny ios istorijoje, kad
konciliija m si iniciatyvos kurti nauj vyskupij , kada dar nebuvo
išrinktas naujas popiežius.

Vyskupijos k rimas Žemai i žemei, kuri vis dar toliau ordi-
nas, remdamasis Torun s sutartimi (1411) ir v lesniais ordino teisi
patvirtinimais, reišk pretenzij ¹⁹⁸, yra buv s eil s tyrin toj d me-
sio objektas. Pirmoje eil je min tina, kaip žinome, iš lietuvi M.
Andziulyt -Ruginien , iš lenk — J. Fijałek, iš vokie i — W.
Holtzmann. Bet yra dar visa eil studij ir straipsni , kuriuose iš
pa i šaltini gana d mesingai Žemai i vyskupijos k rimas yra

¹⁹⁷ Pagrindinis ir patikimas darbas lietuvi kalba apie visus etapus Medinink
vyskupijos k rimo yra M. Andziulyt -Ruginien , *Žemai i christianizacijos pra-
džia*, 65-74 psl. (Konstanco koncilijos delegat atvykimas Kaun ir j Žemai ius).
Plg. Pr. Penkauskas, *Vytauto Didžiojo nuopelnai dvasin s kult ros srityje*, žr. *Athe-
naeum*, II t., 1 nr., Kaunas 1931, 24-28 psl. (Žemai i arba Medinink vyskupijos
k rimas).

¹⁹⁸ Nuo 1414 m. spalį 7 d. paliaub Strasburge (Brodnicoje) dar pažym tini
iki Melno taikos (LE 18, 172-175 psl.), kur buvo galutinai nustatyta šimtams met
pastovi Žemaitijos siena su kryžiuo iais, daug kart reik jo susivažiuoti, der tis :
1) 1416 m. spalį 14-16 d. buvo suvažiavimas Veliuonoje, nes reik jo prat sti dvej
met Strasburgo paliaubas. 2) Naujas suvažiavimas Veliuonoje (1418 m. spalį 13-
22 d.) parod tolimesn ordino nenuolaidum — nenor jo išsižad ti Žemai i . 3) Ir
Gnievkovo-Torun s suvažiavimas (1419 m. geguž s 5-12 d.) neužbaig gin o, tik buvo
prat stos paliaubos. 4) Nelaimingu b du imperatorius Zigmantas Liuksemburgietis
savo arbitražiniu sprendimu Vroclave-Breslave (1420 m. sausio 6 d.) Žemai ius pri-
skyr ordinui (žr. 178 išnaš). 5) Naujame susivažiavime Veliuonoje (1420 m. rugs jo
8-11 d.) tebuvo prat stos paliaubos. 6) 1422 m. prieš ordin buvo prad tas naujas
karas, pasibaig s min t ja Melno taika. Nauji duomens pas W. Nöbel , *M. Kuchmeister,
Hochmeister des Deutschen Ordens 1414-1422*, 69-106 psl. C. A. Lückersath,
Paul von Rüssdorf, Hochmeister des Deutschen Ordens, Bad Godesberg 1969, 31-60 psl.

aprašytas ¹⁹⁹. Tad mes ia pasitenkinsime temin dami kuo trumpiausiai svarbiausius epizodus ir skirdami daugiau d mesio mažiau išryškintiems klausimams.

Laimingu b du pagrindiniai dokumentai, lie i Medinink vyskupijos k rim , yra jau paskelbti. Tad žinome, kaip Vilniaus vyskupas Petras Jastrz bieciš Kustyn s ²⁰⁰, nelaukdamas pasirodant Lvovo arkivyskupo Jono ²⁰¹, dar 1416 m. gale su keliais Vilniaus kunigais buvo nuvyk s Žemaitij ir ten s kmingai apaštalavo. Kaip Jogaila savo raštu 1417 m. sausio 2 d. Konstancos susirinkimui praneš , tik vien kilming j 1416 m. ruden (spali m n.) Žemai iuose es buv pakrikštyta du t kstan iai ²⁰². Gal b t, tas skai ius buvo perdtas, bet iš kitos pus s jau 1387 m. naujai lotyniškai pakrikštytiems bajorams suteiktosios privilegijos reišk didel paskatinim b riais krikštytis.

Kai 1417 m. vasar , abu aukštieji Konstancos delegatai drauge su Vytautu atvyko Žemai ius, jiedu dar ia pasidarbavo tris m nesius, pakrikštydami daug žemai i . Tada buv atversta « daug t kstan i (*multa milia*) vyr ir moter su didele daugybe vaik »²⁰³. Apie t dviej galiot dignitori darb Žemaitijoje autentiškai žinome iš j dviej pla ios atskaitomyb s Konstancos koncilijai, surašytos Vytauto salos rezidencijoje, Nauj j Trak pilyje, 1417 met spalio 23 d. ²⁰⁴ Tas pranešimas Konstancoje viešai buvo paskaitytas 1418 met vasario 1 d. iškilming pamald metu katedroje. Pats Imperatorius Zigmantas Liuksemburgietis net verk s iš džiaugsmo. Tikrai buvo didelis vykis, kad ir atkakliesiems Žemai iams jau buvo atjusi «laiko pilnyb » b ti pakviestiems prie amžinosios Kristaus ugnies aukuro. Bet šitas imperatoriaus džiaugsmas tereiš k tik pakrikštijim tos žem s, kuri jis dar 1414 metais buvo sipareigoj s kryžiuo iams, tik jiems tepriskirti. Tai jis ir padar savo

¹⁹⁹ Žr. bibliografin pried .

²⁰⁰ R. Krasauskas, *Petras Jastrz bieciš Kustyn s*, LE 22, 389 psl.

²⁰¹ R. Krasauskas, *Jonas (Rzeszowski)*, LE 9, 471 psl.

²⁰² *Codex epistolaris saeculi XV (Monument medii aevi res gestas Poloniae illustrantia, II)*, I t., 93 psl. Tas skai ius buvo praneštas ir imperatoriui Zigmantui: J. Garo, *Aus der Kanzlei Kaiser Sigismunds. Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Constanzer Konsils*, žr. *Archiv für österreichische Geschichte*, 59 t. (1880), 155 psl. (57 nr.). Plg. R. Krumbholtz, *Samaiten und der deutsche Orden bis zum Frieden am Melnosee 1422*, Karaliau ius 1890, 210 psl., 4 išnaša.

²⁰³ CDV, 738-739 psl.

²⁰⁴ Šit svarb pranešim apie Žemai i krikštijim ir Medinink vyskupijos k rim pirmasis paskelb W. Holtzmann. Dabar j patogiai randame CDV, 738-739 psl.

garsiuoju Breslavo (Vroclavo) sprendimu 1420 m., kai Konstanca nieko galutino tuo klausimu nebuvo pasakiusi.

Kas lie ia bažnytin s organizacijos k rim Žemai iuose, dar reikia prid ti: 1417 met ruden , jau delegatams baigiant krikštijimo darb , pats Vytautas v l atvyko krašt . Vyskupijos sostinei jis pats parinko viet kryžiuo i ordino kronikose, ryšium su j karo žygiais — taip dažnai min tus Medininkus ²⁰⁵. Konstancos delegatai ten pašventino Katedros bažny i , paskirdami j Švenčiausios Trejyb s, Dievo Motinos Marijos, apaštal Petro ir Povilo bei šv. Aleksandro garbei. (Vytauto krikš ioniškas vardas buvo Aleksandras. Jis pats gi savo gausiai mums išlikusiuose laiškuose ir dovanojimuose nuolat titulavosi: *Alexander alias Witawdus* ²⁰⁶).

Kai politinis Žemaitijos likimas po Vytauto ir Jogailos mirties dar nebuvo aiškus ²⁰⁷, pradžioje (1417 m. spalį 24 d.) K stutaitis naujajai vyskupijai dar neužraš joki žemi . Jis tik pasižad jo iš savo išdo vyskupo išlaikymui mok ti po 50 marki ²⁰⁸. Vytautas toliau užraš po 10 statini kvie i ir dar 10 statini medaus. O kiekvienam kanauninkui, kuri prie naujosios katedros tur jo b ti šeši, valdovas mok jo po 10 marki ir visiems drauge 60 statini kvie i ir 10 statini medaus ²⁰⁹. Jogaila nuo sav s skyr vyskupui 60 marki (plaukas iš druskos kasykl Vieli koje ir Bochnioje), par pino Medinink katedros bažny iai reikaling daikt ²¹⁰.

Ano meto s lygoms šitokis ekonomini reikal sutvarkymas buvo reikalingas ir pilnai suprantamas.

Dar ir 1421 m. vis nebuvo užbaigtas spr sti Žemaitijos politin s priklausomyb s klausimas. Pradedant 1418 met spalį 13-22 d. derybomis Veliuonoje, buvo vyk eil nes kming suvažiavim su

²⁰⁵ R. Krasauskas, *Medininkai*, LE 18, 92-96 psl.

²⁰⁶ CEV, 836 psl. Taip jis titulavosi, kai naujai Medinink vyskupijai 1417 m. spalį 23 d. prezentavo vyskupus magistr Motiej (K. Jablonskis, *Nauji Vytauto laikotarpio aktai*, žr. *Praeitis*, II t., 400-401 psl. ; naujai perspausdinta CDV, 737 psl.).

²⁰⁷ Pagal formalius dokumentus, pradedant Torun s taikos sutarimu, ji tur jo b ti supr žinta ordinui.

²⁰⁸ To meto vienos mark s perkamoji galia, jos vert lyginant su to laiko kainomis, gal b t apie 100 USA doleri . Plg. P. Penkauskas, *Vytauto didžiojo nuopelnai dvasin s kult ros srityje*, žr. *Athenaeum*, II t., Kaunas 1931 m., pat, 26 psl., 119 išnaša. J. K. Karys, *Mark* , LE 17, 375-376 psl.

²⁰⁹ CEV, 393 psl. ; CDV, 103 psl. 72 nr. (dokumento regestas). In extenso tekst perspausdino M. Andziulyt -Ruginien , *Žemai i christianizacijos pradžia*, 112-114 psl. ; ir. ten pat 68-70 ; plg. P. Penkauskas, *Vytauto Didžiojo nuopelnai dvasin s kult ros srityje* žr. *Athenaeum*, II t., Kaunas 1931 m., 26 psl.

²¹⁰ CEV, 1055-1056 psl. ; M. Andziulyt -Ruginien , *Žemai i christianizacijos pradžia*, 69 psl. (ir 21 išnaša). Plg. W. Hol tzmann, *Die Gründung des Bistums Samaiten*, žr. *Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins*, XXXII (1917), 78 psl.

kryžiuo iais, žinoma, vis formaliai prat siant 1414 metais nebaigto karo paliaubas. Nieko negal jo padaryti ir popiežiaus legatas Antonio Zeno²¹¹. Legatas trejus metus darbavosi tarpininko rol je. Ordinas vis niekaip negal jo pergal ti didelio noro sau, su Romos ir imperatorius pagalba, kaip nors išsikovoti Žemaitij . 1421 m. balandžio m n. ordino generalinis prokuratorius Jonas Tiergart raš ta iau Marienburgan iš Romos : Vytautas ir Jogaila tur prieš ordin toki j gos persvar , kad ir popiežius menkai begal s kryžiuo iams pad ti²¹². Tad jau svarstykl sviro Lietuvos naudai!

Kai specialioje dviej šimt su viršum puslapi ir beveik iki šiol nepanaudotoje studijoje visas to legato Zeno misijos peripe-tijas ir pastangas kritiškai apžvelg buv s Vilniaus Batoro universiteto profesorius Zaj czkowski, jis parod , kaip kietai ordinas kovojo už savo interesus. Bet tik naujas (iš eil s jau tre ias) karas po Žalgirio tegal jo priversti ordin Melno taikoje išsižad ti Žemai i . Anot prokuratoriaus, popiežius Martynas V ir kardinolai, nors ordinui ir es padaryta skriaud (*etliche scheden geshehen seien*), vis tik džiau-g si ta taika²¹³.

Dar ir galutinai Žemaitijos neiškovojus, Vytautas ta iau jau-t si tikras d l jos tolimesnio likimo. Tad jau 1421 m. birželio 2 d. sudar jis vyskupijai tvirtesnius ekonominius pagrindus. Keliose vietose jis užraš jai nejudomo turto, žemi su valstie iais ir, žino-ma, plotus ežer , taip reikaling tada pasigauti žuvies griežt pasnin-k dienoms²¹⁴.

Šitaip Medinink vyskupija gal jo tvir iau atsistoti. Užmirštas jau buvo ir nemalonus 1418 met epizodas, kai konservatyv s valstie iai sukilo, prad dami deginti bažny ias ir išvarin ti kunigus. Nors šis sukilimas buvo daugiau socialinio charakterio²¹⁵ *, ta iau

²¹¹ Labai pla iai tuo klausimu žr. St. Zaj czkowski, *Studja nad procesami Polski i Litwy z zakonem kry aekim w latach 1421-1422*, atsp. iš. *Ateneum Wile skie*, XII t., Vilnius 1937, 182-403 psl. Plg. B. Dundulis, *Lietuva kovose d l Žemaitijos ir Užnemun s XV amžiuje*, Vilnius 1960, 220-228 psl.; Z. Ivinskis, *Zeno Antonio*, LE 35, 70-78 psl.

²¹² *Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens*, III t., 1 dalis, 1966, 168 psl.

²¹³ Ten pat, III t., 329 psl.

²¹⁴ Pats geriausias tekstas (su visu moksliniu-kritišku aparatu) yra išspaus-dintas CDV, 740-741 psl. Prie vis ten padaryt atžym jim , kur dokumentas anks-iau ištisai spausdintas (Wol onczewskis, *Žemajtiu Wiskupiste*, 11., 58-60 psl.) reikia prid ti lotynišk tekst (su atitinkamomis nuorodomis) pas M. Andziul yt -Rugi-nien , *Žemai i christianizacijos pradžia*, 114-115 psl. Ten pažym ta, kad Vilniaus Lietuvi Mokslo Draugijos Daukanto archyve es s to teksto rusiškas vertimas.

²¹⁵ Remiantis šaltiniais, tas klausimas analizuotas Z. Ivinskio, *Geschichte des Bauernstandes in Litauen*, 99-106, 223-224 psl.

ordino sluoksniuose, net ir pas jį dvasininkus, kaip rodo domi Pameds prelato Posilgs kronika, apmė beveik džiaugsmas²¹⁶, kad Vytautas Žemaitijoje su krikštu turės sunkumų. Kritiškas lenk Bažnyčios istorikas J. Fijalek samprotavo, kad prie šito keli žemaičiai valsi sukilimo savo ranka buvo pridėjus vokiečių ordinas²¹⁷. Visai galima būtų suprasti, kad kryžiuoiams naudinga buvo matyti Europos krikščioniško pasaulio akyse sukompromituotą Žemaičių krikštijimo darbą, kur Vytautas ir iš dalies jo pusbrolis taip energingai varė. Bet tada reikėtų rasti atsakymą, kodėl sukilo liai ordinui Klaipėdoje pridarius nuostolių. Ten jie užmušė dar 30 žmonių. Tapat dar jie kryžiuoiams ir Liepojoje, kur ir jį pil sudėgino²¹⁸.

Pirmuoju Medininkų vyskupu Vytauto buvo pasiūlytas Vilniaus katedros klebonas Motiejus iš Trakų. Jis paties Vytauto sakmiais teigimu gerai lietuviškai mokėjus²¹⁹. Jis ir buvo 1417 metų spalio 24 d. Trakuose konsekruotas Žemaičių (Medininkų) vyskupu. Ar Motiejus buvo lietuvis, ar tik gerai lietuviškai mokėjęs iš Livonijos vokiečių kilus vilnietis, palieka atviras klausimas²²⁰.

1422 m. Medininkų vyskupas Motiejus pirmasis pradėjo keli, kuris Žemaičių vyskupystoje per šimtmečius dažnai kartosis.

Žemaičių vyskopus paprastai būdavo parenkamas kokis žymesnis Vilniaus kapitulos narys. Viliū jautė tokis vyskupas, siekdamas užimti dar aukštesnę vietą, būtent sostinę vyskupo, grąždavo Vilnių vyskupauti. Taip buvo ir su Motiejumi, kuris 1422 m. gegužės 4 d. jautė Vilniaus vyskupu²²¹. Medininkų dieceziją jis paliko Mikalojui Trakiškiui^{221a}, kuris 1422 m. rugsėjo 27 d. jautė kaip *Nicolaus Mednicen-*

²¹⁸ SRP III, 376 psl.: «... Dy [Sameythin] bewisetin ir aide tocke in desim somir, wend eyn alt wolff ist bose bending zu machin...»; plg. CEV, 411 psl.

²¹⁷ J. Fijalek, *Uchrześćjanie Litwy przez Polsk i zachowanie w niej j zyka ludu*, 109-110 psl.; plg. M. Andziulyt -Ruginien, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, 80 psl.

²¹⁸ LUB B, 426 psl., plg. Voigt, *Geschichte Preussens*, VII t., 325-327 psl.

²¹⁹ CEV, 101 psl. (70 nr.), 103 psl. (73 nr.) Vytautas rašė apie naują vyskupą: «... magistrum Mathiam origine Lytwanum, prepositum Wilnensem...» (CDV, 737 psl.). Tapat pabrėžė Konstancos galiotiniai (Lvovo arkivyskupas Jonas ir Vilniaus vysk. Petras) apie Motiejų žr. *Codex epistolaris saeculi XV*, II t. (*Monumenta mediaevalis res gestas Poloniae illustrantia*, XII t.), 94 psl.: «... de ydiomate Samagítico sufficientissime institutum». Panašiai pakartota Romos Kurijos kardinolams apie Motiejų: «...prepositum Wilnensem Lythwanum necnon ydiomate Samagítico pienissime eruditum...» (CDV, 103 psl., paskutinė išnaša). Plg. M. Andziulyt -Ruginien, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, 67 psl.

²²⁰ Duomenis žr. M. Andziulyt -Ruginien, *Žemaičių christianizacijos pradžia* 68 psl. R. Krasiuskas, *Motiejus I Trakiškis*, LE 19, 315-317 psl.

²²¹ CDV, 108-111 psl. (79 nr.).

^{221a} Perkeldamas pirmąją Žemaičių vyskupystą Motiejų Trakiškis Vilnių, savo būlį je popiežius Martynas V iškilį jo nuopelnus Medininkuose, tik dėmą, kad ir

sis.. electus fig ruoja Melno taikos dokumento liudininku²²². Bet tik kitais metais jis tebuvo patvirtintas (*confirmatus*). O paskui šaltiniai rodo, kad tik už ketveri met Vilniaus bažny ios dekanas Mikalojus Warzynowic sumok jo vardu Medinink vyskupo-elekto Romos kurijai dal reikaling taks , prisiekdamas mok jim užbaigti per 8 m nesius ²²³. Kitais metais (1428) Mikalojus, kuriam dar yra pridedama pavard Romedani (Comedani ?) Dzierzkovicz ²²⁴, drauge su karaliumi Jogaila praš jam palikti turimas beneficijas Vilniaus vyskupijoje ²²⁵, nes naujai kurtoji Medinink vyskupija skurdžiai tegalinti išsilaikyti, ir metams jos pajamos 10 sidabro marki neviršijan ios ²²⁶.

Kaip to meto tradicija buvo, ir naujasis Medinink vyskupas buvo politiškai veiklus. Jis dalyvavo, pavyzdžiui, Švitrigailai 1431 m. birželio 19 sudarant Skirsnemun je sutart su ordinu ²²⁷. Taip pat jis minimas liudininku, kai Žygimantas K stutaitis 1433-1434 m. sudarin jo unijinius aktus su Lenkija ²²⁸. Bet jau 1434 m. Mikalojus grei iausiai mir , ar iš Medinink vyskupijos pasitrauk (ar buvo priverstas trauktis !). Tais metais abu mirtinai sipyk ir tarp sav s kovoj pusbroliai (Švitrigaila ir Žygimantas) vakuojan i vyskupij

Vilniuje jis gal s laimingai ganytojauti: «...et quod tu, qui Medniczensi ecclesie hactenus laudabiliter prefuisti, eandem Vlnensem ecclesiam scies et potes auctore Domino salubriter regere et feliciter gubernare... » (CDV, 109 psl.).

²²² CDV, 114 psl. (83 nr.), Plg. M. Wol onczewskis, *Žemajtiu Wiskupiste*, I t., 63-64 psl.

²²³ CDV, 126-127 psl. (99 nr.).

²²⁴ Lietuvos bažnytin s provincijos *Elenchus*, 1940, 80-83 psl., kur yra su daug netikslum Žemai i vyskup s raše (iki 1926) pažym ta : «Nicolaus I Dzieržgavi ius (1423-1453)... Vilnam translatus a. 1453 ». Kada ateityje naujai bus leidžiamas Lietuvos bažnytin s provincijos naujas *Elenchus*, ištisi du puslapiai (80-81), kaip jie dar buvo ir paskutiniame Kauno metropolijos bažnytniame kalendoriuje 1940 metais išspausdinti, turi b ti visai iš pagrind pataisyti. Plg. *Dzieržgavi ius Mikalojus*, LE 5, 300 psl. (ten visos paduotos datos yra netikslios.) Žr. *Analecta Romana. Scriptores reram Polonicorum*, XV t., išl. J. Korzeniowski, Krokua 1894, 77 psl. (12 nr.) Nicolaus Romedani. Žemai i (Medinink) pirm j vyskup eil iki šiol, pagal šaltini duomenis, yra pasisek daug tiksliau nustatyti prof. dr. P. Rabikauskui, S. J., vadovaujant, naujai išleistame šaltini tome : *Relationes Status Dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, I t., 1971, 227-231 psl. (Piln titul žr. alfabetin je bibliografijoje).

²²⁵ CDV, 129 psl. (102 nr.).

²²⁶ CDV, 129 psl.

²²⁷ E. Weise, *Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preussen im 15. Jahrhundert*, I t., 1939, 183-184 psl. (171 nr.).

²²⁸ *Akta unji Polski z Litw* , išl. St. Kutrzeba ir Wł. Semkowicz, Krakua 1932, 94 psl. (59 nr.) ; 105 psl. (61 nr.) išnašos tekstas.

prezentavo savus kandidatus ²²⁹. Tad grei iausiai Mikalojus Trakiškis buvo mir s jau 1434, nes 1436 m. geguž s 10 d. skiriant Medinink vyskupu Jok b Trakišk ²³⁰, apie Mikaloj kalbama, kaip jau anksiau mirus ²³¹.

Nebesigilinsime ia toliau gana ilgai buvusias supainiotas tolimesni Medinink vyskup ganytojavimo datas ir j chronologin eil XVamž. Laiming pradži toje srityje padar savo disertacijoje — pas žinom Šveicarijos Friburgo kult ros istorik Gustav Schnürer — Marija Andziulyt -Ruginien . Kas lie ia autentiškus tos r šies šaltinius daug platesni galimybi Romoje tur jo kun. Rapolas Krasauskas. Jis dar labian atnarpliojo iki šiol taip miglot XV amžiaus Žemai i eil vyskup , kuri daugumos *Lietuvi Enciklopedijoje* ir bibliografijas dav . Kai kun. R. Krasauskas tiek vyskup s rašus Vyskup reliacij rinkiniui, dar buvo nešta, ypa pirm j vyskup eil se, nauj patikslinim .

Taip pat ia neanalzuosime ir pirm j Medinink vyskupijos parapij klausimo. Per trumpai j t ra palietusi M. Andziulyt -Ruginien ²³². Kadangi ia susidaro ir d l skai iaus ir parapini bažny i steigimo met neaiškum ²³³, reik t tuo svarbiu klausimu visai atskirai užsiimti ir, pasiremiant autentiška medžiaga, išaiškinti eil s Medinink vyskupijos bažny i neaiškias steigimo datas ²³⁴, t y., ar jos iš tikr j « Vytautin s » yra buvusios. Reikšmingas yra M. Valan iaus nurodymas, paremtas ankstyvesn mis versm mis, kad jau 1416 m. Jogaila liep s pastatyti bažny ias aštuoniose Žemaitijos vietose: Vidukl je, Kaltin nuose, Kelm je, Raseiniose, Luok je, Ariogaloje, Veliuonoje ir Kražiuose ²³⁵. Džugošas mums tiau sako ²³⁶, kad Jogaila 1417 m. liep s pastatyti Žemaitijoje 12 bažny i , po vien kiekviename tuometiniame «vals iuje», dabar

²²⁹ Apie tai žr. pla iau Lietuvos vyskup reliacij rinkinyje (*Relationes Status Ecclesiae Samogitiae (Mednicensis)*), 228 psl. 3a ir 4 išnašos.

²³⁰ R. Krasauskas, *Jok bas Trakiškis*; LE 9, 441-442 psl.

²³¹ CDV, 165 psl. (147 nr.) : «... provisum fuit ecclesiae Mednicensi, vacanti post obitum quondam Nicolai Ultimi episcopi extra Romanam Curiam defuncti... ».

²³² *Žemai i christianizacijos pradžia*, 73 psl.

²³³ Daugelis senesni parapijini bažny i laik si tradicijos, jog jos dar Vytauto kurtos.

²³⁴ Tuo klausimu jau kai kas, remiantis Babinovskio kodeksu ir kitais šaltiniais, kritiškai buvo nurodyta Z. Ivinskio, *Die Entwicklung der Deformation in Litauen bis zum Erscheinen der Jesuiten* (1569), žr. *Forschungen zur osteuropäischen Geschichte*, 12 t., Berlynas 1967, 13-15 psl. (ir eil išnaš). Plg. dom darb : J. Gimbutas, *Lietuvos bažny i chronologija ir statistika*, žr. *L.K.M. Akademijos Metrašis*, V L 1970, 215-260 psl. (su aštuoniais žem lapiais).

²³⁵ Woł onczewskis *Žemajtiu Wiskupiste*, I d. 43 psl.

²³⁶ J. Džugosz, *Opera Omnia*, XIII t., 215 psl. ; plg. *Rozbiór Krytyczny Annalium Poloniae J. Długosz*, I t., 174-175 psl.

sakytume apskrityje. Bet, pavyzdžiui, turime Vytauto paties fundacin dokument (1421) Veliuonos bažnyiai²³⁷. O daugiau fundacin tekst Medinink vyskupijos parapin ms bažnyioms nei Vytauto nei Jogailos iš t laik n ra. Ar gali pasisekti tiksliai nustatyti pirm j Medinink vyskupijos parapij skai i , tegal t duoti atsakym tik platesn s studijos.

Mums šioje vietoje labiau r pi atsakyti du klausimus, b tent, kokios priežastys vert , kad Medinink vyskupija tris dešimtmeius v liau tebuvo kurta už Vilniaus vykupij . Antras klausimas yra ne mažesn s svarbos, kokius sunkumus sutiko jauna Medinink diecezija bažnytin s jurisdikcijos (teisin s priklausomyb s) srityje ?

M soji vadov lin tradicija iš seno lietuvi tautos krikšt buvo padalinusi «Aukštai i » ir «Žemai i » krikšt . Mažai kas stat klausim , kod l taip vyko ? Kod l 1387 m. Jogaila, Vytautas ir kiti Lietuvos krikšto vykdytojai tada n simboliškai kojos ne k l Žemai ius, kuri tada ordinas nevald ? Gr ždamas iš ordino žemi Lietuvon ir pats Vytautas kryžiuo iams savo Žemaitijos užrašymo dokument buvo padar s bever iu pergamentu.

Pav luoto Žemai i krikšto klausimu jau ne vienas Lietuvos istorikas yra pareišk s savo nuomon . To krašto krikštijimo išskyrimas iš bendro Lietuvos krikšto (1387) paprastai suvedamas fakt , kad gin as d l priklausomyb s Žemai i , kuriuos ordinas tebereišk savo kietas pretenzijas, dar nebuvo pasibaig s. Pats Žemai i žem s likimas dar nebuvo galutinai paaišk j s. Bet šitos vienos priežasties stipriai nudelsti Žemai i krikšt lyg ir netur t pakakti. Juk ir po Torun s taikos (1411) ištis dešimtmet vyko stipri kova tarp kryžiuo i ir dviej pusbrol i , kam turi priklausyti anas dar didži ja dalimi pagoniškas kraštas. O vis tik Vytautas leido ten apaštalauti misi-ninkui Jeronimui Pragiškiui (1401-1404), ir jis pats su Jogaila 1413 m. ir 1416-1417 m. gana aktyviai r pinosi t žem atversti ir ten pastovi bažnytin organizacij sukurti.

Simas Sužied lis yra dar prieš keturis dešimtmeius nurod s tris priežastis, kod l Žemai iai žinom 1387 met krikšto akcij nebuvo jungti. Žemai iai buv labiau prisiriš prie savojo tik jimo. Antra — didžiojo kunigaikš io valdžia Žemaitijoje buvusi silpnesn negu Aukštai iuose. Pagaliau Žemai ius krikštyti daugiausia b t trukd s vokie i ordinas²³⁸.

²³⁷ CDV, 742 psl.; plg. K. Jabl onskis, *Nauji Vytauto laikotarpio aktai*, ir. *Praeitis*, II (1933), 402 psl.

²³⁸ S. Sužied lis, *Vytauto vaidmuo Lietuvos kristianizacijoje*, rink. *Vytautas Didysis*, red. P. Šl ežas, Kaunas 1930, 101-102 psl. Plg. S. Sužied lio kitus du straips-nius : a) *Vytautas Didysis ir Lietuvos kristianizacija*, žr. *Tiesos Kelias*, 1930 m.

Visi tie trys argumentai turi savo istoriško pagrindo. Kad Žemai i žem s gyventojai daug labiau buvo prisiriš prie savosios pagonyb s ir jos vairi atribut , parodo mums ir v lesni šaltiniai, kuri yra apstu XVI ir net XVII amžiuje²³⁹. Keikia neužmiršti, kad XIV amžiaus gale Žemai iai dar tebebuvo stipriai paskend savo pagonyb je, kuri jiems teik j g ir prieš kryžiuo ius. Iš K stu io ir Vytauto kovos prieš Jogail 1382 m., pavyzdžiui, turime charaktering fakt Žemai i laikysenos, užfiksuot Wigando Marburgie io kronikoje²⁴⁰.

Kai Vytautas, Medininkuose sukviet s *Samaitas*, praš j pagalbos, gavo aišk j atsakym : jie laikysi Jogail savo valdovu ir nuo jo nesitrauksi tokia s lyga, jeigu jis pasiliksi s pagoni tik jime. Jeigu Jogaila ta iau panor t tapti krikš ionimi, jie jo neklausysi²⁴¹. Šitas epizodas gal t dar b ti paremtas truput v lesniais duomenimis, rodan iais, kad tarp Žemai i ir Aukštai i religin s tolerancijos atžvilgiu buvo skirtum²⁴², juo labiau, kad Aukštaitijos gyventojai nuolat betarpiškai susisiekdavo su Lietuvos valstyb s rytin s dalies krikš ionimis — ryt slavais. Vilnius ir Trakai jau XIV amž. tur jo ir vakar krikš ioni , j vienuoli , pirkli²⁴³. Ten buvo kitokios s lygos krikš ionybei rusenti²⁴⁴. Kai XIV amž. Aukštai i žem je jau buvo sik r s ne vienas vienuolynas, Žemai iuose pirmieji vienuoliai sik r XVII amž. pradžioje.

Visi tie duomens, kuri galima b t ir daugiau prirankioti, paremia S. Sužied lio pirm j tez . Teisingai jis toliau iškelia, kad Vilniuje s din io Lietuvos valdovo valdžia nebuvo tokia tvirta Žemai iuose. Aukštai iuose buvo susiformav s pirmasis Lietuvos valstyb s branduolys, ten buvo daug paties valdovo dvar (domen), kai

7-8 nr., 445-483 psl. ; *Veidu Katalik Bažny i* (Lietuvos krikšto 550 m. sukak iai prisiminti), žr. *Židinys*, 1937 m. 4 nr., 441-453 psl. Plg. domius išvedžiojimus St. Zaj czkowski, *mud w pocz tkach Unji palsko-litewskiej žr. Pami tnik V Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Warszawie*, Lvovas 1930, 337-344 psl.

²³⁹ Žr. 16, 30 ir 35 išnašas.

²⁴⁰ SRP II, 619 psl. Z. Ivinskis, *Wigand von Marburg*; LE 36, 530 psl.

²⁴¹ «... a quo [Jagel] non discedemus sub tali condicione, si Jagel voluerit manere in ritu paganorum et origine sua ; si vero velit christianus fieri, non obediemus ei» (SRP II, 619 psl.). Žr. platesnius aiškinimus A. Ku inskas, *K stutis, lietuvi tautos gyn jas*; Marijampol 1938, 174-175 psl.

²⁴² Plg. M. Biržiška, *Lietuvi tautos kelias*, I t., 80-81, 86-88 psl.

²⁴³ P. R klaitis, *Die Burgkirchen in Litauen*, atps. iš *Commentationes Balticae*, VI-VII t., Bonna 1959, 7-8 (215-216) psl. Plg. P. Reklaitis, *Die St. Nicolaikirche in Wilna und ihre stadteschichtliche Bedeutung*, žr. *Zeitschrift für Ostforschung*, VIII t., 4 s siuv., 1959, 500-522 psl. Z. Ivinskis, *Lietuvos prekyba su Pr sais*, It., 61-70 psl.

²⁴⁴ V. Gidži nas, *De Fratribus Minoribus in Lithuania usque ad definitivam introductionem observantiae (1245-1517)*, Roma 1950. V. Gidži nas, *Vienuolijos Lietuvoje*, žr. L. K. M. Akademijos *Metraštis*, V t., Roma 1970, 262-264 psl.

Žemaitijoje j ir XV amž. vos keturi tepriskaitomi; o iki XIV pabaigos ten j visai nebuvo ²⁴⁵.

Yra duomen teigti, kad tik Gediminas, nors n vienam iš savo septyni s n neskyr dalies Žemai iuose ²⁴⁶, kietoje kovoje su kryžiuoiais buvo stipriau perorganizav s Žemai iuose vis gynimosi sistem ²⁴⁷. Bet net pats Vytautas tur jo Žemaitijai 1413 m. duoti privilegij , kuri 1441 m. Kazimieras Jogailaitis prapl t . J tvirtino ne tik visi trys paskutiniai Gediminai iai (Aleksandras, Žygimantas Senasis ir Žygimantas Augustas), bet ir rinktieji karaliai, pradedant Henriku Valois.

Kai Kazimieras tvirtino Vytauto Didžiojo Žemaitijai duot j privilegij , vienu iš pirm j punkt buvo rašyta, jog niekas negal s Žemai iams prikišti, kad jie es kardu nugal ti ir prievarta prijungti, bet jie « gera valia prisijung prie m s » ²⁴⁸.

Beikia ta iau su J. Jakštu sutikti, kad « pati ordino pavergimo gr sm vert Žemai ius glaustis prie Lietuvos ... » ²⁴⁹. Kryžiuo i pavojus nebuvo Žemaitijai pašalintas ir po skambaus Žalgirio laim jimo. Pats Vytautas, kuris keturis kartus savo kovoje su pusbroliu ir ryt politikos interesuose, buvo Žemai ius užraš s ordinui, 1413 m. pripažino Žemaitij savo valstyb je atskiru autonominiu politiniu viene-

²⁴⁵ Tuo reikalu šaltini duomenys Z. Ivinskis, *Didži j Lietuvos kunigaikš i ekonomin politika savo dvaruose iki XVI amžiaus pabaigos*, žr. *Lietuvos Praeitis*, I t., 1 s siuv., Kaunas 1940, 17-19, 23-28 psl.

²⁴⁶ Klaidingai ne kart yra buv teigta ir dabar dar vis parašoma, kad K stutis Gediminaitis gav s, šalia Trak kunigaikštijos, ir Žemaitij . Lietuvos Metraštis, kuris smulkiai išskai iuoja, k kuris Gediminaitis gavo, visai nepamini Žemaitijos (*Polnoje Sobranije Russkich Letopisej*, XVII t., Petrapilis 1908). Jau kritiškas A. Alekna (*Lietuvos istorija*, Tilž ²1923, 38 psl.) tiksliai iš Lietuvos Metraš io, kurio antrosios redakcijos daug nuoraš yra išlik , atžym jo visas Gedimino s num s tekusias žemes. Skubotas skaitytojas Gedimino s num s žemi paskirstym , kaip j paduoda Lietuvos Metraštis, gali patikrinti iš M. Ju o, *Lietuvos Metraš iai*, 1968, 40 psl. Plg. V. Daugirdait -Sruogien , *Lietuvos Istorija*, Chicaga 1956, 114 psl.

²⁴⁷ Kai Vytenio valdymo metu (XIV amž. pa ioje pradžioje) pietvakari Žemai i pilyse, vedant kov su ordinu, pasitaikydavo skaudži išdavim (Draik , Spudas, Svirtila ir kiti) ir pab gim ordino žemes, per vis Gedimino valdym ir jo temptas kovas su kryžiuoiais visai nebegird ti apie juos, nes Gediminas perorganizavo vis gynimosi sistem . Žr. 112, 116 išnašas.

²⁴⁸ K. Jabl onskis, *Didžiojo kunigaikš io Kazimiero privilegija Žemai i žemei*, žr. *Praeitis*, II t., 423-427 psl. lietuvišk privilegijos vertim žr. *Lietuvos TSR Šaltiniai*, I 1., 157 psl. O. Hal ecki, *Litwa, Ru i mud jako cz ci skladowe W. Ksi stwa Litewskiego*, atsp. iš *Rozprawy Akademji Umiej tno ci, hist.-fil.*, 59 t., 1916, 236-254 psl. (Žemai i politinis savistovumas). Kit bibl. žr. Z. Ivinskis, *Kazimiero privilegija Žemai iams 1441*, LE 11, 297-298 psl. Z. Ivinskis, *Žemai iai (istorija)*, LE 35, 198-205 psl.

²⁴⁹ J. Jakštas, *Šis tas d l atskiro Žemai i krikšto*, atsp. iš *L.K.M. Akademijos Metraš io*, III t., 2 psl.

tu ²⁵⁰, kuris tur jo gauti sau tinkam seni n , didžiojo Lietuvos kunigaikš io vietinink . O privilegijoje valdovas pažad jo « už Nev žio up s» nesiuntin ti savo *dzieckie* (teismo vykdytoj), leisti pa iai Žemaitijai rinktis savo valdininkus (tij nus ?), neversti Lietuvos valdovui šien piauti vis t , « kurie min tojo kunigaikš io Vytauto laikais nešienavo » ir t.t.

Iš patiekt duomen galima daryti išvad , jog Žemai iai 1387 m. dar netur jo stipresni ir nustatyt ryši su sostine, kurios valdovas Lietuvoje savo vietininku tada skyr nepopuliar Skirgail ²⁵¹. Tuo metu nelauktai Žemaitijai atneštas krikštas gal jo sukelti ten stipri reakcij .

Visai suprantama, kad jis b t gal j s iššaukti bent užmaskuoto pasipriešinimo ir kryžiuo iuose, kurie jaut si tur išimtin krikštijimo monopol Žemai iuose. Ordinui b t buv tiesiog nepriimtina, jeigu kaip tik iš šono Žemaitijon b t buv s nešamas kryžius. Tokios kit pastangos anuo metu b t reiškusios kasim si po pa iais nepaliaujam ordino siekim pamatais. Kryžiuo iai gi vis savo egzistencij aukojo, kad tik t krašt laim t . Jie gi buvo sitikin , kad be jo negalinti j valstyb tarpti²⁵². Jeigu kryžiuo iai Aukštai iuose krikšto darb trukd ir net patys Konstancoje prisipažino degin «tvar tus panašias » lietuvi bažny ias ²⁵³, tai dar didesn s reakcijos b t reik j laukti Žemai iuose. Iki XVI amžiaus nuaid jo kryžiuo iams nepalank s pasakojimai, kaip jie savo karo žygi metu žud net jau pakrikštytus gyventojus. Tai pasakoja iki šiol *in extenso* dar neišspausdinta *Die Danziger Chronik d s Oberlandesgerichts Celle* »^{253a}. Kai ordino žygio metu jau atverstasis maldav s jo nežudyti, atsakymas buv s : Tave pakrikštijo vandeni, dabar aš tavo krauju duodu tau sutvirtinimo sakrament . V lyboje, iš daug kit kronik (neišskiriant n 1521 m. išspausdintos Mattbias iš Miechow) sukompiliuotoje kronikoje ^{253b} autentiškumo laipsnis n ra didelis. Bet tokie kronikos epizodai rodo, jog kryžiuo iai ir pa i vokie i tarpe (Celles kronika

²⁵⁰ Kazimiero privilegijoje Žemai iams penkiaais atvejais yra pamin ta iš Vytauto gautosios lengvatos, Z. Ivinskis, Žemai iai, žr. LE 35, 202 psl. (Lietuvos valdov privilegijos Žemaitijai).

²⁵¹ Žr. išsamiau H. Paszkiewicz, *O genezie i warto ci Krewa*, Varšuva 1938, 255-256 psl. J. Pfitzner, *Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas kaip politikas*, vert J. Talmantas, Kaunas 1930 — Vytauto Didžiojo metai, 84-90 psl. Z. Ivinskis, Skirgaila, LE 28, 50-53 psl.

²⁵² Plg. K. Forstreuter, *Deutschland und Litauen im Mittelalter*; 12-14 psl.

²⁵³ CEV, 999 psl. ; žr. 189 išnaš .

^{253a} Udo Arnold, *Studien zur preussischen Historiographie des 16. Jahrhunderts*, Bonn 1967, 36-65 psl.

^{253b} Ten pat, 111-126 psl.

yra Dancige vokiškai rašyta) buvo laikomi Vilniuje 1387 m. prad to Lietuvos krikšto sabotuotojais, kuriems kit iniciatyva vedamas lietuvi krikštas dar si nepaken iamas.

Suvedus visus ia išskai iuotus argumentus kr von, reikia bandyti ano laiko r muose suprasti, kod l 1387 m. iš Vilniaus nebuvo bandyta krikšto reikalui vykti Žemaitij . Prid ti ia dar reikia, kad pats karalius Jogaila ir sostin je skubiai vykd krikštijimo darb , tada Vilniaus vyskupijoje te kurdamas, palyginti, dar maž skai i parapij . O Andriaus Algirdai io sukeltoji kriz rytin je Lietuvos dalyje^{253c} reikalavo jau nuo anks iau atsid ti politiniams reikalams Lietuvos rytuose.

Šitame ryšyje reikia pažym ti Ad. Šapokos dar Lietuvoje naujai iškelt mint ²⁵⁴. Jis aiškino, kad Lietuvos krikšto paskirstymas Aukštai i (1387 m.) ir Žemai i (1413 m. *resp.* 1417 m.) es s nesusipratimas, iššauktas ano meto politini manevr . Formaliai šitokiam klausimo pastatymui galima pritarti. 1387 m. krikštas sostin je ir Aukštai i žem je (« Lietuvoje ») tur jo simboliškai reikšti vis Lietuvos valstyb s pagoni pakrikštijim , visos lietuvi tautos ostentatyv ir oficial atsisakym nuo ilgai kerojusios pagonyb s. Ta iš viršaus, pa i valdov aktyviai vykdoma kristianizacija (mokymas tik jimo ties) tur jo parodyti, kad jau visa Lietuva tur s tapti krikš ioniška.

Atskiroms sritims tebuvo tik laiko ir techniškas klausimas, kada jos bus imtos krikštyti. Šitokia prasme galima pritarti, kad ir Žemaitijos oficialaus krikšto metais galima laikyti 1387 metus, nors tada, tur b t, neatvyko ten jokis misininkas ir visai nebuvo prad tas bažnytin s organizacijos k rimas. Praktiškai ta iau Žemai iams «laiko pilnyb » (*Gal.* 4,4) teat jo po Žalgirio kautyni . Supainiotam Žemaitijos nors laikino priklausymo klausimui paaišk jus, pusbroliai valdovai tuoj vykd krašto kristianizacij . Iš jos jiedu tada tik josi politin s naudos ir greitai padar sau nauding ginkl prieš ordin , kuris per savo paskutin valdymo laik Žemai iuose (1404-1409) buvo pamirš s rimtai susir pinti tos žem s krikštu.

Medinink vyskupija dar vos tebuvo gimusi, o jau telk si vairios pretenzijos jos bažnytin s jurisdikcijos reikalui. Pirmiausia tuo klausimu susidom jo Livonijos ordino magistras ir Kuršo vyskupas. Šitame ryšyje pažym tina, kad nei kuriant Vilniaus vyskupij (1387), nei steigiant Medinink diecezij (1417) nevienas iš pusbroli (Vytau-

^{253c} Žr. pagrindinius faktus S. Sužied l is, *Andrew (Lith. Andrius Algirdaitis)*, žr. *Encyclopedia Lituanica*, I t., 1970, 95-96 psl.

²⁵⁴ Ad. Šapoka, *Žemai i krikšto prasm*, žr. *Naujoji Romuva*, 1937, 31-32 nr. 585-587 psl.

tas, Jogaila) jokiamė dokumente neužsimin mindaugin s Lietuvos vyskupijos — *Diocesis Lethoviensis*. Niekur nebuvo pažym ta, kad pirmasis Lietuvos karalius buvo k r s pirm j Lietuvos vyskupij ^{254a} ir pats eil met buv s krikš ionimi. Naujieji dviej Lietuvos vyskupij steig jai visos tos Mindaugo akcijos, prasid jusios iš Livonijos ordino malon s, nebeužsimin , ar gal nebenor jo prisiminti. Su Livonijos ordino pagalba vykdytas Lietuvos krikštas (1250-1251 m.) Mindaugui buvo kainav s ne vien žemi dovanojim dokument . Bet po 168 met an Lietuvos karali kaip tik min jo ryšium su steigiama Medinink vyskupija Konstancoje ordino generalinis prokuratorius ²⁵⁵.

Jis patiek ia vien po kito net aštuonis turimus patvirtintus nuorašus dokument , lie ian ius Žemai i (*terrae Samagitarum*) dovanojimus kryžiuo iams. Du dokumentai (1398, 1404) liet vytautinius užrašymus ²⁵⁶, bet vis pagrind sudar žinomieji mindauginiai dokumentai, patvirtinti paties popiežiaus ²⁵⁷. ia, žinoma, buvo patiektas ir daugelio tyrin toj falsifikatu laikomas Mindaugo dokumentas iš 1260 m. ²⁵⁸. Šituo dokumentu Mindaugas tariamai ordinui buvo užraš s vis Lietuv , jeigu jis mirt be p dini ²⁵⁹.

Kai Rygos arkivyskupui Fridrikui Pernsteinui ²⁶⁰ inspiruojant popiežiaus legatas Francisco de Moliano 1312 m. apklausin jo liudininkus, paaišk jo, jog Mindaugo atkritim paskatino iš ordino pus s jam daromos skriaudos ²⁶¹. Bet v liau iš Mindaugo atkritimo

^{254a} Istoriskai imant, rodos, pirmoje eil je b t tur j s mindaugin vyskupij priminti dovanojim dokumentuose Vilniaus vyskupijai Jogaila. Mat yra duomen spr sti, kad mindaugin Lietuvos vyskupija buvc ne kur kitur kurta, o jo sostin je Vilniuje. Jau tarybiniai proistorikai yra paskelb kad jie yra aptik Vilniaus pilies rajone Mindaugo vyskupijos katedros liekan . Kad Vilniuje Mindaugas k r s savo vyskupij , min jo v liau vokie i ordinas (CEV, 33 psl. 102 nr. ; CEV, 996 psl.: «Myn-daw... fun da vit quandam ecclesiam cathedralem in quadam civitate que vocata est "Wille »). Yra naujai iškelta tez , kad Mindaugo sostine jau nuo 1250 m. buv s Vilnius. Gausiai panaudodamas vairi medžiag tai teigia R. Bat ra, *XIII a. Lietuvos sostin s klausimu*, žr. *Lietuvos TSR Moksl Akad. Darbai*, serija A, 1 (20), 1966, 141-164 psl. Gaila, kad R. Bat ra neatkreip d mesio ia nurodytus du šaltinius (CEV).

²⁵⁵ *Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens*, III t., 1 dalis, 160-161 psl.

²⁵⁶ Ten pat, 161 psl. ir 47-50 išnašos.

²⁵⁷ Ten pat, 160-161 psl. 41-45 išnašos.

²⁵⁸ Žr. J. St akauskas, *Lietuva ir Vakar Europa XIII a.*, 131-149 psl.

²⁵⁹ *Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens*, III t., 1 dalis, 161 psl. ir 45 išnaša. PUB I, 2, 106 nr.

²⁶⁰ Žr. V. Gidži nas, *Pernstein Friedrich*, LE 22, 316-317 psl.

²⁶¹ Žr. 102a ir 103 išnašas.

ordinas, užmirš s savo paties kalt , dar priekaišt tik Lietuvos valdovams. Ordinas tur jo tiksl pasauliui parodyti, kad lietuviais nes galima pasitik ti. Tie kryžiuo i priekaištai atidengia vien svarbi aplinkyb , kuri ia prab gomis jau pamin jome ²⁶², b tent, kad Mindaugo vyskupijos katedra buvo pastatyta Vilniuje.

Neapsi jo kryžiuo iai, žinoma, be Mindaugo apostazijos ir Konstancoje. Veiklioji ordino delegacija, kuriai talkininkavo energingasis generalinis prokuratorius Paulius von Wormdittas, savo atsakyme Jogailai, be abejo, labiausiai puol ir Vytaut . Daug d mesio ta iau buvo paskirta ir Mindaugui, kuris Vilniuje buv s pastat s katedros bažny i ²⁶³, Vilniuje buv s rezidav s ir pats vyskupas ²⁶⁴, juo buv s vokie i ordino kunigas ²⁶⁵. Bet Mindaugas krikš ionimi teišbuv s aštuoneris metus. Tuo b du ordinas, žinoma, siek Konstancoje sukelti nepasitik jim j puolan iais pusbroliais, kuriedu koncilijuje tur jo reliatyvi laim jim ²⁶⁶.

Kryžiuo i pastangos sutrukdyti pusbroli darb Žemai iuose buvo pla iau išpl stos. Didžiojo magistro M. Kuchmeisterio paskatintas atsiliiep Livonijos magistras, kurio pirmataku kitados buvo pasisek pakrikštyti Mindaug . Jis taip pat sumin jo Mindaugo donacinius dokumentus, kuriais remiantis es galima reikšti pretenzija Žemai i plotus, nes *Myndow regis* žemi dovanojim dokumentuose išskai iuojama *Rossienie, Luckowe* [Raseiniai, Laukuva] ir kitos *Sameyte* sritys ²⁶⁷. O Kuršo vyskupas, laikydamas Žemaitij nat ralia savo diecezijos t sa, m skverbtis j su savo jurisdikcin s priklausomyb s reikalavimais ²⁶⁸.

²⁶² Vesdami 1393 m. balandžio 19-21 d. derybas Torun je su lenkais, su kuriais dar ordinas nuo 1343 iki 1409 m. taikoje gyveno, ordino atstovai kritikavo lenk delegat aiškinim , b k lietuviai jau geri krikš ionys es : ar nes taip, kaip laikais Mindaugo, kuris, k r s Vilniaus vyskupij , o paskui tap s apostata (CEV, 33 psl., 102 nr.) ; plg. CEV, 1027 psl.

²⁶³ CEV, 996-999 psl.

²⁶⁴ CEV, 996 psl.

²⁶⁵ CEV, 997 psl. : « quidam episcopus fuit in Wille constitutus ». Kad ia minim vietovard « Wille » reikia identifikuoti su Vilniumi, n ra abejon s. Žr. *Berichte der Generalprokuratoren*, II t., 55-57, 126 psl. Taip (Wille, Willa) Vilnius buvo tada rašomas ir ordino kronikose (SRP II t., 863 psl. ; V t., 735 psl.).

²⁶⁶ Konstanco koncilijuje išrinktasis popiežius Martynas V paskyr Vytaut ir Jogail Livonijos vyskupij glob jais ir suteik jiedviem titulus Apaštališk vikar žemiškuose dalykuose » (*in temporalibus*) Didžiojo Novgorodo ir Pskovo respublikose (A. Theiner, *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae*, II t., Roma 1861, 25-26 nr).

²⁶⁷ LUB, V, 794 psl.

²⁶⁸ LUB, V, 619-620 ir 792-793 psl. Plg. M. Andziul yt -Ruginien , *Žemai i christianizacijos pradžia*, 80 psl. ir 21 išnaša.

Apskritai per vis penkmet (1417-1422 m.) yra gausios ir turinio atžvilgiu gana domios medžiagos, rodanios gyvą Livonijos magistrą, to krašto vyskupą ir kitą pareigūną susirašinėjimą su didžiuoju magistru naujos kurtosios Medininkų vyskupijos ateities reikalu. Vis besitęsiantis ordino ir kryžiuočių derybų fone, kai Livonijos ordinas gyvai domėjosi santykiais su Vytautu²⁶⁹, Kuršo vyskupas 1417 m. lapkričio 20 d., susirašė su Žemaitijos reikalais, pirmiausia klausė didžiojo magistro, ar Prūsų žemės vyskupai patrauks Konstancą²⁷⁰. Pačioje Livonijoje tuo pat metu buvo labai gyvas susidomėjimas, kas darosi krikšto reikalu Žemaitijoje. Jau 1417 m. gruodžio 17 d. didysis magistras Kūchmeister gavo iš Rygos per Lietuvos pasienio (Mintaujos) komturą, palyginti, faktais paremtą pranešimą, kaip Vytautas Žemaičiuose vykdo krikštą ir kurį vyskupijų domus, kad tame pranešime visai neminimas karalius Jogaila²⁷¹.

Tarp tos gausios korespondencijos gana charakteringi yra prašymai Livonijos ordino pareigūnui (*Gebietiger*) ir Kuršo vyskupo, rašyti 1420 m. kovo 27 d. M. Kūchmeisteriui²⁷². Prisimindamas Konstancos koncilio legatų darbą Žemaičiuose ir savo senas bažnytines teises turintis «iki tol pagoniška žemė», Kuršo vyskupas plačiai savo pretenzijas Žemaitijai pagrindė. Jis turėjo dokumentus ar nuorašus, kad jo diecezija nusitęsusi Žemaitijai dar tais laikais, «kai toji žemė dar nebuvo krikščioniška»²⁷³. Kuršo vyskupas toliau visai aiškiai rodė, kad Žemaitija, kai dabar ji jau pakrikštyta, turinti Kuršo vyskupo diecezijai priklausyti, nes jokios abejonų, kad jo vyskupijos ribos einančios iki Nemuno. Tad ir Vytautas faktiškai neturėjo teisės be didžiojo magistro ir ordino ten steigti vyskupijas²⁷⁴.

Bet visos tos pretenzijos, nors popiežius Martynas V ir buvo ordinui šiaip jau palankus, priklausė praeitai. Šitaip nepasisekė Rygos arkivyskupiui per jo jurisdikcijoje esančią Kuršo vyskupiją gyti teisiškai naujoje vyskupijoje²⁷⁵. Šitame ryšyje verta paminėti Martyno V laiškus (1421 m. gegužės 31 d.) Rygos arkivyskupiui. Remdamasis

²⁶⁹ LUB V, 135, 153-156, 159, 379, 416-417, 424-495 psl. (2274-2275, 2277 nr.), 752-753 psl.

²⁷⁰ LUB V, 265 psl.

²⁷¹ LUB V, 289 psl.

²⁷² LUB V, 619-622 (2410 nr.) ir 622-624 psl. 2411 nr.).

²⁷³ LUB V, 623 psl.: «Ok so en heft unse kerke van Kurlande nene sunderlinge breve edder instrumenta, Inholdende, wo wiid ere Sprengel strecket in Samaiten, wante de lande uncristin sin gewesen».

²⁷⁴ LUB V, 623 psl.: «... dat Vytovt alsodane biscopdome darinne sundert vulbort [leidimas, galiojimas] juwer hochwirdicheit und Ordens nicht möge stichten van rechte, licet de facto».

²⁷⁵ Plg. M. Andziulytis -Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, 80 psl.

Vytauto skundu popiežius energingai ragino arkivyskup ir jam priklausančius sufraganus (Livonijoje ir Prūsijoje) uždrausti j valdiniam daryti žygius Žemai ir Lietuvos žemes²⁷⁶, kad j gyventojai — neofitai nebūt skriaudžiami. Tame pat rašte Martynas V praneš, kad jis Lvovo arkivyskupui, Medinink ir Vilniaus vyskupams pavedė rąptis *Samaytis, Lytwanis et neophitis*. Taip pat jiems, — popiežius toliau rašo, — esant suteiktas teisės bausti bažnytinėmis ir kitokiomis bausmėmis minti vyskupijų gyventojų užpuolikus²⁷⁷. Patiems « krikščionims Žemai ir giminiams » (*christicolis gentis Samaytarum*) Martynas V siuntė 1421 m. rugsėjo 11 džiaugsmo bulę, kad jie priimt krikštą ir ragino būti gerais krikščionimis²⁷⁸. Būleje paminėta, kad Medinink vyskupas Motiejus buvo rašęs Romon. Jis turėjo būti paminėtas ir 1418 m. sukilime, nes popiežius juos guodė po iškentė skausmą.

Atrodo, kad tai buvo, kas liečia Medinink vyskupijos kaimo užbaigimą, paskutinis Romos kurijos raštas. Jokio naujo patvirtinimo nebereikėjo. Todėl labai reikia abejoti M. Valančiaus patiekta žinia, kad popiežius 1421 m. spalio 3 d. Medinink vyskupijų «patvirtina ir už naują Kristaus avinicz išpažina»²⁷⁹. Tokios bulės pildymas niekur nėra. Ir arkivysk. G. Garampi (1725-1792), kuris buvo užsimojis parašyti plačią Katalik Bažnyčios istoriją, garsus *Schedario Garampi* (kartotek) traukė visus Vatikano archyve Medinink vyskupijų liečiančius dokumentus²⁸⁰, tačiau jokios popiežiaus bulės iš 1421 m. spalio 3 d. nepažymėjo.

Remiantis M. Valančiaus nurodymu, žinoma, ir Žemai vyskupijos ir Kauno arkivyskupijos kurija laikosi tradicijos, kad Medinink vyskupija 1417 m. buvo kurta (*erecta*), o 1421 m. popiežiaus Martyno V patvirtinta (*confirmata*). Šitaip apie Kauno arkivyskupijos praeitį trumpai rašo ir paskutinis nepriklausomos Lietuvos

²⁷⁶ Popiežius pirmiausia kaltina (CEV, 518 psl.): « Tamen vos et nonulle alie persone religiose et seculares in Livonia, et aliis circumstantibus partibus consistentes, eosdem Samaytos Lytwanos neofytos, quos tamquam novellas palmites in vinea domini Sabaoth paterna deberetis affectione complecti et sincera in Christo cantate diligere, diversis affictis iniuriis, violentiis atque dampnis, ipsorum terras, castra et loca, tamquam infidelium perfidorum hostiiter invadi ac substanciis suis illis spoliando, variis rapinis, predis, robariis [roboribus] et personarum capcionibus affligi permittitis et iubetis, ipsorum grave dispendium et eiusdem fidei vilipendium et contemptum*.

²⁷⁷ CEV 530-531 psl.

²⁷⁸ CEV 530-531 psl.

²⁷⁹ M. Wołonczewskis, *Žemajtiu Wiskapiste*, I, d. 55 psl.

²⁸⁰ Žr. bibliografiniam priedė šaltinius. *Garampi*, LE 6, 528 psl. (apie rankraščių palikimą netikslios žinios).

bažnytinis kalendorius — *Elenchus*²⁸¹. Palaikant mint, kad Medinink vyskupijos k rimas tebuvo 1421 m. popiežiaus patvirtinimu užbaigtas, 1921 m. labai d mesingai Žemai i vyskupija pamin jo savo 500 met sukakt ²⁸². Ta proga, be kitko, tada dar Žemai i vyskupijos augziliaras J. Skvireckas, tokiam žymiam jubiliejui atžym ti par pino populiari (kišenin) naujojo Testamento laid (išleist 1922 m.), kelis kartus v liau perspausdint (du kartu tremtyje).

Iš viso to, kas pasakyta, aišk ja, jog tikroji Medinink vyskupijos k rimo data yra 1417 metai. V lesni Martyno V raštai, kuriuose Žemai i krikštas taip pozityviai vertinamas, nieko nekalba apie patvirtinim k rimo tos vyskupijos, kuriai pradži dav Konstancos koncilija.

Meko nebuvo pasakyta apie vyskupijos ribas. Apie jas nekalb jo jokie Medinink vyskupijos k rimo dokumentai. Meko, žinoma, apie diecezijos apimt neužsimin ir Vytautas Didysis savo jau min - tame naujame svarbiame dokumente 1421 m. Vytautas ir Jogaila 1417 m. tebuvo Medinink vyskupui ir jos kapitulai užraš kasmetinius išmok jimus pinigais, duoniniais javais, medumi ²⁸³. Dabar, dar prieš Melno taik , Žemaitijos priklausomyb s ateitis buvo dar labiau išryšk jusi. Tad Vytautas atidav nuosavyb n Medinink vyskupijai (vyskupui ir kapitulai) vairiuose vals iuose žemi su joms priklausan iais valstie iais, vis atskirai pažym damas dirbamus laukus (kelis kartus minima *terra arabilis*). Jis padovanojo kelis ežerus su viskuo, kas visam tam nejudomam turtui priklaus , neišskiriant piev , ganykl , bityn , žuv gaudymo viet , mal n ir kitko ²⁸⁴.

Žemai i (Medinink) vyskupijos ribos nat raliai ap m vis Žemai i seni nij tokiose sienose, kokiose ji buvo. Tad tai vyskupijai, pavyzdžiui, priklaus ir Žemai i kolonizuotas S duvos giri kampas, visa eil zanavyk parapij , nes jos jo Žemai i seni nijos sud tin. Tai buvo trikampis : Zapyškis-Virbalis-Pr s siena ir Nemunas. Gana tiksliai t S duvos plot , kuris priklaus Žemai i seni -

²⁸¹ *Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri Provinciae Ecclesiasticae Lituanae*, 1940, 8 psl.

²⁸² Katalikiškoji Lietuvos spauda tada t sukakt pla iai pamin jo. Gana sant rus anai vyskupijos patvirtinimo datai (1421 m. spali 3 d.) buvo apdairusis istorikas, kan. A. Alekna. Tai matyti iš jo teksto (*Katalik Bažny ia Lietuvoje*, red. J. Stakauskas, Kaunas 1936, 51 psl.).

²⁸³ Žr. 208-210 išnašas.

²⁸⁴ Paskutin kart kritiškai *in extenso* išspausdinta CDV, 740-741 psl. 78a nr.). Valan ius (*Žemajtiu Wiskupiste* I, t. 58-60 psl.) pirmasis yra dav s ištisai to svarbaus dokumento vertim . Plg. M. Andziul yt -Ruginien , *Žemai i christianizacijos pradžia*, 82 psl. Žr. 214 išnaš .

nijai (vyskupijai), yra atžymįs žem lapyje J. Jakubowski ²⁸⁵. Žemai i vyskupijos ribos tebuvo pakeistos, kai ji, po 1795 met padalinimo, buvo priskirta Mogiliavo arkivyskupijai ²⁸⁶. Iki tol ji per 370 met buvo priklausiusi, kaip ir sostin s vyskupija, Gniezno metropolijos jurisdikcijon ²⁸⁷.

Tai b t patys reikšmingieji etapai pradin s istorijos Medinink vyskupijos, apie kuri šiandien begalime kalb ti iš istorin s perspektyvos, nes jau keturi su viršum dešimtme iai, kai ji nebeegzistuoja.

Pabaigai benor tume paliesti du klausimu.

V. Val dov vaidmuo Medinink vyskupij steigiant ir jos didži j vyskup reikšm

Kieno k rinys buvo istoriškoji Medinink vyskupija ? Katras iš pusbroli yra daugiau nusipeln s j kuriant, Vytautas, ar Jogaila ?

Klausimas vadinam « nuopeln », kam jie pirmiausia priklausio užbaigus kok svarb darb , dažnai yra rizikinga ir istoriškai tiksliai neatsakoma tema. Jau pra jo visas šimtmetis, kaip, pavyzdžiui, vis nepaj gia kaimynin s tautos objektyviai tarp Vytauto Didžiojo ir Jogailos išdalinti Žalgirio pergal s nuopeln . Katras iš j dviej buvo tikrasis vadas ir pagrindinis an dramatišk kautyni laim - tojas ?

Štai k tik pernai antrame leidime Varšuvoje pasirod s ta tema iš viso pats stambiausias veikalas ²⁸⁸ labai minimizuoja Vytauto reikšm . Tikruoju kautyni laim toju autorius telaiko karali Jogail . Kai prieš 7 metus buvo minima Žalgirio 550 met sukaktis, lietuviai autoriai (K. Jurg la, pulk. O. Urbonas ir dar nemaža eil kit) pasisak priešingai. Dažnai iškyla sunkiai išsprendžiamas «nuopeln » klausimas ir m s v lybesn je istorijoje iki pat XX amžiaus generacij .

Argi galima išspr sti, katras didesn rol suvaidino, K stutaitis, ar Algirdaitis 1416-1421 m. Žemai iams ? Mes matome iš daugelio fakt , kad tie du pusbroliai tada, kai Žemai iai buvo krikštijami

²⁸⁵ J. Jakubowski, *Mapa Wielkiego ksi stwa Litewskiego w połowie XVI wieku, I. cz północna*, Krokua 1928. Plg. daug duomen J. Totoraitis, *S duvos-Suvalkijos istorija*, Kaunas 1938 (ten iš J. Jakubowskio panaudotas žem lapis).

²⁸⁶ R. Krasauskas, *Mogiliavo arkivyskupija*, LE 19, 106-107 psl.

²⁸⁷ Plg. M. Andziulyt -Ruginien , *Žemai i christianizacijos pradžia*, 88 psl.

²⁸⁸ Stefan Maria Kuczy ski, *Wielka wojna z zakonem krzy ackim w latach 1409-1411*, Varšuva 1966, 709 psl. ir 12 spalvot žem lapi .

ir kai buvo steigiama jiems vyskupija, gana r pestingai bendradarbiavo.

Paprastai nuo seno lietuvi istoriografijoje pabr žiama ir žavi-masi nuostabiai gražiu bendradarbiavimu pusbroli t v , dviej žymiausi Gediminai i , b tent broli K stu io ir Algirdo. Po 32 met tas bendradarbiavimas teužsibaig , kai 1377 m. mir Algirdas.

Po beveik 15 met trukusi savitarpio kov ir nepasitik jimo, t pat galima pasakyti apie Vytauto ir Jogailos santykius. Taip pat per tris dešimtme ius, pradedant nuo Astravo akt (1392) ir baigiant jau 1424 m. po Melno taikos, truko ir an didži j pusbroli politi-nis, bažnytinis bei kult rinis bendradarbiavimas. Tik apie j *Lietuvos Metraštyje* neužsiliko tokio idiliško pasakojimo, kok jau užtinkame pa ioje pirmin je to Metraš io redakcijoje. Negal iau ta iau iki šiol nurodyti jokio šaltinio, ar net trumpos užuominos, kurie tame ilgame laikotarpyje užgriebt tarp Lenkijos karaliaus ir didžiojo Lietuvos kunigaikš io koki žymesni nesantaik , reikšming nesutarim .

Tad ir Medinink vyskupijos k rimo atveju, kaip ir visoje sun-kioje byloje, kuri vyko Konstancoje, abu pusbroliai jo ranka ran-kon. Ne visai tikra pad tis Konstancos bažnytiniame susirinkime kuris, žinoma, jau savo sud timi nelanksti institucija, netiko spr sti tokiam komplikuotam klausimui kaip Žemai i byla. Tai reikalavo abiej valdov glaudaus veikimo ²⁸⁹.

Pa ioje Konstancoje, žinoma, Jogailos pasi st j lenk nuopel-nai buvo dideli. Jie aštri priekaišt padar ordinui, sugeb jo atsi-kirsti. Savo argumentacijoje pla iai min jo Lietuv . Tik byloje dominikono Falkenbergo, kuris šmeiž Jogail , lenk laikysena suerzino aukštus dignitorius, net pat Martyn V ²⁹⁰.

Kai eina kalba konkre iai apie pa ios Medinink vyskupijos k rim , ne vienas dokumentas, surištas su tos diecezijos steigimu, labiau pažymi Vytauto vaidmen . Daugumas j ir tekalba apie K stutai io krikšto reikalu atliktus žygius. Žinoma, ne vienas j iš jo iš jo paties kanceliarijos. Iš Konstancos galiot vyskup Medi-nink vyskupijos k rimo reikalu patiekt dokument , krinta

²⁸⁹ Prisimintina, kad ordinas Konstancoje, ir prieš išrenkant jam palank popie-ži Martyn V ir v liau, vis tur jo dar sau pasisekimo. Net didieji Lenkijos ir Žemai-i skundai, anot generalinio prokuratoriaus von Wormdritto, iš jo ordinui « *czu grassen-eren* » (*Berichte der Generalprokaratoren* II t., 309 psl.). Tik kime, kad prokuratoriaus interesuose buvo prieš did j magistr pasigirti, kiek perd ti. Bet, kaip ir dar kitomis progomis patiekti duomens rodo, generalinis prokuratorius šiek tiek tiesos tur jo tur ti.

²⁹⁰ Žr. pla iau A. Janulaitis, *Žemai iai ir bažnytinis seimas Konstancijoje 1414-1418 m.*, žr. *Praeitis*, II t., Kaunas 1933, 345 psl.

ak didelis skirtumas. Naujuose Trakuose surašytame apyskaitiniame pranešime Konstancos konciliui 1417 m. spalio 23 d., t. y. t pat dien , kai Vytautas savo atskiru fundaciniu dokumentu Medinink vyskupus pasi l Vilniaus klebon , magistr Trakišk ²⁹¹, galiotiniai labai šiltai atsiliepia apie Vytaut . Jie vadina j «to švento darbo pradininku ir tvarkytoju» ²⁹². Bet kitame dokumente tekeliama Jogailos nuopelnai ²⁹³. M. Andziulyt -Ruginien pri jo išvados, jog tas paskutinis dokumentas yra buv s per j s per Jogailos kanceliarijos, ar jo paties vienoki ar kitoki cenz r .

Kai Vytauto ir Jogailos tai yra j dviej kanceliarij pranešimuose Konstancai, tik vieno ar kito pusbrolio nuopelnai tepažymimi, svarbu pasiklausti, k sako tretieji. ia nesustosime plaiau ties pomirtiniais pamokslais Vytauto (1430) ir Jogailos (1434), nes jie daugiau bendrais išpuoštos retorikos posakiais apie mirusiųjų tekalba. Ypa tai galime pasakyti apie Jono Kantijaus (b simo šventojo)²⁹⁴ pamoksl Vytautui Didžiajam mirus ²⁹⁵. Bet vienintel konkretn to pamoksl vieta mums, galima sakyti, irgi visai nieko neduoda, nes ji n ra tiksliai: «Matykite rankas mano, kaip [jos] buvo išlavintos m šiui ir pirštai karui... jis [Vytautas] kariavo : ar su Žemai iais, ar su Totoriais, ar su Pr sais, ar su [kitomis] vairomis tautomis, pl sdamas viešpatij , keldamas sienas tolyn » ²⁹⁶.

Keistai skamba, žinoma, ia minimas Vytauto «kariavimas» su Žemai iais, kuriems galutinai iš ordino atkovoti nuo 1409 m. K stutaitis daug pastang pad jo.

Pamokslas Jogailos garbei, kur Bazelyje 1434 m. liepos m n. per egzekviją apie k tik mirus Jogail pasak lenk magistras Mikalojus Kozlovskis, yra daug konkretnis. Šalia trij Jogailos kurt lotyn apeig vyskupij (Vilniaus, Chelmo, Kijevo) jo pa-

²⁹¹ CDV, 737 psl.

²⁹² CDV, 738 psl.: « Et sepedictus princeps Allexander magnus dux Lituaniae huius sanctissimi operis inceptor et director... » Plg. P. Penkauskas, *Vytauto Didžiojo nuopelnai dvasin s kult ros srityje*, žr. *Athenaeum*, II t., Kaunas 1931, 25 psl. ir 112 išnaša. M. Andziulyt -Ruginien , *Žemai i christianizacijos pradžia*, 73-74 psl.

²⁹³ M. Andziulyt -Ruginien *Žemai i christianizacijos pradžia*, 71-72 psl.

²⁹⁴ *Jonas Kantietis*, LE 9, 450 psl.

²⁹⁵ Lotynišk tekst ir lietuvišk vertim pirm kart paskelb Ad. Raulinaitis, *Šv. Jono Kantijaus pamokslas Vytautui Didžiajam mirus*, žr. *Soter*, VII t., 1930, 93-103 psl. (D koju mons. P. Jatuliui už viso teksto par pinim iš Vatikano bibliotekos).

²⁹⁶ Ad. Raulinaitis, *Šv. Jono Kantijaus pamokslas Vytautui Didžiajam mirus*, žr. *Soter*, VII t., 1930, 100 psl. (lot. tekstas), 101 psl. (liet. vertimas).

moksle buvo pamin ta, žinoma, pirmiausia Žemai i vyskupija ²⁹⁷. Imperatorius Zigmantas Liuksemburgietis yra lygin s Jogail su Konstantinu Didžiuoju ²⁹⁸. Bet jis pats raš ir apie Vytaut , ryšium su jo karaliumi kar navimo projektu, kad jis Lietuvi ir Žemai i taut , tarytum Viešpaties apaštalas «pirmiausiai atvert » ²⁹⁹. O Dlugošas, kuris šiaip jau savo kronikoje parod labai aišk nusistatym prieš vis Jogailos gimin ir, žinoma, prieš Vytaut Did j, vis tik, kalb damas apie Jogail pastebi, kad jis gal s b ti žemai i ir lietuvi krikštytoju ir apaštalu ³⁰⁰. Bet ir Vytautui jo mirties proga (1430) Dlugošas nesigaili panaši šilt ir pompastišk žodži ³⁰¹. Be abejo, tuose imperatoriaus ir kronisto pasakymuose yra perd jimo. Jie tik parodo, kad XV amžiuje Vytauto Didžiojo ir Jogailos kristianizacijos darbas buvo pasteb tas.

Šalia šit liudijim , kurie daugiau ar mažiau yra iš j iš suinteresuot asmen , verta dirstelti, k sako tretieji, kurie kitu atžvilgiu sek pusbroli vedam kristianizacij Žemai iuose.

Tai buvo, žinoma, pirmiausia, kaip jau prab gomis užsiminta, Livonijos ordino magistras. Kryžiuo iams, žinoma, labiausiai r p jo, kas 1417 m. ruden Žemaitijoje d josi. Tad prieš pat Kal das raš jis didžiajam magistrui M. Kűchmeisteriui laišk , kuris buvo paremtas žiniomis Mintauj os komt ro patik tini , iki tol por m nesi išbuvusi Žemai iuose.

Ten skaitome, jog Vytautas su Konstancos galiotais vyskupais, atvyk s Žemai ius, yra atlik s krikštijimo ir vyskupijos k rimo darb : « Und bot do bissthum, tbumberen [Domberren] und pristerschaft gestift, und die Samaytin bat lossin tbeuffen» ³⁰².

Šitaip vienu sakiniu yra suimta visa vyskupijos k rimo ir krikšto akcija Žemai iuose. Kaip jau anks iau pažym ta, visame Livonijos

²⁹⁷ *Codex epistolaris saeculi XV*, II t. (*Monumenta medii aevi res gestas Poloniae illustrantia*, XII t.), 326-327 psl. Plg. J. Fijał ek, *Ko ciół rzymsko-katolicki na Litwie. Uchrześci anienie Litwy przez Polsk i zachowanie w niej j zyka ludu po koniec Rzeczypospolitej*, kolektyviniame veikal e *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, 1914, 39 psl. ; Z. Ivinskis, *Jogaila valstybininkas ir žmogus*, rink. *Jogaila*, red. A. Šapoka, Kaunas 1935, 318-319 psl.

²⁹⁸ J. Fijał ek, *Ko ciół rzymsko-katolicki na Litwie*, ten pat, 40-41 psl.

²⁹⁹ *Codex epistolaris saeculi XV*, II t. (*Monumenta medii aevi res gestas Poloniae illustrantia*) 246 psl. (« primitus convertit »).

³⁰⁰ J. Długosz, *Opera Omnia*, XIII t., 536 psl. : « Merito gentium illarum convertor et Apostolus apellari possit ». Plg. *Rozbiór krytyczny Annalium Poloniae Jana Długosza z lat 1385-1444i*, I t., red. J. D browski, 1961, 280 psl.

³⁰¹ J. Długosz, *Opera Omnia*, XIII t., 415-416 psl. Plg. *Pochwała o velikom knjazię Vitovte, Polnoje Sebranije Russkich Letopisej*, XVII t., 282-283 psl.

³⁰² LUB V, 289 psl.

magistro laiške neužsimintas Jogailos vardas. Tad visus ia pateiktus šaltini duomenis suvedus kr von, n ra kli i pasilikti prie ikišiolin s suprastintos schemos: kaip su Jogailos vardu labiau yra surištas vyskupijos k rimas Lietuvos sostin je (1387), kur jau prieš 125 metus, atrodo, tur jo b ti kurta mindaugin vyskupija, taip Medinink vyskupij steigiant (1417) ir ten pirm sias parapijas organizuojant, pirmaeilis vaidmuo priklaus Vytautui³⁰³.

Žemai i (Medinink) vyskupija priklaus trijul Lietuvos diecezij , kurios buvo laikomos didele dalimi etnografinio lietuvi ploto vyskupijomis. Kiekviena j tur jo savo išryšk jusi veid , žymi ganytoj . Pavyzdžiui, jauniausioji Lietuvos vyskupija Seinai ne sivaizduojama be dviej Antan , b tent Baranausko ir Karoso, kai Vilniaus vyskupijai savo žym užd jo Jurgis Radvilas, Ignas Masalskis ir paskutinis jos vyskupas prieš Lenkijos konkordat su Vatikanu (1925) — Dievo tarnas Jurgis Matulevi ius.

Su Žemai i (Medinink) vyskupija yra surišti du didieji vardai, b tent Merkelis Giedraitis ir Motiejus Valan ius. Prie j dviej b t galima prid ti ir paskutin Žemai i vyskup , šviesios atminties Prancišk Karevi i ³⁰⁴. Bet mes ia kuo trumpiausiai teišryškinsime vaidmen tik pirm j dviej .

Kas lie ia Žemai i vyskup istorij visumoje, gal b t galima iš dalies pritaikyti garsiojo vidurini amži popiežiaus Inocento III (1198-1216) reikšming j sapn . Jis es mat s per mieg , kaip gri vant jo Bažny ios r m paremia du didžiuliai stulpai. Jais buvo du didieji XIII amžiaus šventieji ir dviej žinom j ordin k r jai — Pranciškus Asyžietis ir Domininkas.

Tarp 40 vyskup Žemai i diecezija taip pat yra tur jusi tokius du didžiuosius rams ius, piliorius, kuriedu ne tik atlaik didžiules krizes, net audras, bet dar labiau ant savo pe i laikom r m sustiprino. Vienas j išryšk jo XVI amžiaus gale, kito veikla ap m XIX amžiaus antr j pus . J abiej ganytojavimo metu lietuvi tauta buvo atsid rusi kryžkel je.

Jai reik jo vienu ar kitu b du apsispr sti, ar ji pasiliks prie lotyniško kryžiaus, ar pasuks kitu keliu, pirmuoju atveju protestantizm , antruoju — graikišk j pravoslavij . Tiesa, tiedu vienas nuo kito tolimi tarpniai yra labai skirtingi savo politine s ranga,

³⁰³ Plg. P. Penkauskas, *Vytauto Didžiojo nuopelnai dvasin s kult ros srityje*, žr. *Athenaeum*, II t., Kaunas 1931, 28-30 psl.

³⁰⁴ Plg. K. A. Matulaitis, *Arkivysk. Pranciškus Karevi ius. Jo asmens ir veiklos bruožai*, ir. *L.K.M. Akademijos Suvažiavimo Darbai*, VI t., Roma 1969, 277-297 psl.

ta iau j dviej virš n je stovi po vien žym Žemai i vyskupijos ganytoj , kurie savo darbais religin je bei kult rin je srityje tur jo stiprios takos savo gyvenamam amžiui.

Tai buvo, žinoma, iš « muzik » kil s jau milijonin s vyskupijos, kuriai ir Kuršas priklaus , valdytojas Motiejus Valan ius ir pustrė io šimtme io prieš j gyven s bei veik s kitas Medinink vyskupas, Merkelis Giedraitis, prad j s gal tik su keliolika gana pairusi parapij . Savo kilme jis buvo, tiesa, kunigaikštis, bet savo veikla taip pat labai artimai sutap s su lietuvi liaudimi.

Abu tie du vyskupai ganytojavo bent po ketvirt šimtme io. Gyvendami skirtingose aplinkyb se jiedu ir savo veikimui, be abejo, rinkosi skirting priemoni . Abu jiedu nurod ne tik savo vyskupijos tikintiesiems, bet ir visai lietuvi tautai aišk keli iš užslenkan- i naujovi , ar net religini bei kult rini sutem . Vienas j saugojo taut nuo iš Ryt einan i kyri užuoma i , statan i pavojun ne tik lietuvi religij , bet apskritai vis jos kult rin palikim . Kitas spyr si naujai Vakar religinei srovei, siekdamas išlaikyti Vytauto ir jo pusbrolio Jogailos oficialiai atbaigt lotynišk j krikšt .

Sviesdamas ir blaivindamas žmones, Valan ius mok taut prie- šintis pravoslavavimo bei rusinimo bangai. Jis pats raš daug religi- nio bei pasaulinio turinio knyg -knygeli lietuviškai. O kai buvo uždrausta spauda lietuviškomis, t. y. lotyniškomis, raid mis, nurod jai keli Maž j Lietuv .

Vyskupas pats pirmasis organizavo sisteming lietuvišk knyg gabenim iš Pr s pasienio, ir ten slapta išleido eil savo paties parašyt j (1867-1869), kuriose buvo išd styta lietuvi pasipriešinimo bei kovos programa, aiškiai mokinanti žmones, kaip turi elgtis aki- vaizdoje gudriai pasp st carizmo pinkli ir plan .

Visa vyskupo Valan iaus veikla, nors jai ir buvo ieškoma daryti priekaišt , liudijo jo lietuvišk nusistatym . Tai parod jisai ne tik lietuviškai rašydamas savo raštus (j tarpe ir mokslin veikal apie Žemai i vyskupyst), bet ir palaikydamas lietuvi kalb parapi- n se mokyklose, stengdamasis vesti j pradžios mokyklas ir gimna- zijose vykdydamas lietuvišk bažnytin politik . Valan iaus asmens didyb lietuvi tautiniame atgimime n ra iki šiol dar pakankamai vertinta, nors apie j ir prirašyta, palyginti, daug. Didysis Žemai- i vyskupas dar tebelaukia tyrin tojo-biografo ³⁰⁵.

³⁰⁵ Po prieš 40 met pasirodžiusios A. Alekno monografijos (*Žemai i vysku- pas Motiejus Valan ius*, Klaip da 1922) nieko stambesnio n ra pasirod , nors daug verting dalyk atskirais Valan i lie ian iais klausimais yra prirašyta. Ypa ver- tingas studijas 1938-1939 m. *Tiesos Kelyje* skelb kun. J. Stakauskas (*Valan iaus laik lietuviškasis darbas*). domias J. Stakausko tezes, kritikuojan ias Vcl. Biržiškos kai

Svarstydami Žemai i vyskupijos reikšm Lietuvai, tuojau ap iuo-
piame, kad Merkelio Giedrai io vaidmuo taip pat yra buv s labai
didelis. Religin je srityje jis buvo apaštalautojas, kokio iki tol kraštas
dar nebuvo reg j s. Iš vienos pus s atvesti katalikyb n užmiršt ir
gera dalimi dar nuo pagonišk j prietar neatsipalaidavusi liaud , iš
kitos pus s — pergalti tada Lietuvoje pla iai pasklidus liuteranizm
ir kalvinizm , tapo jo gyvenimo uždaviniu.

Uoliai veikdamas vadinamo « antrojo Lietuvos krikšto metu» ir
r pestingai vykdydamas Tridento koncilijos nutarimus ³⁰⁶, šis Medi-
nink vyskupas savaime giliai augo ne tik religin , bet ir apskritai
kult rin tautos gyvenim . Tik jam puosel jant ir l šas duodant,
pasirod pirmosios spausdintos lietuviškos knygos Didžiojoje Lie-
tuvoje.

Savo paties rašt , — priešingai Valan iui, — galima sakyti,
Giedraitis beveik nepaliko, nes po pirm j bandym — studentau-
jant, vyskupu b damas jis nieko daugiau neberaš . Bet jis sudar
s lygas pasirodyti pirmiesiems lietuviškiems raštams Lietuvoje.
Šiandien jau žinoma, kad Giedrai io paskatintas kanauninkas
Daukša lietuviškai išvert j zuito Ledesmos katekizm ir j zuito
Wuyko *Postill Catholick* . Esama p dsak , kad dar anks iau yra
buv s, gal paties vyskupo išleistas ir nežinia kieno apie 1585 metus
lietuviškai verstas j zuito Petro Kanizijaus katekizmas ³⁰⁷.

B damas pradininku lietuvišk knyg Giedraitis d jo pastang
išugdyti vietini kunig , sugeban i kalbti žmones, kaip ir jis pats,
lietuviškai ³⁰⁸.

kurias koncepcijas apie Valan i žr. Židinys 1939 m. 1 nr., 43-66 psl. (*Valan iaus
Lietuvyb s klausimas*). Tiksliau apypiln bibliografij žr. Vcl. Bir žiška, *Aleksandrynas*,
III t., Chicaga 1965, 78-119 psl. (bibliogr. 109-119) ; A. Mažiul is, *Valan ius*, M.,
LE 32, 532-531 psl. (gausi bibliografija).

³⁰⁶ Žr. išamiau tuo klausimu R. Krasauskas, *Katalik Bažny ia Lietuvoje
XVI-XVII amžiuje. Nuosmukio priežastys ir atgimimo veiksniai*, atsp. iš *L.K.M.
Akademijos Suvažiavimo Darb* , VI t., 189-241 (1-41) psl. (gausios šaltini ir literat ros
nuorodos).

³⁰⁷ Pla iau žr. J. Lebedys, *Mikalojus Daukša*, Vilnius 1963. Z. Ivinskis, *Die
Druckerei der Jesuiten in Vilnius und die ersten litauischen Bücher*; žr. *Commentationes
Balticae*, I t., Bonna 1954, 27-67 psl.

³⁰⁸ Daugiau apie M. Giedrait , Z. Ivinskis, *Merkelis Giedraitis arba Lietuva
dviej amži s vartojė*, žr. *Aidai*, 1951, m. 3-7 nr. ; 1953 m. 8-9 nr. ; 1955 m. 9 nr. ;
1956 m. 4 nr. Kit bibliografija žr. Z. Ivinskis, *Giedraitis*, M., LE 7, 214-217 psl.
Plati M. Giedrai io bibliografija teb ra mašinraštyje : Z. Ivinskis, *Vysk. M. Giedraitis
ir jo laik Lietuva*. Daug bibliografini nuorod duoda R. Krasauskas, *Katalik
Bažny ia Lietuvoje XVI-XVII amžiuje*, žr. L.K.M. Akademijos *Suvažiavimo
Darbai*, VI t., Roma 1969, 189-191 psl.

Kai Vilniaus vyskupijoje, išskyrus por XV amžiaus vyskup ir šviesios atminties Dievo tarn Matulevič, lietuviškai kalban ir vyskup beveik su žiburiu reikia ieškoti, Žemai ir vyskupijoje Giedraitis paliko tuo atžvilgiu gražias tradicijas. Jo užd tasis antspaudas ilgai laik si. Net Jonas Lopacinskis (Žemai ir vyskupas XVIII amž. gale) tad gal jo sk stis vienoje savo reliacijoje Romai, kas reiki daryti, kad bajorai neklaus žemaitiškai sakom pamoksl . Tai buvo iš 1773 m. Žemai ir vyskupo atskaitomyb apie savo diecezij : vyskupo šird pripild s sunkus nuli dimas, nes didel dalis bajor retai b nanti bažny ioje, kada žemaitiškai (*in lingua vernacula Samogitica*) yra aiškinamas katekizmas ir sakomi lietuviški pamokslai »³⁰⁹.

Bet Daukšos Postil s vade taip sp dingai surašytas Giedrai io «testamentas », kaip reikia gerbti ir myl ti savo gimt j kalb , tebuvo pilnai sugeb tas gyvendinti tik iš naujo prisik lusios Lietuvos, kai bajoriškosios visuomen s užguitai lietuvi kalbai pagaliau buvo gr - žinta tinkama vieta.

Pabaigai dar noriu priminti, k yra paraš s prieš 120 met M. Valan ius prakalboje savo *Žemajtiu Wiskupist s*, kuri, neži rint riktui ir netikslum , yra pasidariusi savotišku šaltiniu tos vyskupijos istorijai. Valan ius reišk džiaugsm , jeigu Žemai ir vyskupijos istorija b t toliau tiriama ir rašoma ³¹⁰.

Tai buvo svarbi sugestija didžiojo Žemai ir vyskupo, taip reikšmingai prisid jusio prie lietuvi tautos atgimimo. Iš ties kiekviena generacija turi sau naujai pasirašyti prot vi darb istorij . Tad Valan iaus reikšming rašym b tinai reikia t sti ir nebeturint po kojomis gimtos žem s, bet ir neatidedant, kol Apvaizda toki palaiming galimyb suteiks.

Šv sdami Žemai ir (Medinink) vyskupijos k rim prieš 550 met gana toli svetur nuo tos diecezijos rib ir prisimindami an jos didži j rams i sp dingus darbus lietuvi tautai, kurie visada bus minimi tol, kol egzistuos lietuvi tauta savo visumoje, tuo pa iu turime sis moninti juos savo pilkoje dabartyje.

Pritaikykime juos m siosioms aplinkyb ms ir pasidarykime išvadas savo taip toli nusit susiai trem iai. Tai lie ia ypa du mums reikšmingus dalykus : gimtosios kalbos išlaikym svetim j j roje ir išlaikym valan in s rezistencin s pasipriešinimo dvasios, taip reikalingos visokeriop pagund akivaizdoje.

³⁰⁹ R. Kr asauskas, *Lopacinskis, Jonas Domininkas*, LE 16, 434-435 psl.

³¹⁰ «Todieli k n nes nt kami ko rasti, sze ne cze sulasiau, t n Tamstaj mejlingas skajtitojau bruku ir pasisakau pasidžiauksis kad kas m ni sekdamas ir gausiaus ir gieriaus tus patius iszguldis dalikus s M. Wol oczewskis, *Žemajtiu Wiskupisle*, VI psl.

VI. Bibliografija Žemai i krikšto ir Žemai i (Medinink)
vyskupijos istorijos klausimu : šaltiniai ir literatūra

Didel dalis išnašose cituot veikal ir straipsni šit alfabetin bibliografij nebe traukta. Bet ia, ypa literat ros s raše, sužym ta visa eil autori , kurie ir šiaip jau gausiose išnašose nebebuvo pacituoti. Jie ta iau yra reikalingi arba Žemai i (Medinink) vyskupijos k rimo istorijai, ar tolimesniam krikš ionyb s vystymuisi toje žem je tyrin ti Žemai i vyskupij lie i LE straipsniai, kuri dar daug liko išnašose nepamin t , ia daugumoje nebe traukti.

SANTRUMPOS

CDPr - *Codex Diplomatics Prussicus*, išl. J. Voigt, V. t. (Karaliau ius 1857), VI t. (ten pat 1861),

CEV = *Codex Epistolaris Vitoldi (1376-1430)*, išl. A. Prochaska (*Monumenta medii aevi res gestas Poloniae illustrantia*, VI t.), Krokuva 1882. (ia naudota Johnson Reprint Corporation 1965 m. New Yorke — Londone (Lenkijos mokslin s valstybin s leidyklos Varšuvoje pavedimu) naujai fotografiniu b du perspausdintas leidimas, kuriame CEV yra išleistas dviejose dalyse (VI t., 1 dalis 490 psl. ; VI t., 2 dalis, 491-1114 psl.).

CDV = *Codex Diplomaticus Ecclesiae Cathedralis necnon Dioeceseos Vilnensis*, I t. (1387-1507), (I t., 1 s siuv. išl. 1932 ; 2 s siuv. išl. 1939 ; 3 s siuv. — 1948), išl. J. Fijałek ir Wl. Semkowicz, Krokuva 1948 (Medinink vyskupijos k rimo papildomi dok. 737-742 psl.).

LE = *Lietuvi Enciklopedija*, 1-36 t., Boston, Mass., U.S.A., 1953-1969.

LUB = *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch*, išl. Fr. G. Bunge, Hildebrand ir kiti, V t. (1414-1423), 1867 ; VI t. (Ergänzungen), 1873 ; VII-XII t. (1429-1472), 1881-1910, Ryga.

SRP = *Scriptores rerum Prussicarum*, I-V t., išl. Th. Hirsch, M. Toeppen ir E. Strehlke, Leipcigas 1861-1874 (naudota fotografiniu b du 1965 m. Frankfurte a. M. perspausdintas leidimas) ; VI t., išl. W. Hubatsch ir U. Arnold (su E. Maschke's vadu), Frankfurt a. M. (Minerva), 1968.

BIBLIOGRAFIJA

I. ŠALTINIAI

A. Nespausdinti

Žemaičių vyskupijos istorijai daug medžiagos, nors jos žymi dalis gaisruose yra žuvusi (Wol onczewskis, M., *Žemaitių Wiskupiste*, I t., VI psl.) iki 1940 m. buvo sutelkta Kaune Žemaičių vyskupijos archyve, kurio archyvaru nuo 1921 m. buvo kun. Petras Veblaitis.

Dabar nespausdinti šaltiniai Žemaičių vyskupijos istorijai reikia ieškoti Vilniuje: Moksl. Akademijos Centrinės Bibliotekos rankraščių skyriuje (Žr. *Rankraščių Rinkiniai*, Lietuvos TSR Moksl. Akademijos Centrinės Bibliotekos XI-XX amžių rankraščių fondų trumpa apžvalga, Vilnius 1963; plg. tos Akademijos išleisti: *Feodalinių žemių valdymo Lietuvoje inventorių aprašymai*, Vilnius 1963); Centriniam valstybiniam archyvai ir, pagaliau, Vilniaus Universiteto Bibliotekos rankraščių skyriuje.

Autorius čia tegal jo pažymėti iš gausios nespausdintos medžiagos, kuri liečia Žemaitijos istoriją, tik jam iš dalies pažįstamus fondus tuose archyvuose, kuriais jis užsienyje naudojosi, būtent Vatikano, J. Zuit (Romoje), Karaliaučiaus valstybinio (dabar Gottingene) ir Dancigo.¹

1. Vatikano archyvai ir jo bibliotekos manuskriptų skyrius

a) Archivio segreto Vaticano:

Archivum Congregationis Consistorialis.

Acta Camerarii.

Acta Miscellanea.

Archivio Nunziature di Varsavia (ypa 142, 147, 148 t.).

Armadi 29-45.

Epistulae ad Principes.

Fondo Borghese (daug medžiagos ir bendrai apie Lietuvą ypa III skyriuje).

Lettere di principi et titolati.

Lettere di vescovi e prelati.

Miscellanea (Varia Miscellanea).

Minutae brevium.

Nunziatura di Polonia (daug medžiagos apie visą Lietuvą).

Processus Consistoriales.

Mons. P. Jatulis yra nurašęs iš šito fondo ir iš kitų fondų kanoniškus Lietuvos vyskupų skyrimo procesus. Vysk. M. Giedraičio kanoniško proceso nra. Po jo mirties (1609) yra jau išlikęs pirmojo Medininkų vyskupų kandidato kanoniškasis procesas, būtent Mikalojaus Paco (Proc. Cons. 12 t.). Toliau didelės daugumos Žemaičių vyskupų skyrimo procesai yra išlikę. Gausi liudininkų apklausinėjimai patiekia duomenis apie pačius Žemaičių vyskupus ir Varnius. Reikėtų Lietuvos vyskupų kanoniškų procesų šaltinius

išspausdinti. Jie teikia žini ir apie pa ius t proces liudininkus, papras-
tai tada nuncijui patikimus didžiosios Lietuvos kunigaikštijos kilminguo-
sius pareig nus, prelatus.

Registra Lateranensia.

Registra Supplicationum.

Registra Vaticana.

Schedario Garampi.

Šitime gausiame fonde buv. Varšuvos nuncijaus J. Garampi (LE 6, 528
psl.), kuris buvo sudar s milžinišk kartotek (*schedario*), v liau suklijuot
šimtus tom , yra daug Vatikano archyvo trump ištrauk (regist) ir
apie Medinink Žemai i tos vyskupijos koadjutorius (Methono vysk.)
Ži r tina Garampi voi. 498 (Vescovi 54), voi. 505 (Vescovi 61), kur tarp
daugyb s regist yra iki šiol dar nepanaudot dokument .

Congregazione dei Vescovi.

Apie Vatikano archyv

yra daug rašyta, bet iki šiol pa i geriausi apžvalg dav : Karl August
Fink, *Das Vatikanische Archiv. Einführung in die Bestände und ihre Erför-
schung*; Roma 1951 ; taip pat L. Pásztor, *Guida delle fonti per la storia
dell'America Latina negli archivi della Santa Sede e negli archivi ecclesia-
stici d'Italia*, Città del Vaticano 1970, 665 psl. Plg. P. Jatulis, *Vatikano
archyvas*; LE 33, 245-247 psl.

b) Segreteria dei Brevi :

Ypa 36, 39, 305, 702-708 tomai (XVII amž). V lesni laik autorius netyrin jo.
Viso tas fondas turi 6218 tom .

c) Archivio della Congregazione de Propaganda Fide :

Acta della Congregazione de Propaganda Fide.

Congregazioni Generali.

Congregazioni Particolari.

Scritture originali riferite nelle Congregazioni Generali (Polonia, Russia etc.
voi. 336, 337, 339, 365, 377; Memoriali, voi. 382-410).

d) Bibliotheca Vaticana ; Manoscritti :

Codices Barberini Latini (ypa 6602 nr.).

Codices Urbinate Latini.

2. J zuit Ordino archyvas Romoje

Fondo Gesuitico (Epistolae, Collegia).

Epistolae Externorum, 2-39.

Epistolae Germaniae, 120-181 t.

Lithuania, 6, 7, 35-65 t. (Fundationes, Annuae Litterae, Catalogi Breves, Necro-
logi etc.).

Annuae Litterae (šie pranešimai nespausdinti), Lithuania voi. 38-52. Žr. LE 16,
302 psl. (Spausdintuose pranešimuose (Annuae Litterae) yra domi žini
apie pirmuosius j zuit darbus Žemai iuose - Kražiuose).

Polonia, 43-82 t. (Catalogi Breves, Litterae Annuae, Historiae, Epistolae, Necro-
logi etc.).

Gausiai buvo panaudoti ia minimi j zuit archyvo fondai, kai Prof. A. Liuima, S. J. ir Prof. P. Rabikauskas raš straipsnius *Lietuvi Enciklopedij*. Taip pat P. Rabikauskas, *Medžiaga Vilniaus universiteto istorijai*, žr. L.K.M. Akademijos *Metraš-tis*, 3-5 t., Roma 1967-1970. J zuit archyv taip pat panaudojo Mons. Dr. J. Bi- i nas savo trijose studijose apie j zuitus Vilniuje ir ten Kolegijos steigim : *Apaštal Sosto ir J zuit Ordino pirmieji bandymai j zuitus kurdinti Lietuvoje (1555-1565)*, žr. *Tautos Praeitis*, II t., 1(5) knyga, Roma 1964, .33-17 psl.; *Pirmieji j zuitai Vilniuje*, Ten pat, II t., 2 (6) knyga, Roma 1965, 49-80 psl.; *Pirmosios j zuit kolegijos steigimas Lietuvoje-Vilniuje (1570)*, Ten pat, II t., 3-4 (7-8) knyga, Roma 1967, 3-93 psl. (atsp. 98 psl.).

Apie j zuit archyvo I ietuv lie ian i dal ger orientacij duoda St. Bed- narški, *Polonica w archiwach*, atsp. iš *Nauka Polska*, 20 t., 1935, 141-167 psl.

3. Val stybinis Kar al iau iaus archyvas (Dabar Staatliches Archivlager Göttingene, Merkelstrasse 3).

Ordensfolianten.

Ordensbriefarchiv. Žr. E. Joachim-W. Hubatsch, *Regesta historico-diplo- matica Ordinis S. Mariae Theutonicorum 1198-1525* : Pirmoji dalis, I t., I [Erster Halbband] *Ordensbriefarchiv* 1198-1432 ; I t., 2 [Zweiter Halbband] *Ordensbriefarchiv 1433-1454*, Göttingen 1948 ; II t., *Ordensbriefarchiv 1455-1510*, Göttingen 1950. Antroji dalis : *Regesta Privilegiorum (incl. Papst- und Konzilsurkunden)*, Göttingen 1948. Regest naudojim labai palengvina abiem dalims 1965 m. išleistas atskiras tomas *Register*; kurio 329-330 psl. yra nurodyti 262 regestai, lie i Žemai i (Samaiten) vyskupij , krašt , ordino valdym , gyventojus.

Ostpreussische Folianten.

Herzogliches Briefarchiv (ten kartais pasitaiko Žemai i vyskup laišk , j tarpe 7 laiškai vysk. M. Giedrai io).

Etats-Ministerium.

Apie t archyv žr. ger apžvalg : K. Forstreuter, *Das Preussische Staats- archiv in Königsberg. Ein geschichtlicher Rückblick mit einer Übersicht über seine Be- stände*, Göttingen 1955. Plg. Z. Ivinskis, *Karaliau iaus archyvas*, LE 10, 497-500 psl.

4. Dancigo val stybinis archyvas

300 Abteilung 53 nr. (Auswärtige Beziehungen).

Paketas nr. 1071 (Litauen. Würdenträger und Magnaten).

Pak. nr. 1072 (Litauen 16. Jahrhundert). Plg. *Danziger Inventar* 1531-1591, bearbeitet von P. Simson, Münchenas-Leipcgas 1913.

5. Iš Lenkijos archyv ir bibliotek

Kur daugiausia medžiagos apie Žemai ius galima b t rasti, yra garsioji Jogailos universiteto biblioteka Krokuvoje (LE 9, 432 psl.), Osolinski biblioteka Vroclave (žr. W. K trzy ski, *Katalog R kopisów Bibliotek Ossoli skich*, I t., 177 psl.: Opi- sanie ksi stwa mudzkiego, 889-892 psl. : Žemai iai; 2-3 t. taip pat nurodo rankr. apie Žemai ius), (1881-1898) ir Valstybinis Varšuvos archyvas.

6. Kita archyvin medžiaga

Codex Babinowski, Fundationes Privilegia Ecclesiae Cathedralis Mednicensis totiusque Diaecesis Samogitiae ex Mandato Ill.mi Rdss Domini Stanistai Kiszka Episco-

pi Samogitiae per me Matthaeum Babinowski Canonicum dictae Cathedralis Sacra Apostolica Auctoritate publicum notarium fideliter ex authenticis descripta et collecta Vornis seu Mednicis Anno 1619 Mense Augusto die 7.

(Dabar Babinowskio kodeksas yra Vilniaus universiteto bibliotekoje).

Tarquinii Peculi Visitationes ecclesiarum in dioecesi Mednicensi peractae a. D. 1579 (šitos Medinink vyskupijai taip svarbios vizitacijos vienas nuorašas iki 1940 m. buvo Kauno kurijos archyve. Jo ištraukas panaudojo pirmasis K. Jablonskis, *Papildomasios linijos apie kan. M. Daukš*, žr. *Archivum Philologicum*, 4 t., 1933, 64-85 psl. Toliau T. Peculo rankrašiu naudojami J. Lebedys, *M. Daukša*, Vilnius 1963; kun. R. Krasauskas, *Katalik Bažnyčia Lietuvoje XVI-XVII a.*, atsp. L.K.M. Akademijos iš *Suvažiavimo Darb* 6 t.; Z. Ivinskis, *Entwicklung der Reformation in Litauen*, žr. *Forschungen zur Osteuropäischen Geschichte*, 12 t.).

Žemai i (Medinink) vyskupijos kodeksas.

Damas pagrindu Žemai i vyskupijos istorijai taip svarb *Codex Babinowski*, mons. dr. P. Jatulis savo spaudai ruošiamam *Žemai i vyskupijos kodeksui* papildomai surinko dokument iš vairi aukščiau minėtų Vatikano archyvo fond. Jis panaudojo ir kitus archyvus, pavyzdžiui, vysk. Mikalojaus Paco testament rado Paduvoje (*Archivio di Stato*), o vysk. M. Valančiaus laikams buvo skmingai panaudotas *Archivio Nunziatura di Vienna*. Žemai i vyskupijos kodeksan pilnumo dlei surinkti ir jau iki šiol paskelbti šaltiniai, pavyzdžiui, *Proposicio Samaitarum*, vysk. J. Petkevičiaus, vysk. M. Giedraičio testamentai ir kita.

B. Spausdinti

Acta Concilii Constanciensis, I-IV t., išl. H. Finke, Münster-Westf. 1896-1926.

Acta Tomiciana, 1-16 t., Poznan -Varšuva 1853-1955.

Archeografi eskij Sbornik dokumentov, odnosiaščichsia k istorii Severo-Zapadnoj Rusi, izdavaemyj pri Upravleniji Vilenskogo Uebnogo Okrugua, VIII t., Vilnius 1870 (*Opisanie žmudskoj zemli v 1555 r.*).

Aus der Kanzlei Kaiser Sigismunds. Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Konstanzer Konzils, atsp. iš *Archiv für österreichische Geschichte*, 59 t., 1880, išleido J. Čaho (Žemai i atvertimo klausimu yra paties pop. Martyno V domi dokument).

Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens an der Kurie, 2 t. (*Peter von Wormditt 1403-1419*); 3 t., 1 s s (*Joh. Tiergart 1416-1428*); Göttingen 1960-1966 (yra domi informacij apie Žemaičius).

Codex epistolaris saeculi XV, I-III t. (*Monumenta mediaevi res gestas Poloniae illustrantia* II t., Krokua 1876; XII t., Krokua 1891; XIV t., Krokua 1894).

Constitutiones synodales dioecesis Mednicensis seu Samogitiae, Vilnius 1690. Naujai išleista 1752.

De Ecclesia Lithuana, serijoje *De apud varias nationes Ecclesiae cath. conditione juridica inquisitio* žr. *Jus Pontificium*, Anno IX, fase. 1, Roma 1929, 270-280 psl. (Medinink vyskupijos steigimo dokumentai ir faksimil s iš 1417-1421 m.).

Długosz, J., *Opera Omnia*, 12-14 t., išl. A. Przewdziecki, Krokua 1876-1878.

Doubek, Fr. A., *Skorgd mudzinów i odpowied Zakonu niemieckiego z roku 1416*, žr. *Ateneum Wileńskie*, 7 t., 1930, 873-892 psl.

Jablonskis, K., *Nauji Vytauto laikotarpio aktai*, žr. *Praeitis*, 2 t., 1933, 400-403 psl. (Vytauto raštai Žemai i vyskupijai) plg. CDV 737 psl.

Jablonskis, K., *Didžiojo Kunigaikščio Kazimiero privilegija Žemai i žemei*, žr. *Praeitis*, 2 t., 423-427 psl.

Lasickis, J., *Apie Žemai i, kit Sarmatų bei netikr krikščionių dievus*, paruoš

J. Jurginis, Vilnius 1969 (vertimas, originalinis tekstas, žinios apie Lasick ir tyrinėjimai apie jį). Plg. S. Stanevičius (toliau, literatūros poskyryje).

Liber cancellariae Stanislai Ciolek, I-II t., atsp. iš *Archiv für österreichische Geschichte*, 52 tomo, 1875, išleido J. Caro.

Lites ac res gestae inter Polonos ordinemque Cruciferorum, 2 t., išl. Z. Celichowski, Poznan 1890; 3 t., išl. J. Karwasiska, Varšuva 1935.

Mansi, J. D., *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, 27-28 t., Venecija 1765.

Raulinaitis, Ad., *Šv. Jono Kantijaus pamokslas Vytautui Didžiajam mirus*, žr. *Soter*; 7 t., 1930 m., 93-103 psl.

Mažvydo, M. laiškai, žr. Roška.

Relacye nuncyuszów i apostolskich innych osób o Polsce (1548-1690), 1-2 t., išl. Albertrandi ir Rykaczewski, Berlynas-Poznan 1864 (yra domi Žemaitijos aprašymų). Toki reliacijų yra dar lik nepaskelbt Vatikano bibliotekos rankraščių skyriuje).

Relationes Status Ecclesiae Samogitiae (Mednicensis), žr. *Relationes Status Dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, I t.: *Dioeceses Vilnensis et Samogitiae*, red. P. Rabikauskas, Roma 1971, 221-473 psl.

Richental Ulrich von, *Chronik des Constanzer Konzils*, išl. Buck (*Bibliothek des literarischen Vereins in Stuttgart*, t. 158), Tübingenas 1882.

Roška, M., *Martyno Mažvydo laiškai*, žr. *Aukštųjų Mokyklų Mokslo Darbai; Literatūra*, 9 t., 1966, 247-285 psl. Autorius davė viso 13 laiškų originalius lotyniškų tekstus ir lietuviškų vertimus, tuo būdu J. Gerulio, *Tautoje ir Žodyje*, 4 t., 1926, 426-432 psl.), duotus Mažvydo laiškų žymiai papildydamas. Kai kurie Mažvydo laiškai yra gana svarbūs šaltiniai XVI amž. vidurio katalikybės istorijai Žemaičiuose.

Rostowski, St., *Lituanicarum Societatis Jesu historiarum libri decem, recognoscite* J. Martinov, Paryžius-Briuselis 1877.

Scriptores rerum Polonicarum, 15 t., išl. J. Korzeniowski, Krokuva 1894 (*Analecta Romana*).

Semkowicz, Wl., *Pierwsze przywileje fundacyjne Witolda dla kościoła na mudiżi*, žr. *Kwartalnik historyczny*, 44 t., 3 s. s., 1930, 348-355 psl.

Theiner, A., *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, 2-3 t., 1861-1863.

Zbiór praw litewskich (1389-1529), išl. T. Działycki, Poznan 1841 (Aleksandro 1492 m. ir Žygimanto Senojo 1529 m. privilegijų Žemaitijai).

P. S. Daugelyje bendr. Lietuvos istorijos šaltinių rinkiniui, pradedant Vilniaus archeografijos Komisijos rinkiniais nuo XIX amž. puse ir baigiant naujausiais leidiniais, yra žini ir dokumentų apie Žemaičių vyskupiją. Autorius taip pat turėtų tenkintis kuklia atranka. Tas pat pasakytina ir apie literatūros sąrašą.

II. Literatūra

Afanasjev, D., *Kovenskaja Gubernija*, Petrapilis 1861 (rus. gener. štabo iniciatyva pirmas platus ir, palyginti, vertingas Žemaitijos aprašymas geografiniu, statistiniu, istoriniu atžvilgiu).

Alekna, A., *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, Klaipėda (Šv. Kazimiero Draugijos leid.) 1922.

Alekna, A., *K. Vytautas Didysis yra padaręs krikščionijai aplamai, o Žemaičių kraštui ypač? žr. Tiesos Kelias*, 1930 m. 9 nr., 545-547 psl.

Alekna, A., *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, red. J. Stakauskas, Kaunas 1936 (Žemaičių krikštai 43-51 psl.).

Andrius, J., *Kunigaikš io Radvilo Lietuvos žem lapis*, žr. *Aidai*, 1952 m. 10 nr., 439-450 psl. (apie Žemai ius ir j gyvenim 448-449 psl.).

Andziul y t -Ruginien , *Žemai i christianizacijos pradžia*, Kaunas 1937 (pagrindinis tekstas buvo išspausdintas *Athenaeume* ; ši kritiška disertacija Šveicarijos Friburgo universitete užsitarnauja d mesio) ; žr. Ruginien , M.

Bali ski, M., *Wielkie ksi stwo Litewskie*. Rink. : *Staro ytna Polska*, IV t., ²1886 (Balinskio jau pasenusias žinias stipriai koriguoja Br. Kvikl y s, *M s Lietuva*, I-IV t. ir LE — atitinkami strp. Tas pats pasakytina ir apie apsenusius *Słownik Geograficzny* duomenis).

Balsas Amerikie i Lietuvi T v Švent j Leon XIII ir gyvenimai dviej didži j Dievo tarn , lietuvi : kun. Andriaus Rudaminos, Jezavito, ir Kunigaikš io Merklio Giedrai io, Žemai i vyskupo. Priedu prie *T vyn s Sargo*, 1900 m. 1 nr. Tas priedas turi atskir paginacij : 1-30 psl. (Lotynišk tekst paruoš Al. Dambrauskas, kuris drauge buvo 1900 m. išspausdintas Tilž je in 4°, viso 20 psl. : *Vox Americae Litanorum ad Summum Pontificem Leonem Papam XIII, nec non vitae duorum Servorum dei lituanorum P. Andreae Rudamina S. J. et Melchioris Ducis Giedroyc, Episcopi Samogitiensis, latine et lituane primum edita*).

Bar toszewicz, J., *mud , Žmudzini*, žr. *Encyklopedja Powszechna Orgelbranda*, 28 t., Krokua 1868, 973-997 psl.

Bel ch, St., *Paulus Vladimiri and his doctrine concerning international law and politics*, 1 t., 1-770 psl. ; 2 t., 771-1292 psl., London 1965. (ia in extenso išspausdinti Vladimiri veikalai ir pla iai analizuojami. Žemai i ir ordino santyki klausimui svarbiausias yra *Tractatus de potestate Papae et Imperatoris respectu infidelium*. Pla iai paliesta *Proposicio Samaitarum* ; labai gausi šaltini ir literat ros bibliogr.; plg. St. Bel ch, *Magistri Pauli Vladimiri — decretorum doctoris — Scriptum denunciatorium errorum Satyrae Ioannis Falkenberg, O. P., Concilio Constantiensi datum*, žr. *Sacrum Poloniae Millennium*, 2 t., Roma 1955, 165-192 p.). Kahl, H. D., *Die völkkerrechtliche Lösung der « Heidenfrage » bei Paulus Vladimiri von Krakau († 1435) und ihre problemgeschichtliche Einordnung*, žr. *Zeitschrift für Ostforschung*, 7. Jahrgang, Heft 2, 1958, 161-209 psl.

Bell e, H., *Polen und die römische Kurie in den Jahren 1414-1424* (serijoje: *Osteuropäische Forschungen*, Heft 2), Berlynas-Leipcigas 1914 (d l daug panaudot ir nespausdint šaltini ta studija dar nepaseno).

Bir žiška, M., *Lietuvi tautos kelias*, 1 t., Los Angeles 1952, 79-89 psl.

Borowy, W., *English Visitors te Prussia, Lithuania and Poland in the Fourteenth Century* žr. *Baltic Countries*, II t., 1 d., 1936, 247-252 psl.

Boswell, Al., *Poland and Lithuania in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, žr. *Cambridge Mediaeval History*, 8 t., 1936, 556-586 psl.

Brensztejn, M., *Teatr szkolny w Kroiach na mudzi*, žr. *Ateneum Wile skie*, 3 t., 1925, 46-70 psl.

Brzostowski, T., *Pawel Wlodkowic*, Varšuva 1954.

B ga, K., *Lietuvi tauta ir kalba* [Žemai iai], žr. K. B gos *Rinktiniai Raštai*, 3 t. Vilnius 1961, 85-97 psl. ; arba *Lietuvi kalbos žodynas*, 1 s siuv., 1924.

Bušackis, Br., *Istoriniai Raseiniai*, žr. *Naujienos*, 1957 m. balandžio 24 ir LE 36, 1 d. (yra duomen apie krikš ionyb s keli Žemai iuose ; apie autori žr. geguž s 145 psl.).

B[uszy ski], Ig., *Opisanie historyczno-statystyczne powiatu Rosienskiego*, Vilnius 1874 (kit Bušinskio veikal apie Žemai ius ir Šiluvos bažny ios istorij titulus žr. LE 3, 378 psl.).

Caro, J., *Geschichte Polens*, 3 t., Gotha 1869 (Kritiško autoriaus Žemai i krikšto aprašymas yra vertingas, bet pasitaiko klaid . Pavyzdžiui, klaidinga yra teigti, kad 1417 m. Žemaitijoje buv s Raguzos [Dubrovniko] arkiv., kard. J. Dominici, 460 ir

402-403 psl. Persi m s Žemai i pad timi ir labai susijaudin s d l j , jis tik buvo žad j s ten nuvykti).

Chodynicky, K., *Sprawa o spaleniu zboru Ewangelickiego w Gialowie na mudzi*, žr. *Reformacja Polska*, 5 t., 1928, 146-151 psi.

Cirtautas, G., Vysk., *Aplinkraštis apie vysk. M. Giedrai to jubiliej*, žr. *Vadovas*, 3 t., 9-12 nr., 1909, 308-310 psl.

Czerski, St., *Opis dyecezyi imudzkiej, z 3 mapami*, Vilnius 1830 (plg. F. Finkel, *Bibliografja historii Polskiej*, I t., 10452-10458 ir 13198-13205 nr.).

esnys, Bl., *Krišk ionyb s nuopelnai m s tautai*, žr. rink. : *Krišk ionyb Lietuvoje. Praeitis, dabartis, ateitis*, red. Pr. Mantvydas, Kaunas 1938, 148-178 psl. (persp. iš žurnalo *Draugija*).

Daukantas, S., *Lietuvos istorija*, II kninga (nuo Gedimino, D.L.K., iki Liublino unijos), Plymouth, Pa., 1897, 247-255 psl. (« daukantiškai » aprasyta Žemai i krikštis ir vyskupijos k rimas).

Dowoyna-Sylwestrowicz, [Davainis-Silvestravi ius], M., *mud*, žr. *Słownik Geograficzny*, 14 t., 1895, 795-807 psl. (ten dav speciali bibliografij apie Žemai ius ; b damas raseiniškis žemaitis Davainis-Silvestravi ius spausdino daug žemaitiškos tautosakos, be kitko, J. Karłowicz serijoje *Biblioteka « Wisla »* 1894 m. išsp. du tomus (12 ir 13 t.) *Podania imujdzkie*, viso 970 psl.).

Dax, L., *Die Universitäten und die Konzilien von Pisa und Konstanz*, Freiburg i. Breisgau 1910.

Dundulis, B., *Žemai i sukilimui prieš teutoniškuosius paverg jus 1401 ir 1409 m.*, žr. *Vilniaus Universiteto Mokslo Darbai*, 6 t., (Istorijos-filologijos moksl serija, 2 t.), Vilnius 1955, 118-147 psl.

Dundulis, B., *Lietuvos s junga su husitais kovoje prieš vokie i feodal agresij 1420-1422 m.*, žr. *Vilniaus Universiteto Mokslo Darbai*, 13 t. (Istorijos-filologijos moksl serija, 3 t.), Vilnius 1957, 59-83 psl.

Dundulis, B., *Lietuvos kova prieš kryiiuo ius Konstancos bažnytiniame susirinkime (1414-1418 m.)*, žr. *Vilniaus Universiteto Mokslo Darbai*, 18 t. (Istorijos-filologijos moksl serija, 4 t.), 1958, 5-25 psl.

Dundulis, B., *Lietuvos konfliktas su ordinu d l Žemaitijos sien ir imperatoriaus atstovo B. Makros misija Lietuvoje 1413 m.*, žr. *Vilniaus Universiteto Mokslo Darbai*, 20 t., (Istorijos filologijos moksl serija, 5 t., *Istorija*, 1 t.), Vilnius 1958, 127-152 psl.

Dundulis, B., *Arbitražinis imperatoriaus Zigmanto sprendimas Žemaitijos ir S duvos klausimu 1420 m.*, žr. *Aukšt j Mokykl Mokslo Darbai : Istorija*, 2 t., Vilnius 1960, 127-150 psl.

Dundulis, B., *Lietuvi kova d l Žemaitijos ir Užnemun s XV amžiuje*, Vilnius 1960 (su žem lapiau).

Dundulis, B., *Kova d l valdžios Lietuvoje ir Bazelio bažnytinis susirinkimas (1431-1435 m.)*, žr. *Aukšt j Mokykl Mokslo Darbai ; Istorija*, 6 t., Vilnius 1964, 111-124 psl. (Švitrigailos kapelionas Petras paskiriamas Medinink vyskupu, 118-120 psl.).

Dundulis, B., *Kova d l vakarini žemi ir pri jimo prie j ros*, rink. : *Lietuvi karas su kryžiuoiais*, red. J. Jurginis, Vilnius 1964, 274-294 psl.

Dundulis, B., *Lietuvos kovos d l valstybinio savarankiškumo 15 amž.*, Vilnius 1968, su žem lapiau.

Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri Provinciae Ecclesiasticae Lituanae pro anno Domini 1940, Kaunas 1940, 345 psl. (Šitame iš viso paskutiniame *Elenche* duotas Žemai i vyskup s rašas 80-83 psl. ir vis penki Lietuvos vyskupij parapij ir kunig s rašai ; Naujoji Telši vyskupija 85-138 psl.).

Fijałek, J., *Ko ciól rzymско-katolicki na Litwie. Uchrze cjanienie Litwy przez Polsk i zachowanie w niej j zyka ludu*, rink. *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Krokua 1914, 39-333 psl. (specijaliau apie Žemai i atvertim 70-119 psl.).

Forstreuter, K., *Die Entwicklung der Grenze zwischen Preussen und Litauen seit 1422. Ir. Altpreuussische Forschungen*, 18 t., 1 s s. 1941, 50-70 psl.

Forstreuter, K., *Deutschland und Litauen im Mittelalter (Studien zum Deutschtum im Osten*, Heft 1), Kolnas-Gracas 1962 (apie Žemai ius yra domi pastab).

Forstreuter, K., *Der deutsche Orden und die Kirchenunion während d s Baseler Konzils, ir. Annuarium Historiae Conciliorum, Internationale Zeitschrift für Konziliengeschichte*, Jahrgang 1, Heft 1, 1969, 114-139 psl. (Žemai i vyskupo Petro paskyrimas, 132, 139 psl.). Autorius netur jo progos panaudoti Pr. Penkausko ir ypa B. Dundulio studij tuo klausimu.

Forstreuter, K. *Erzbischof Friedrich von Riga (1334-1341). Ein Beitrag zu seiner Charakteristik, ir. Zeitschrift für Ostforschung*, 1970, 4 s siuvinis, 652-665 psl. Arkivysk. Fridrikas (Pernstein) vaidino svarbi rol Lietuvos krikšto istorijoje Gedimino laikais. Žr. Gidži nas, V., *Pernstein Friedrich*, LE 18, 316-317 psl.

Gadon, M., *Opisanie powiatu Telszewskiego w gubernji Kowie skiej, w dawnem Ksi stwie imydzkiem*, Vilnius 1846.

Gadon, Wl., *Statystyka Ksi stwa mudzkiego na posiedzenie towarzystwo literackiego pot. w Pary u odczytana*, Paryžius (emigracijoje Nancy mirdamas 1845 m., autorius nor jo tur ti Žemaitijos žem s žiupsnel savo karste, LE 6, 453 psl.).

[Ge ys] Gieczys, K., *mud [biskupstwo], ir. Encyklopedia Ko cielna*, 33 t., 1933, 411-425 psl.

Ge ys, K., *Katalikiškoji Lietuva*, Chicaga, III., 1946 ; 41-51 psl. (Žemai i krikštas ; gausi bibliografija).

Gidži nas, V., *Pirmieji bandymai krikštyti s mai ius, Žemai i krikšto 550 m. sukakties proga*, atsp. iš žurnalo *Karys*, 1967 m. 8 nr., 225-233 psl. (atspaudo 17 psl.).

Gidži nas, V., *Vienuolijos Lietuvoje, IX-K V amžiai*, atsp. iš L.K.M. Akademijos *Suvažiavimo Darb*, 6 t., Roma 1969, 243-275 psl. (atsp. 33 psl.).

Gidži nas, V., *Vienuolijos Lietuvoje XIII-XX amžiuje*, atsp. iš L.K.M. Akademijos *Metraš io*, 5 t., Roma 1970, 261-299 psl. (atsp. 39 psl.).

Gidži nas, V., *Žemai i byla Konstancos susirinkime (1414-1418)*, atsp. iš *Lituanistikos Darbai*, 2 t., Chicaga 1969, 5-34 psl. (atsp. 1970, 32 psl.).

Goštautas, J., *Ponas Teis jaitis arba Pasakojimas apie Lietuv ir Žemaitij*, išversta iš lenk k., Vilnius 1967 (anonimiškai 1839 m. Pranc zijoje — Poitiers išleistoje knygut je yra domi žini apie Žemai ius).

Grinaveckis, V., *D l žemai i vardo kilm s*, žr. *Kalbotyra*, 19 t., Vilnius 1968, 45-50 psl.

Grinius, J., *Lietuvi kryžiai ir kopylt l s*, atsp. iš L.K.M. Akademijos *Metraš io* 5 t., Roma 1970, 1-182 psl. (žymiai trumpesn redakcija vokiškai: *Die Herkunft der litauischen Kreuze*, žr. *Commentationes Balticae*, 3 t., Bonna 1957, 49-53 psl. Prie teksto autorius duoda daug charaktering Žemai i žem s kryži iliustracij).

Gukovskij, K., *Pamiatnaja knižka Kovenskoj guberniji* (b damas Kaune gimnazij mokytoju ir v liau dirbdamas gubernijos statistikos staigoje sekretoriumi autorius nuo 1885 m. dav kasmet išleidžiamoje gubernijos *Pamiatnaja Knižka*, palyginti, rimt istorini straipsni apie vairias gubernijos apskritis).

Gumowski, M., *Herby miast litewskich*, žr. *Ateneum Wile skie*, 10 t., 1935, 256-282 psl. (Prie studijos tarp paduot herb yra daug Žemaitijos miesteli herb , kurie turi krikš ioniškus elementus. Pavyzdžiui, Šv. Kazimieras yra Kv darnos (259 psl.), Kretingos (267 psl.) herbuose ; Šv. Petras — Plateli , Šv. Stanislovas prikelia numer l — Telši herbe ir t.).

Hain, Stefan [Kun], *Chrystjanizacija mudzi*, atsp. iš *Roczniki misjologiczne*, 1932-1933 (atsp. 28 psl. santrauka pranc žiškai; pamin ta *Ateneum Wile skie*, 10 t., 1935, 533 psl.).

Hal ecki, O., *Litwa, Ru i mud jako cz ci skladowe W. Ksi stwa Litewskiego*, atsp. iš *Rozprawy Akademji Umiej tno ci*, hist.-phil., 34 t., 1966, 236-254 psl. (apie Žemai ius vertingi duomens).

Heinl, K., *Fürst Witold von Litauen in seinem Verhältnis zum Deutschen Orden in Preussen während der Zeit seines Kampfes um sein litauisches Erbe 1382-1401* (Historische Studien, Heft 165), Vaduz ²1965 (daug kronikini žini apie to meto Žemai ius).

Herbst, St., *Giedroy Melchior*; žr. *Polski Słownik Biograficzny*, 7 t., 1948, 430-431 psi.

Hofler, C. A., *Der Streit der Polen und der Deutschen vor dem Konstanzer Konzil*, žr. *Abhandlungen aus dem Gebiet der slavischen Geschichte*. (Sitzungsberichte der Wiener Akademie, philosophisch-historische Klasse, 95 t.), 1875, 875-898 psl.

Holtzmann, W., *Die Gründung des Bistums Samaiten. Ein Beitrag zur Geschichte des Konstanzer Konzils*, žr. *Zeitschrift für Geschichte des Oberrheins*, herausgegeben von Badischer Historischer Kommission, Neue Folge, 32 t., Heidelbergas 1917, 70-84 psl.

Yla, St., *Šiluva Žemai i istorijoje*. Pirmoji dalis : *Reformacija ir Restauracija* (Serijoje Krikš ionis Gyvenime, 4 nr.), Bostonas 1970 (sukaupta daug vertingos medžiagos apie krikš ionyb s eig pietvakari Žemai iuose).

Ivinskis, Z., *Vytauto Didžiojo darbai Katalik Bažny iai Lietuvoje*, Kaunas 1930.

Ivinskis, Z., *A Contribution to the History of the Conversion of Lithuania*, žr. *Baltic and Scandinavian Countries*, 5 t., 1 nr., Torun 1939, 11-21 psl.

Ivinskis, Z., *Marijos garbinimas Lietuvoje*, žr. A. Maceina, *Didžioji Pad j ja*, Putnam, Conn., 1958, 187-232 psl.

Ivinskis, Z., *Krikš ionyb s kelias Lietuvon*, žr. *Laiskai Lietuviams*, 9 t., 5-10 s siuv., Chicago, Ill., 1958 ; 10 t., 1-9 s siuv., 1959.

Jakšt as, J., *Jogailos ir Vytauto kovos su vokie i ordinu*, žr. rink. *Jogaila*, red. A. Šapoka, Kaunas 1935, 131-183 psl. (blaiviai šaltiniais paremta pilna apžvalga, kurioje Žemai iams tenka svarbi vieta ; plg. B. Dundulio darbus).

Jakšt as, J., *Nepavykusios vokie i ordino pastangos lietuviams krikštyti*, žr. *Lietuvos Aidas*, 1937 m. 242, 244 nr.

Jakšt as, J., *Sis tas d l atskiro Žemai i krikšto*, atsp. iš L.K.M. Akademijos *Metraš io*, 3 t., Roma 1967, 1-9 psl.

Janulait is, A., *En jas Silvius Piccolomini bei Jeronimas Pragiškis ir j žinios apie Lietuv XIV-XV amž* (Humanitarini moksl fak. raštai, 3 t.), Kaunas 1928.

Janulait is, A., *Žemai iai ir bažnytinis seimas Konstancijof 1414-1418 m.*, atsp. iš *Praeitis*, 2 t., Kaunas 1933, 291-349 psl. (plati bibliografija).

Jatul is, P., *Žemai i vysk. M. Pacas Paduvoje (1609-1610, 1614-1624)*, žr. *Tautos Praeitis*, 2 t., 1 (5) knyga, 1964, 143-152 psl. (su Vatikano ir Paduvos archyv dokument priedais).

Jatul is, P., *Radvilas Mikalojus. Žemai i vyskupas*, žr. LE 24, 390-391 psl.

Jucevi ius, L. A., *Žemai i žem s prisiminimai (Wspomnienia mudzi*, Vilnius 1842), liet. vert. žr. L. A. Jucevi ius *Raštai*, Vilnius 1959, 356-498 psl. — vyskupijos k rimas 398 psl., didelis žemai i religingumas — 445 psl.).

Ju as, M., *Telkiamos j gos galutinai sunaikinti ordin (1380-1409)*, rink. : *Lietuvi karas su kryžiuo iais*, red. J. Jurginis, Vilnius 1964, 232-256 psl. (d mesio užsitar nauja gausi bibliografija 327-333 psl.).

Juozapavi ius, A. [Kun], *Vyskupo Merklio Giedrai io grabo ieškojimas ir to ieškojimo rezultatai*, žr. *Draugija*, 42-43 nr., 1910, 188-204 psl.

Juozapavi ius, A., *Varniai* (Išsami istorin Varni ir Medinink monografija, parašyta ilgame io N. Varni klebono Juozapavi ius. Iš jo asmeniškai gird tais žodžiais jo manuskriptas 1937 m. vieno Lietuvos istorijos m g jo buvo paimtas Kaunan, ir ten jis dingo prieš II pasaulin kar). Plg. Ba. Kviklys, *M s Lietuva*, 4 t., 1968, 107 psl.

Jurginis, J., *Žemaitija ir Lietuva, ir. Mokslas ir Gyvenimas*, 1967 m. 10 nr., 30-31 psl.

Kliauzis, Ign., *Die Kirchenpolitik in Litauen unter Jogaila und Vytautas (1377-1421)*. Mašinraštysje likusi disertacija Graco (Austrijos) universitete 1929, VII ir 117 psl.

Konius, Ign., *Žemai i padang s kryži ir kopylt li statistika*, atspaudai iš *Soter*: 8 t., 1931 m., 2 nr., 36-64 psl.; 10 t., 1933 m., 2 nr., 46-71 psl.; 11 t., 1934 m., 2 nr., 143-168 psl.; 13 t., 1936 m. 1 nr., 24-54 psl.; 14 t., 1937; 15 t., 1938 (ilustr.). Plg. autoriaus *Žemai i kryžiai ir kopylt l s*, Chicaga 1965.

Konius, Ign., *Žemai io šnekos*, 1-2 t., Londonas 1961.

Krasauskas, R., *Katalik Bažny ia Lietuvoje XVI-XVII amžiuje. Nuosmukio priežastys ir atgimimo veiksniai*, atsp. iš L.K.M. Akademijos *Suvažiavimo Darb* 6 t., 1969, 189-241 psl. (atspaudo 53 psl.; be kitos gausios bibliografijos ir šaltini, autorius pirmasis gausiai panaudojo rankraštysje likusi Tarqvinijaus Pekulo 1579 m. atlikt Medinink vyskupijos vizitacij, kurios ištraukas buvo skelb s K. Jablonskis).

Krasauskas, R., *Medininkai* (vietov, diecezija ir jos steigimas, apr pinimas, vyskupai, kapitula, vyskupijos ribos), LE 18, 92-96 psl.; plg. *Žemai i vyskupija*, LE 35, 210-211 psl. Kun. R. Krasauskas LE dav daugelio Medinink Žemai i vyskup biografijas.

Kriks ionyb Lietuvoje. Praeitis, dabartis, ateitis, autori kolektyvo straipsni rinkinys, red. Mantvydas, Pr., Kaunas 1938.

Krumbholtz, R., *Samaiten und der Deutsche Orden bis zum Frieden am Melno-See 1422*, atspaudas iš *Altpieussische Monatsschrift*, 26 t., 1889; 27 t., 1890, Karaliau ius 1890.

Ku inskas, A., *Kriks ionyb s pad tis pagoniškoje Lietuvoje*, žr. rink. *Kriks ionyb Lietuvoje*, Kaunas 1938, 131-148 psl.

Kumor B., *Granice metropolii gnie nie skiej i jej sujraganii w okresie przedrozbiorowym*, 15. *Diecezja mudzka*, žr. *Roczniki teologiczno-kanoniczne*, XIII, 4 s.s., Liublinas 1966, 73-75 psl.

Kvikl ys, Br., *M s Lietuva*, 4 t., Bostonas, Mass., 1968; Žemai i krikštas ir vyskupyst 20-21 psl. Varniai — svarbios žinios— 103, 111; plati Žemai i srities bibliografija 603-606 psl.

Lebedys, J., *Mikalojus Daukša*, Vilnius 1963 (daug duomen apie Žemai i žem s kult rinius santykius).

Liuiama, A., *Kraži kolegija*, LE 13, 34-38 psl.

Liuiama, A., *Pašiaus s kolegija*, LE 22, 13C-131 psl. (vien J zuit archyvo Romoje duomens).

Lückerath, C. A., *Paul von Rusdorf, Hochmeister des Deutschen Ordens 1422 bis 1441 (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens*, hgg. von P. K. Wieser und U. Arnold, 13 t.) Bad Godesberg 1969 (yra nauj duomen apie kryžiuo i santykius su Švitrigaila Žemai i klausimu).

Maciejewska, W., *Mikołaj Radziwiłł, biskup żmudzki (1515-1529), a francuzki «król cudotwórca» Franciszek I*, žr. *Kwartalnik Historyczny*, 52 t., 1938, 226-230 psl.

Matulaitis K. A., *Arkiyvskupas Pranciškus Karevi ius. Jo asmens ir veiklos bruožai*, žr. *L. K. M. Akademijos Suvažiavimo Darbai*, Roma 6 t., 1969, 277-296 psl.

Meysztowicz, W. X., *Dobra ko cielne jako przedmiot uprawnie w prawie W. Ksi stwa Litewskiego (Studja Teologiczne*, 8 t.), Vilnius 1935.

Nieborowski, P., *Der Deutsche Orden und Polen in der Zeit des grössten Konflikts*, Breslavas 1924.

Nobel, W., *Michael Kühmeister, Hochmeister des Deutschen Ordens 1414-1422 (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens*, hgg. von P. K. Wieser,

5 t.), Bad Godesberg 1969 (svarbus Konstancoje Žemai i delegacijos pasisekimas, 92-93 psl.).

Nobel, W., *Das Problem der Einrichtung der Ordensvogtei Samaiten*, žr. *Zeitschrift für Ostforschung*, 17. Jahrgang, 1968, Heft 4, 692-697 psl.

Pakalniškis, A., *Žemai io tik jimas XX amžiaus pradžioje*, žr. *Naujienos* (Chicago) 1970 m. spalio 28, 29, 30 ir lapkri io 2 d. numeriai; kit Pakalniškio bibliogr. žr. 40 išnašoje.

Penkauskas, Pr., *Bazelio susirinkimas ir Lietuvos sosto reikalas Vytautui mirus*, atsp. iš *Tiesos Kelio*, 1926 (atspaudo 23 psl.).

Penkauskas, Pr., *Vytauto Didžiojo nuopelnai dvasin s kult ros srityje*, žr. *Athenaeum*, 2 t., 1931 m. 1 nr., (Žemai i krikštas — 13-20 psl. ; Medinink vyskupijos k rimas — 24-28 psl.).

Perkowski, J., *Senov s gadyn s p dsakai Telši apskrity*, žr. *Gimtasai Kraštai*, 1934 m. 2 nr., 112-114 psl. ; 3-4 nr., 160-163 psl.

Perkowski, J., *Resztki dawnych wierze i kultow na mudzi*, žr. *M s Tautosaka*, 10 t., 1935, 179-180 psl. (pagoniškos reminiscencijos ir Žemai i religin pad tis XVI-XVIII amž).

Piekosi ski, Fr., *Go cie polscy na soborze Konstancy jskim*, Krokuvu 1899.

Prochaska, A., *Na soborze w Konstancji*, atsp. iš *Rozprawy Akademji Umiej tno ci* (wydz. hist.-fil., 35 t.), Krokuvu 1898.

Rabikauskas, P., *18-jo amžiaus Lietuvos bruožai. Iš Pašiauš s j zuit kolegijos metraš i*, žr. *Tautos Praeitis*, 1 t., 3 knyga, ikaga, III., 1961, 345-391 psl. (J zuit Romos archyvo šaltiniai 382-391 psl.).

Ramanauskas, A., *Žemaitijos keliais*, Vilnius 1958.

Razma, Just., *Šventojo Žemai i krašto likimas*, žr. *Vairas*, 1931 m. 3 nr., 343-346 psl. (Žemai i religingumas).

R klaitis, P., *Die Burgkirchen in Litauen*, atsp. iš *Commenlationes Balticae*, 7-8 t., Bonna 1959.

R klaitis, P., *Einführung in die Kunstgeschichtsforschung des Grossfürstentums Litauen (Wissenschaftliche Beiträge zur Geschichte und Landeskunde Ost- Mitteleuropas*, hgg. von J. G. Herder-Institut, 59 nr.), Marburgas 1962 (tarp 944 tiksliai paduot titul yra daug geros bibliografijos Žemai i istorijai).

Repšys J., *Daukanto paži ros religij ir dvasininkus*, žr. *Vilniaus Universiteto Mokslo Darbai*, 35 t., *Filosofija*, 1 t., Vilnius 1960, 53-78 psl.

Ro ka, M., *M. Mažvydo lotyniškėji raštai*, žr. *Aukšt j Mokykl Mokslo Darbai: Literat ra*, 7 t., Vilnius 1964, 101-121 psl.

Ro ka, M., *Lietuviškoji Petro Roizijaus poezijos tematika ir jo kult rin veikla Lietuvoje*, žr. *Aukšt Mokykl Mokslo Darbai: Literat ra*, 8 t., Vilnius 1965, 130-153 psl. (ilgai gyven s Medininkuose, duoda žini apie Žemai ius). Plg. LE 25, 404-405 psl.

Rubin, Wi., *J zyk ludowy w Duszpasterstwie polskim ustawodawstwie ko cielnyh do XVIII wieku*, žr. *Duszpasterz Polski Zagranic*, 1953 m. 4 nr., 339-349 psl.

Ruginien , M., *Krikš ionyb Lietuvoje*, žr. *Draugija*, 1938, m. 24 nr., 912-921 psl.; žr. Andziul yt -Ruginien .

Sal ys, A., *Die žemaitischen Mundarten, Teil I: Geschichte des žemaitischen Sprachgebiets*, atsp. iš *Tauta ir Žodis*, 6 t., Kaunas 1930 (disertacija Leipcigo universitete).

Schmidt, H. F., *Die Pfarrkirchenorganisation auf dem westslavischen Boden*, atsp. iš *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*, 50 t., Kanonistische Abteilung XIX-XX, 1930-1931 (daug domi duomen apie krikš ionyb s vedim Lietuvoje).

Semkowicz, "Wi ., *Mapa historyczna diecezji wile skiej*, žr. *Pami tnik VI Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie*, 2 t., Lvovas 1935, 447-456 psl.

Sendzikas, K., *Tarpdiecezin s Kauno Seminarijos bibliotekos rankraš iai*, žr. *Bibliografijos Žinios*, 1940 m. 1 nr., 26-28 psl.

Silnicki, T., *Sobory Powszechne a Polska*, Varšuva 1962, 51-99 psl. (Kons-tanca).

Skvireckas, J., *Kunigaikštis Merkelis Giedraitis, Žemai i vyskupas — apaštalas*, atsp. iš *Draugijos* 7 t., 29 nr., 1909 (Giedrai io 300 met mirties sukakt minint).

Smigel skis, B., *Spis Biskupów żmudzkich*, 246 psl. rankraštis (iki 1940 m. buvo Kauno seminarijos bibliotekoje). Apie kelis kitus Žemai i vyskupij , vyskupas, kapitul , dekanatus etc. lie ian ius Smigelskio rankraš ius žr. H. Krasausko straipsn *Smigelskis* LE 28, 180 psl.

Smigel skis, B., *Kritika vysk. Valan iaus «Žemajtiu Wiskupistes»*, žr. *Draugija*, 1911 m. ; 55-59 nr. 1912 m. 63-70 nr. (nebaigta) Smigelskis dav patais ir verting papildym ; plg. ten pat 1908-1910 m. lietuviškai paskelbtus, Smigelskio sudarytus dalinius Žemai i vyskupijos kunig ir kapital s rašus.

Sprogis, I. J., *Geografi eskij Slovar' drevnej Žomojtskoj zemli XVI stoletija*, Vilnius 1888.

Stakauskas, J., *Lietuvi kalbos kelias Žemai i Kunig Seminarij*, žr. *Tiesos Kelias*, 1937 m. 6 nr., 281-287 psl. ; 7-8 nr., 340-357 psl. ; 9 nr., 442-451 psl. ; 10 nr., 532-538 psl. ; 11 nr., 592-599 psl. ; 1938 m. 1 nr., 16-18 psl.

Stakauskas, J., *Katalikyb ir lietuvi tauta*, žr. *Tiesos Kelias*, 1938 m. 5 nr., 265-273 psl.

Stanevi ius, S., *Raštai*, paruoš J. Lebedys, Vilnius 1967 (Pradedant tariama « Perk no šventykla » baigiant J. Lasickio patiektais Žemai i diev s rašais, Stanevi ius parod blaiv kritiškum). Pirmasis tai pla iai atkreip d mes V. Maci nas, *Lituanistinis s j dis XIX amžiaus pradžioje*, atsp. iš *Darbai ir Dienos*, 8 t., Kaunas 1939, 3-344 psl. V. Maci no duomenis pla iai panaudojo Z. Ivinskis, *Lietuvos istorija romantizmo metu ir dabar*; žr. L.K.M. Akademijos *Suvažiavimo Darbai*, III t., Kaunas 1940, p. 320-341 psl.

Sužied lis, S., *Vytautas Didysis ir Lietuvos christianizacija*, žr. *Tiesos Kelias* 1930 m. 7-8 nr., 442-483 psl.

Sužied lis, S., *Vytauto vaidmuo Lietuvos christianizacijoje*, rink. *Vytautas Didysis*, red. P. Ši ežas, Kaunas 1930.

Szostkiewicz, Z., *Katalog biskupów obraz. lac. przedrozbirowej Polski*, žr. *Sacrum Poloniae Millennium*, 11., Roma 1954, 393-619 psl. (apie Žemai i ir Vilniaus vyskupu patiektuose duomenyse yra daug netikslum , net žymi klaid).

Šapoka, Ad., *Žemai i krikšto prasm*, žr. *Naujoji Romuva*, 1937 m., 31-32 nr., 585-586 psl.

Ši pas, J., *Lietuvi tauta senov je ir ši dien*, 2 t., Plymouth, Pa., 1905, 271-972 psl. (Žemai i skundas), 282-284 psl. (60 Žemai i Konstancoje, «idant jie iškeikt ten kryžeivi r dym Žemaitijoje *», «pop. Martynas V pri m Žemai ius viešai sterbles katalikyst s »).

Tij n lis, J., *Ar galima Vytaut kaltinti d l Žemai i atidavimo ordeni*, žr. *Jaunoji Lietuva*, 1930 m. 6 nr., 361-368 psl.

Tij n lyt , J., *Žygimantas Liauksminas (1596-1670)*, žr. *Aukšt j Mokykl Mokslo Darbai, Literat ra*, 5 t., 1963, 85-92 psl. (gana blaiviai vertintas šis žemaitis j zuitas, «lietuvi liaudies apaštalas»). Plg. A. Liuima, LE 14, 506 psl.

Totoraitis, J., *Vyskupo M. Giedrai io nuopelnai lietuvi tautai* (santrauka A. Voldemaro paskaitos Marijampol je 1909 m), žr. *Vadovas*, 41., 13 nr., 1909, 261-264 psl.

Totoraitis, J., *Vytautas katalikas (Šaltinio knygnv lis, 20 nr.)*, Marijampol 1930.

Totoraitis, J., *Žemai i Kalvarija*, Marijampol , 1936.

Totoraitis, J., *Vysk. Jurgis Tiškevi ius, Žemai i Kalvarijos steig jas*, Marijampol 1939, Plg. R. Krasauskas, LE 31, 239-241 psl.

Totoraitis, J., *Merkelis Geišas — Žemai i vyskupas*, žr. *Tiesos Kelias*, 1939 m. 7-8 nr. 543-550 psl.

Vaišnorā, J., *Marijos Garbinimas Lietuvoje*, L.K.M. Akademijos leidinys, Roma 1958 (šitoje 445 psl. knygoje daug duomenų apie Marijos garbinimą Žemaičiuose).

Valančius, M., žr. Wolonczewskis.

Veblaitis, P., *Kražiai skerdynės*, žr. *Naujoji Romuva*, 1933 m. 145-155 nr. Plg. St. Matulis, *Kražiai skerdynės*, žr. LE 13, 38-40 psl.

Voigt, J., *Geschichte Preussens*, 1-91., Karaliaučius 1827-1836 (Žemaičių ordino valdžioje ir kovos su juo Konstančos koncilioje 6-7 t.).

Weise, E., *Der Heidenkampf des Deutschen Ordens*, žr. *Zeitschrift für Ostforschung*, 12. Jahrgang, 1963, 3 s. siuv., 420-473 psl. ; 4 s. siuv. 622-673 psl. ; 13. Jahrgang, 1964, 3 s. s., 401-420 psl. (Kritikuodamas P. Vladimiri Vlodkovi patiekta tezes, Weise anometromuose gina ordino ideologines pozicijas kovoje prieš pagonis-lietuvius, bet turi pripažinti ordino priešlaimėjimus Konstančoje — krikščimiečių Medininkų vyskupijos).

Wolonczewskis, M., *Žemaitiu Wiskupiste*, 1-2 t., Vilnius 1848.

Zajczkowski, St., *Studja nad dziejami mudzi wieku XIII*, Lvovas 1925.

Zajczkowski, St., *Mud w poczatkach unji polsko-litewskiej*, žr. *Pamiętnik V Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich*, Lvovas 1930.

Zajczkowski, St., *Studja nad procesami Polski i Litwy z zakonom krzyackim w latach 1421-1422*, atsp. iš *Ateneum Wileńskie*, 12 t., Vilnius 1937, 182-403 psl.

Apie Žemaičius žr. kitų papildomų bibliografijų Br. Kviklys, *Mūsų Lietuva*, 4 t., 603-606 psl.; Z. Ivinskis, *Senovės lietuvių religijos bibliografija*, atsp. iš *Sotero*, Kaunas 1938, 156 psl.

Z. Ivinskis

Bonna, 1971 m. gegužės 15 d.

MEDININKAI - THE BISHOPRIC OF SAMOGITIA (ŽEMAIČIAI).
ITS FOUNDING (1417) AND SIGNIFICANCE FOR LITHUANIA

(1417-1967)

by

Prof. Dr. Zenonas Ivinskis

Summary

While a bishopric was founded in Vilnius, the capital of Lithuania, and a number of parishes grounded in central Lithuania (Aukštaitija) in 1387, Samogitia (Žemaitija) remained untouched by this missionary activity. The Grand Duke of Lithuania, Vytautas the Great, and the King of Poland, Jogaila, found it necessary to wage a long-lasting war with the Teutonic Knights (the German Order) to determine the fate and eventual possession of these lands. It was only after the peace of Thorn (1411), which followed the Polish-Lithuanian victory at Tannenberg (Grünwald) in 1410, that Vytautas and his cousin Jogaila took the initiative to convert the Samogitians (in the autumn of 1413). Although the Teutonic Order had twice earlier ruled the territory of Samogitia (1398-1401, 1405-1409), it had done relatively little toward its conversion.

The conflict with the Teutonic Order over the boundaries of Samogitia and its possession, however, continued. Then, through the special mediation of Pope John XXIII's legate, both sides agreed to hand their quarrel over for resolution to the Church Council of Constance (1414-1418).

At the Council the delegates of Vytautas and Jogaila raised severe criticisms and accusations against the Teutonic Order. Vytautas sent a sixty-member delegation of Samogitians. Its well-known *Proposicio Samaytarum* thoroughly and with vivid examples presented the sufferings of the inhabitants of Samogitia under the Teutonic Order's rule.

The Teutonic Knights, on the other hand, denying all accusations, tried various means to discredit the Lithuanians before the assembled delegates at the Council. They once again raised the issue, that Lithuanians are not trustworthy. They cited the example of the first (and only) Lithuanian king, Mindaugas, who, having been baptized and having founded a bishopric in his own capital, Vilnius, remained a Christian only eight years, as he later fell away from the faith.

Despite these incisive and unwarranted attacks, the voice of the Samogitians was heard, and their complaint moved many a participant at the Council.

The delegates of the two cousins Vytautas and Jogaila had relative success at the Council, for the latter empowered the archbishop of Lwów (Lemberg) and the bishop of Vilnius to baptize the inhabitants of Samogitia, establish parishes and even found a bishopric. This latter provision, it appears, marked the only occasion in the history of the Church, that a Church Council concerned itself directly with the creation of a new diocese.

The Grand Duke of Lithuania, Vytautas, devoted much attention to the foundation of this new diocese. He chose Medininkai near Varniai as the episcopal see. He immediately sought to provide for the material well-being of the first bishop Matthew Trakiškis (who — a foreigner — spoke Lithuanian well) and that of his canons. In 1421 Vytautas donated many lands to the bishop and his cathedral chapter, thus assuring the new bishopric a source of wealth for its maintenance.

The Livonian Order, the bishop of Curland, and the archbishop of Riga, all made pretensions to the ecclesiastical control of Samogitia. These were based on the donations (their documents) from 1251-1260 of Lithuania's king, Mindaugas, which, however, many historians hold be for the most part unauthentic. The bishop of Curland also argued that, since separate areas of Samogitia had earlier belonged to his bishopric, entire Samogitia should now be placed under his jurisdiction. The archbishop of Riga simply tried to use weight of his ecclesiastical title in his attempt to have the new diocese of Medininkai included in his archdiocese. But Martin V, the newly elected pope of the Council of Constance, placed the diocese of Medininkai under the ecclesiastical jurisdiction of the archbishopric of Gniezno (in 1428).

This diocese of Medininkai (from the 17th century onward increasingly called of Samogitia) in general played an important role in the history of the Lithuanian Church. The Samogitians, who had long maintained

their pagan beliefs, fervently accepted the teachings of Christ. In fact, Samogitia later came to be called Holy Samogitia. Here patriarchal relationships survived the longest. Along the roads and byways of this land vast numbers of crosses, shrine-posts and shrines were erected.

The historical significance of the bishopric of Samogitia -was indeed very great. This diocese had two very prominent bishops, whose pastoral efforts were of special importance to the whole Lithuanian nation. The first was Merkelis Giedraitis (d. 1609), who carried out the «second conversion of Lithuania » and produced the necessary conditions for the publication of the first Lithuanian-Catholic books (1585-1599). In the 19th century even a greater role was played by bishop Motiejus Valan ius (d. 1875). He himself wrote books, teaching the nation how to oppose russification and pressures for conversion to the Orthodox faith. When the printing of Lithuanian books was banned in Lithuania, it was he, who organized the smuggling into Lithuania Proper of books printed across the border in Prussian Lithuania.

The bishopric of Samogitia-Žemaitija (Medininkai) developed many noble traditions in over 400 years of existence. In 1926 the papal bull *Lituaniorum Gente* divided the diocese into three separate ones. The nucleus of the old diocese was allotted to that of Telšiai, its remaining parishes were assigned to the diocese of Panev žys and the archdiocese of Kaunas. To the latter the two other lithuanian bishoprics (Vilkaviškis and Kaišiadorys) were also subordinated, thus creating the separate ecclesiastical province of Kaunas, i. e. of Lithuania.

In conclusion it can be said, that, based entirely on facts from authentic sources, the bishopric of Medininkai, founded in 1417 by the Council of Constance, has an indisputable and indeleble place in the annals of Lithuanian history.

Bonn, 11th March, 1971.